

ПЯЩАК

ВЫДАНЬНЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЬВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІЮЛЕНД
ЗША

№ 6-7 1991

Афорт Сямёна Геруса «Маё дзяцінства» — гэта своесаблівая старонка аўтабіяграфіі мастака. Нарадзіўся ён на Наваградчыне ў небагатай сям'і. Пасьля вайны закончыў педвучылішча ў Наваградку, а потым Віленскі мастацкі інстытут. Некаторы час працаваў старэйшым выкладчыкам на кафедрэ графікі ў Віленскім мастацкім інстытуце. Але мара маляваць ў роднай Беларусі не пакідала маладога таленавітага мастака ніколі. Таму, ў 1953 годзе, ён вярнуўся на Бацькаўшчыну. З тых часоў культурнае жыццё Менска нельга ўявіць без яго лірычна-псыхіягічных твораў. Зь некаторымі творамі Сямёна Геруса, чытачы «Полацака» змогуць пазнаёміцца ў сённяшнім нумары часопіса.

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovicy,
Cleveland, Ohio, USA.

Друкуецца пры фінансавай дапамозе царквы Жыровіцкае Божае Маці,
Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, г. Кліўленд, штат
Агаё.

Рэдакцыйная калегія: Сьвятлана Белая (рэдактар), Міхась
Белямук (сакратар), Янка Салавянюк, сябры -- Сяргей
Карніловіч, Іна Каханоўская, Вольга Дубаневіч (МакДэрмат),
Лідзія Лазар--Ханенка, Янка Ханенка.

Editorial board : Svetlana Belaia (Editor), Michael Bielumuk (Secretary),
Jan Solowienuk, Members -- Serge Karnilovich, Ina Kachanovski, Olga
Dubanevich (Mc Dermott), Lydia Lazar-Chanenka, Yanka Chanenka.

Ганаровыя сябры рэдкалегіі:
Анатоль Белы, Васіль Быкаў, Іосіф Юхо.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Зьмест

Віктар Шніп. Час прыйшоў.....	3
Бацькаўшчына ў нас адна!	4
Кастусь Акула.	4
Янка Запруднік.	5
Інтэлігенцыя з Бацькаўшчыны.	5
Наша гісторыя	
Іосіф Юхо. Вуні Вялікага княства Літоўскага	6
Волга Дадзіёмава. Аркестровае выканальніцтва Беларусі.	11
Эрнэст Ялугін. Сьвечкі на Дзяды. (Заканчэньне).	17
Пад бел-чырвона-белым сьцягам	
Анатоль Белы. Як абвяшчалі незалежнасьць Беларусі	26
Памяць зямлі	
Міхась Белямук. Лісты ад Міколы Ермаловіча (Працяг).	30
Успаміны Яўгена Ціхановіча (Працяг).	37
Пачынальнікі	
Юльяна Дубяйкоўская Алёйза Пашкевічанка- Цётка.	46
Мацьвей Рэпкаў-Смартшчок «Абездолены мой стромны шлях».	49
Анатоль Бярозка. «Вядучы матыў».	51
«Сягоньня патухла тваё акно..».	52
«Ліст да маці».	53
Далёкае і блізкае	
Міхась Белямук. Пачатак.	54
Роднае слова	
Сьвятлана Белая. Апокрыфы мінулых дзён.	59
Масей Сяднеў. «Творчасьць».	61
«Маісей міласэрны».	61
«Адкуль мы пайшлі».	62
«Саліяны слуп».	62
Уладзімір Бакуновіч. У вянок нашай мовы.	63
Міхась Кавыль. Край красы.	64
Сьвятлана Белая. Максімава Яраславя.	66
Чарнобыльскі шлях	
Ірына Кісялёва. Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі (Заканчэньне).	73
Кастусь Акула. Вясьляныя блакітныя вочкі.....	76
Згукі з Бацькаўшчыны	
Алесь Анціпенка. Аднаўленьне Беларускае	77
Хрысьціянскае Дэмакратыі.	79
Сьвятлана Менская. «...к тому месту великую ласку имають».	82
3 жыцьця эміграцыі.	82
Андрэй Карпук. Мастацкая распрацоўка макета вокладкі, шрыфтоў і заставак рубрык	
Яўген Ціхановіч. Плякат «Цётка»	
На першай бачынцы вокладкі: «Беларусачка», мастачка Раіса Сіпліевіч	

Час прыйшоў...

Віктар Шніп

Час прыйшоў—родны край у пакутах людзкіх адраджаецца,
 І турма, у якой нарадзіліся мы, разбураецца.
 Разбураецца, пылам атрутным нам поўнячы душы.
 «Не бурыце мой дом!» — звар'яцела гарланіць нядужы.
 Ён нядужы душой і ягонае рабскае цела
 Волі ведаць ня хоча — яно ад мань распанела.
 І ня трэба яму наша мова і нашыя сьвяты,
 І чужынец яму абяцаў залачоныя краты.
 Ну а ты, моцны целам і моцны збалелай душой,
 Уздымаючы Волі штандар над бацькоўскай зямлёю,
 Не баішся даўно ў гэтым сьвеце здурнелым нічога,
 Акрамя неразумнае братняе здрады і Бога...
 Час ідзе — родны край у пакутах людзкіх адраджаецца
 І турма, у якой нарадзіліся мы, разбураецца.

Віншуе ўсіх,
 каму дарагая ідэя Беларускага Адраджэньня,
 з паўторным абвяшчэньнем
 незалежнасьці Беларусі!
 25 сакавіка 1918 года —
 25 жніўня 1991 года

Бацькаўшчына ў нас адна!

Рэдакцыі часопіса «Полацак».

Вельмі Шаноўная Рэдакцыя. Ваш часопіс нарадзіўся і ўжо «абрастае ў пер'е» гэта ў нас пад бокам.

Усім Вам, што яго нарадзілі, спаві-валі, а цяпер трывожыцеся ды сілы й час шчодро аддаеце, каб рос і дужэў—па-мажы, Божа!

Ранейшым і пазьнейшым беларускім «Калюмбусам» у Новым Сьвеце, нашым суродзічам — ураджэнцам ЗША й Ка-нады, ёсьць нагода прывітаць «навабран-ца» на ніве беларускай эміграцыйнай прэсы. У працы й змаганьні за нацыя-нальнае й культурнае ды эканамічнае адраджэньне ды поўнае вызваленьне Беларусі з маскоўскага ярма, жадаю Вам і Вашым супрацоўнікам добрага здароўя й посьпехаў ды плёнаў й творчай працы.

Кастусь Акула,

пісьменьнік, рэдактар часопіса «Зважай»

Рэдакцыі часопіса «Полацак».

З падзякай за добры часопіс «Пола-цак» і пажаданьнямі далейшай удачы ў нялёгкай выдавецкай справе —

Янка Запруднік,
рэдактар газэты «Беларус»

Рэдакцыі часопіса «Полацак»,
яго шаноўным чытачам,
усім Беларусам на Бацькаўшчыне
і за яе межамі.

Мы, нацыянальна сьвядомыя Бе-ларусы, што стаяць на пазыцыях адраджэ-ньня нашай мовы, гісторыі і культуры, віншuem зь гістарычнай падзеяй у куль-турным і духоўным жыцьці нашага Бе-ларускага народу—выхадам у сьвет ча-сopіca «Полацак».

Па сутнасьці, гэта першы часопіс вольнай беларускай прэсы, які сёньня па чаў распаўсюджвацца на Бацькаўшчы-не. Першыя нумары часопіса даюць пад-ставы сьвярджаць, што ён пачаў выда-вацца рэгулярна, што за кароткі час ён набыў свой твар, што ён успрыняў леп-шыя ўзорныя выданьні свабоднага бе-ларускага друкаваньня, гвалтоўна заду-шанага сталіншчынай.

Вы распачалі вялікую гістарычную справу, вартую вашай гісторыі, нашага адраджэньня, нацыянальнага самасцьвяр-джэньня. Зьяўленьне часопіса «Полацак» у такі гістарычны момант надае ўсяму нашаму руху адраджэньня яшчэ боль-шую радасьць, перакананьне, моц. Мы ад чулі руку падтрымкі сваіх суродзічаў.

Ад нас доўгія гады адміністра-тыўна-камандная сыстэма ўтойвала Ва-шае жыцьцё, старанна замоўчвала Вашыя здабыткі ў галіне культуры, літаратуры, навукі, пляткарыла на Вас; аберагала ад кантактаваньня з Вамі; прывучала, што ў «советских собствeнная гордость», а ў праклятых буржуаў толькі загніваньне. Таму і натраўлівала частку кроўнага на-роду на другую яго частку.

Ваш часопіс пачаў актыўна разбу-раць гэты бальшавіцкі міф аб варожасьці і калабарацыянізме нашых суайчынні-каў. У сілу такіх абставінаў ён заступіў мейсца ў прэдных шыхтах Беларускіх Змагароў за нашую Бацькаўшчыну за нашае нацыянальнае адраджэньне.

Усе мы ўжо добра зразумелі, што во-раг у нас адзіны — гэта адміністра-тыўна-камандная сыстэма пад кіраўніцтвам КПБ—КПСС, вядомая ва ўсім сьвеце пад назвай бальшавізм. Таму той, каму не-навідны бальшавізм, павінен адхіліць і яго мэтад—распальваньне у шыхтах ба-рацьбітоў усё пажыраючую варожасьць.

Мы прызываем сваіх суродзічаў да згуртаваньня, паяднаньня, хрысьціянска-га дараваньня былых нядобрых учынкаў, крыўдаў, зьявагаў дзеля сумеснага аб-яднаньня супроць агульнага нашага во-рага. Спадзяёмся, што наш заклік будзе пачуты і правільна зразуметы. Вораг наш жорсткі, вераломны, бязьлітасны і вына-ходлівы, а Бацькаўшчына ў нас адна.

Жыве Беларусы!

Валянцін Акулаў, доктар філя-зофскіх навук, прафэсар,

Іван Антанюк, пэнсіянер,

Алесь Анціпенка, навуковец,

Міхал Арэшкаў, інжынер,

Сьвятлана Багданкевіч, выклад-чыца пэдагагічнага вучылішча № 1,

Павел Бараноўскі, камэрцыйны дырэктар НВП «Адэкс»,

Рыгор Барадулін, пісьменьнік,

Анатоль Белы, старшыня клюба «Спадчына»,

Магрэта Буткевіч, філёляг,

Нінэль Буткевіч, пэнсіянерка,

Артур Вольскі, пісьменьнік,

Анатоль Грыцкевіч, доктар гіс-тарычных навук, прафэсар,

Аўген Гучок, ст.рэдактар выда-вецтва «Народная асьвета»,

Вольга Іпатава, пісьменьніца,

Міхась Казлоўскі, старшыня «Бе-ларускай хаткі»,

Мікалай Кавалёў, сябра клюба «Спадчына»,

Алена Кавальчук, тэхнік,

Аўген Лаўрэль, навуковец,

Аляксандра Лісоўская, загадчы-ца дзіцячай бібліятэкі № 2,

Аляксандр Люцко, кандыдат фізыка-матэматычных навук, выкладчык,

Ларыса Максімава, канцэртмай-стар,

Галіна Максімава, пэнсіянерка,

Лілія Матусевіч, паэтэса,

Тамара Мірановіч, гал бухгалтэр,

Віктар Навуменка, фізік,

Тамара Новікава, ст. выкладчык інстытута ўдасканаленьня настаўнікаў,

Уладзімір Новік, рэдактар вы-давецтва «Ураджай»,

Вацлаў Нямковіч, навуковец,

Васіль Пятачэнка, сябра Белару-скай сялянскай партыі,

Ала Саскавец, пэдагог,

Анатоль Сілянкоў, журналіст,

Карлас Шэрман, пісьменьнік, віцэ-прэзыдэнт Беларускага ПЭН-цэнтра,

Віктар Шніп, паэт,

Юры Штыхаў, доктар гістарычных навук, прафэсар,

Эрнэст Ялугін, пісьменьнік, рэ-дактар газэты «Наша слова»,

Васіль Якавенка, пісьменьнік,

Вера Якімовіч, пэнсіянерка,

Мікалай Якімовіч, пэнсіянер.

Вуніі Вялікага княства Літоўскага

Іосіф Юхо

Дзяржаўна-прававы саюз паміж Вялікім княствам Літоўскім і Польшчай, які працягваўся каля 400 гадоў, зрабіў значны ўплыў на ўсю гісторыю народаў гэтых дзяржаваў. Пачатак саюзу (вуніі) быў пакладзены пагадненнем, што адбылося 16 жніўня 1385 года ў замку Крэва (цяпер вёска Смаргонскага р-на, Горадзенскай вобласці), дзе вялікі князь Літоўскі Ягайла (у праваслаўным хрышчэнні Якаў) прыняў прапанову прадстаўнікоў Польшчы ажаніцца на польскай каралеве Ядзвізе і тым самым злучыць абедзве дзяржавы пад сваёй уладай. Згодна з гэтым пагадненнем Ягайла ажаніўся з Ядзвігай, прыняў каталіцкую веру і пачаў распаўсюджаць яе ў Беларусі і Літве.

Вялікае княства Літоўскае, як адна з буйнейшых дзяржаваў Эўропы, склалася ў XII—XIII ст. на тэрытарыяльнай, этнічнай і дзяржаўна-культурнай аснове беларускай. Але трэба мець на ўвазе, што ў той час яшчэ не было назвы «Беларусь», якая ўзнікла толькі ў канцы ХVII—XIX ст., а да гэтага часу наш народ насіў розныя імёны. Самыя старажытныя—будзіны, неўры, потым крывічы, дрэговічы або драговіты, радзімічы, бужане. Пачынаючы з XIII ст. і да другой паловы XIX ст. большую частку Беларусі называлі Літвой. Напрыклад, А. Міцкевіч, які нарадзіўся ў Наваградку, пісаў аб сваёй радзіме: «О, Літва, айчызна мая», а горад Бярэсце нават у 1918 годзе называўся яшчэ «Брэст-Літоўскам». Усё гэта ўносіла некаторую складанасць у вывучэнні нашай гісторыі.

Прыняццё Ягайлам польскай кароны і каталіцкай веры (дарэчы, ён прыняў новае імя Владыслаў) ня ўнесла карэнных зменаў у дзяржаўна-прававы

лад Вялікага княства Літоўскага, бо вялікім князем і намеснікам Ягайлы ў Вялікім княстве Літоўскім і адначасова князем Полацкім быў пастаўлены ў 1397 годзе брат Ягайлы Скіргайла (Іван), а з 1392 года стрыечны брат Ягайлы Вітаўт (Юры, Аляксандр), які праводзіў незалежную ні ад каго дзяржаўную палітыку. Дзякуючы Крэўскай вуніі, быў разарваны саюз Польшчы з крыжакамі, а сама Польшча выратавана ад анямечвання. Пачалося збліжэнне народаў Вялікага княства Літоўскага з Польшчай, была атрымана Грунвальдская перамога, якая на стагоддзі стрымала нямецкую агрэсію на ўсходзе Эўропы. Але разам з тым Крэўская вунія прынесла і шкоду беларускаму народу: пачалося распаўсюджанне каталіцызму, а разам з ім паланізацыя беларускага народу, бо кожнага беларуса, які прыняў каталіцызм, пачалі залічаць да палякаў, а кіруючыя колы Польшчы сталі весці захопніцкую палітыку адносна тэрыторыі Беларусі й Украіны.

Пасля смерці Ягайлы ў 1434 г. вунія з Польшчай развалілася, але ў 1447 г. пасля выбрання каралём Польшчы вялікага князя Андрэя Казіміра (сына Ягайлы і Соф'і Гальшанскай з Друцка), вунія аднавілася і трывала да 1492 года. У 1501 г. палякі зноў абралі сваім каралём вялікага князя Літоўскага і тым самым адраділі вунію. Такім чынам, персанальная вунія дзвюх дзяржаваў аднаўлялася ў 1506 і ў 1548 гг.

Каталіцкая агрэсія і захопніцкія імкненні польскіх фэўдалаў пастаянна падрывалі сілы Вялікага княства Літоўскага і не спрыялі згуртаванню сілаў супроць агрэсіі Маскоўскай дзяржавы. У выніку чаго, ужо на пачатку ХVI ст.

значная частка ўсходніх зямель Вялікага княства Літоўскага адышла да Маскоўскае дзяржавы. У асабліва цяжкім становішчы апынулася Вялікае княства ў час Лівонскай вайны, у якую Вялікае княства было ўцягнута пасля таго, як 31 жніўня 1559 г. быў заключаны дагавор паміж Вялікім княствам Літоўскім і Лівонскім Ордэнам аб пратэктараце над Ордэнам Вялікага княства. Але выратаваць Ордэн ужо не было магчымасці, хаця войскі Вялікага княства пачалі ваенныя дзеянні супроць Масквы. У лістападзе 1561 г. было дасягнута пагадненне аб далучэнні Лівоніі да Вялікага княства Літоўскага і Польшчы як сумеснага ўладання, у сувязі з чым Вялікае княства накіравала свае войскі на абарону тэрыторыі Лівоніі. У той час, як усе войскі Вялікага княства былі ў Лівоніі, Маскоўскія войскі ўвесну 1562 г. ўварваліся на тэрыторыю Вялікага княства Літоўскага і спустошылі многія гарады і паветы ўсходняй часткі дзяржавы. Становішча Вялікага княства яшчэ больш пагоршылася, калі ў 1564 г. пачалі пашыраць свае захопы ў Лівоніі швэдзкія войскі.

У сувязі з тым, што польскія паны адмовіліся дапамагчы Вялікаму княству Літоўскаму, рада Вялікага княства са згоды Берасцейскага сойма 1566 г. назначыла сваім намеснікам ў Лівоніі Яна Хадкевіча з самымі шырокімі паўнамоцтвамі. У канцы 1566 г. на сойме ў Горадні, дзе прысутнічалі і паслы зь Лівоніі, было юрыдычна замацавана далучэнне Лівоніі толькі да Вялікага княства Літоўскага, і ўвесь цяжар вайны быў складзены на насельніцтва Вялікага княства. Урад княства неаднаразова звяртаўся з просьбай аб дапамозе да ўраду Польшчы. Палякі-ж адказвалі, што яны будуць дапамагаць толькі пасля таго, як будзе заключана больш цесная вунія і Вялікае княства Літоўскае аб'яднаецца з Польшчай. Асабліва заўзята стараўся зыльквідаваць Вялікае княства Літоўскае сам вялікі князь Жыгімонт Аўгуст, каб

выслужыцца перад польскім каталіцкім духавенствам і атрымаць ад папы Рымскага дазвол на скасаванне шлюбу з жонкай і ажаніцца ў 4 раз, каб мець нашледніка прастола. Каб дабіцца зліцця Вялікага княства з Польшчай, ён 13 сакавіка 1564 г. выдаў дэкларацыю, у якой абвясціў, што адмаўляецца ад сваіх спадчынных правоў на Вялікае княства Літоўскае і даруе яго Польшчы. Кіруючыя колы і шляхта Вялікага княства выступілі супроць гэтай дэкларацыі, бо не прызнаюць ўласніцкіх правоў вялікага князя на дзяржаву, а лічаць яго за службовую асобу ў дзяржаве, пануючую з волі народу (арт. 2, разьдзелу 3 Статута Вял. Кн. Літоўскага 1566 г.). Калі з дарэннем нічога не атрымалася, Жыгімонт Аўгуст пачаў угадваць прадстаўнікоў Вялікага княства, каб яны згадзіліся на ўдзел у сумесным з палякамі сойме. Але прадстаўнікі княства не сьпяшаліся на агульны сойм, хоць і не супроць былі атрымаць абяцаную дапамогу ў вайне. Каб рассяеяць недавер прадстаўнікоў Вялікага княства, Жыгімонт Аўгуст запэўніваў іх, што ён будзе захоўваць правы й інтарэсы княства і ня будзе прымушаць да вуніі, ня будзе выдаваць ніякіх грамат бяз згоды радных паноў і будзе захоўваць Падляшша ў складзе Вялікага княства. Усе гэтыя абяцанні былі запісаныя ў спецыяльнай грамаце, выдадзенай у снежні 1568 г. у г. Воіне. Клятвенныя абяцанні й угаворы, а таксама надзея атрымаць дапамогу ад Польшчы схілілі прадстаўнікоў княства зьявіцца ў Люблін на перагаворы з прадстаўнікамі Польшчы.

Пасяджэнні двух соймаў: польскага і Вялікага княства Літоўскага—адбыліся 10 студзеня 1569 г. у г. Любліне. Паміж імі пачаліся спрэчкі. Прадстаўнікі княства жадалі ўтварыць такі саюз (вунію), дзе-б кожная дзяржава захоўвала-б сваю самастойнасць, свае суверэнныя правы, а палякі намагаліся зыльквідаваць княства і далучыць яго да Польшчы. Яны падрыхтавалі праэкт дагавору

аб зьліцьці дзвюх дзяржаваў у адну і запатрабавалі, каб прадстаўнікі княства падпісалі яго бязь ніякага абмеркаваньня. Прадстаўнікі княства адмовіліся падпісаць такі праэкт і пасьля доўгіх спрэчак 28 лютага 1569 г. пакінулі Люблін і вярнуліся дадому.

Такі ход падзей спачатку зьбянтэжыў Жыгімонта Аўгуста й яго польскіх дарадцаў, але затым, атрымаўшы адпущэньне грахоў і дазвол на зьмяненне сваёй прысягі і клятвы, дадзеных Вялікаму княству, ад вярхоў каталіцкага духавенства, ёй пайшоў на адкрытую здраду інтарэсаў Вялікага княства і 5 сакавіка выдаў незаконны акт аб адарваньні ад Вялікага княства і далучэньні да Польшчы Падляшскай зямлі з гарадамі Бельскам, Драгічынам, Мельнікам і іншымі. Усім землеўласнікам Падляшша было заяўлена, што яны вызваляюцца ад прысягі Вялікаму княству і загадана прысягнуць, пад страхам канфіскацыі маёмасьці, на вернасьць Польшчы. Калі гэты захопніцкі акт не атрымаў належнага адпору ні ад шляхты ўсяго княства, бо яна знаходзілася на вайне з Расеяй, ні ад насельніцтва Падляшскай зямлі, распагандаванай каталіцкім духавенствам, Жыгімонт далучыў да Польшчы й украінскія землі — Валынь, Падолье, Кіеўшчыну.

З юрыдычнага боку акты аб далучэньні беларускіх і ўкраінскіх земляў да Польшчы былі незаконныя і належала лічыць, што яны не маюць сілаў. Паводле заканадаўства Вялікага княства Літоўскага, вялікі князь, уступаючы на прастол, даваў прысягу й абяцаўся дзейнічаць толькі згодна з дзяржаўнымі законамі. Адпаведна з параграфам 12 і 15 *прывелію* 1492 г. і *артыкуламі* 1, 2, 12 *III-га разьдзелу Статута* 1566 г. вялікі князь ня меў права зьмяніць тэрыторыю дзяржавы і выдаваць якія-небудзь заканадаўчыя акты бяз згоды рады і сойма. У *артыкуле 4 таго-ж III-га разьдзелу Статута* проста ўстаноўлівалася забарона выдаваць прывілеі, якія парушаюць нор-

мы Статута: «А где бы што одержано и вышло яким же кольвек обычаем против сего Статута, то с права, и суду справедливости через нас и потомки наши за радую рад наших Великого князства на сторону отложено и ни во што обернено быти маеть». Таму акты аб аддзяленьні ўкраінскіх і заходняй часткі беларускіх земляў, выдадзеныя ў Любліне, кажучы мовай Статута, належала «*ни во что обернути*» — прызнаць за несапраўдныя. Несапраўднасьць іх устанаўлівалася і граматай Жыгімонта Аўгуста ад 21 сьнежня 1568 г., дзе ён кляўся захоўваць старыя законы і звычаі і не парушаць тэрытарыяльнай цэласнасьці дзяржавы. Акты аб аддзяленьні земляў ня былі замацаваныя пячаткай Вялікага княства, што таксама рабіла іх несапраўднымі. Юрыдычную незаконнасьць іх разумелі і самі творцы, таму пасьля выданьня гэтых актаў стараліся прымусяць прадстаўнікоў княства згадзіцца на вунію і тым самым прыхаваць незаконнае далучэньне чужых тэрыторыяў бачнасьцю «згоды» і «братэрскай любові» абодвух бакоў.

Далучэньне велізарнай тэрыторыі, адарванай ад княства, павялічыла польскую дзяржаву ў некалькі разоў, але не ўмацавала яе, а значна аслабіла, бо Польшча вымушана была ўвесь час трымаць свае сілы на захопленых тэрыторыях, каб не даваць разгарацца вызваленчай барацьбе ўкраінскага і беларускага народаў, якая асабліва праяўлялася ў сярэдзіне XVII ст. Прысваеньне гэтых тэрыторыяў ўзмацніла ў Польшчы і рост вялікадзяржаўных шавіністычных ілюзій, якія зусім выцяснялі цывілізацыйны развагу. Пануючым вярхам Польшчы здавалася, што іх эгаістычным плянам цяпер нішто не перашкодіць, бо галоўныя іх апанэнты ў княстве Літоўскім зломаныя і прыгнечаныя, а само княства асуджанае на ліквідацыю. Яны не разумелі, што падрыў сілаў саюзнай дзяржавы вёў да аслабленьня Польшчы, а разгул шавінізму — да ўзмацненьня нацыянальнай

барацьбы, што, ўрэшце, і сталася адной з прычынаў пагібелі польскай фэўдальнай дзяржавы.

Пасьля страты вялікай тэрыторыі Вялікае княства не змагло самастойна весці далей вайну і вымушана было, каб атрымаць дапамогу ад польскіх фэўдалаў, капітуляваць і падпісаць ганебны акт вуніі на ўмовах, прадыхаваных імі. Патрыятычныя сілы княства, якія супраціўляліся націску польскіх фэўдалаў, былі аслаблены наяўнасьцю ўнутры дзяржавы моцнай каталіцкай агентурай, якая складалася з часткі акаталічанай шляхты і каталіцкага духавенства і дзейнічала на карысьць польскіх фэўдалаў па ўказцы з Ватыкана і Гнезна. Значная частка фэўдалаў і шляхты была запалохана пагрозай канфіскацыі маёнткаў і дзеля асабістых інтарэсаў паступалася інтарэсамі дзяржавы. Характарызуючы паводзіны прадстаўнікоў шляхты на сеймах, пісьменьнік XVI ст. пісаў, што яны поўнсьцю падпарадкаваліся жаданьням караля, «адны баючыся што-небудзь страціць, а другія жадаючы ўбідца ў ласку». Пры такім становішчы прадстаўнікі Вялікага княства вымушаныя былі пад пагрозай канфіскацыі маёнткаў вярнуцца ў Люблін і падпісаць прапанаваны ім акт аб злучэньні дзвюх дзяржаваў.

Акт Люблінскай вуніі быў аформлены ў выглядзе прывілею-дагавору, замацаванага пастановай Люблінскага сейма 1 ліпеня 1569 г. Тэкст акта быў падрыхтаваны ў двух экзэмплярах — адзін замацаваны пячаткамі польскіх фэўдалаў, а другі — пячаткамі фэўдалаў княства, пасьля чаго абодва бакі памянчаліся актамі. Гэткі парадак іх абмену, на думку яго арганізатараў, павінен быў прыхаваць гвалтоўны, агрэсыўны і нераўнапраўны характар вуніі, надаваць ёй бачнасьць добраахвотнай згоды бакоў.

Такім чынам, акт Люблінскай вуніі павінен быў паслужыць фігавым лістком, якім жадалі прыкрыць дзяржаўную здраду вялікага князя, а таксама рабаўніцтва і насілье польскіх фэўдалаў і

вярхоў каталіцкага духавенства. Апроч таго, што гэты акт узаконьваў адлучэньне ўкраінскіх і часткі беларускіх земляў, ён павінен быў стаць праграмай апалячваньня і ліквідацыі беларускай і ўкраінскай народнасьцей, зьнішчэньне іх культуры.

У акце гаварылася таксама, што каралеўства Польскае і Вялікае княства Літоўскае ўяўляюць сабою ўжо адно непаддзельнае і неаддзельнае цэлае, а таксама не асобную, а адну агульную рэспубліку, якая злучылася і зьлілася ў адзін народ з дзвюх дзяржаваў і народаў. Яшчэ ўказвалася, што хоць асобнае ўзвядзеньне на княжаньне Вялікага княства павінна быць адмененае, але тытул і пасады Вялікага княства застаюцца. Уступаючы на прастол, новы кароль павінен быў пад прысягаю пацьвярджаць усе правы і вольнасьці падданных абедзвюх дзяржаў і народу; надальей павінны зьбірацца толькі агульныя сеймы і адна рада. Павінны цалкам захавацца правы і прывілеі, а таксама высокія пасады. Дагаворы і саюзы зь іншымі краінамі павінны заключацца толькі з агульнага ведама і згоды абодвух народаў. Манэта павінна быць аднолькавая і раўнацэнная. Адмянялася пошліна на вываз за мяжу сельскагаспадарчых прадуктаў з маёнткаў духавенства і спосаб шляхецкага саслоўя.

Вялікае княства павінна было перастаць існаваць адразу пасля падпісаньня акта вуніі, але далейшы ход падзей паказаў, што жыццёвыя сілы яго хоць і падарваныя, але нязнішчаныя, і яго магільшчыкі рана сьвяткавалі перамогу.

Захаваньню Вялікага княства садзейнічала і тое, што анэксіраваўшы Украіну і частку заходняй Беларусі і тым самым задаволіўшы захопніцкія апэтыты, фэўдалы разьлічвалі скарыстаць княства як шчыт для прыкрыцьця ўсходніх граніц Польшчы. Пасьля сьмерці ў 1572 г. караля і вялікага князя Жыгімонта Аўгуста ня толькі фактычна, але й юрыдычна было прызначана захаваньне адасобнась-

ці, які атрымаў назву Статута 1588 г. У ім нават не ўпамінаецца пра акт Люблінскай вуніі. У артыкуле-ж 4-м III-га раздзелу замацоўваецца праграма аднаўленьня ранейшых граніц княства.

Статут 1588 г. прадугледжваў таксама, што атрымліваць маёнткі і займаць духоўныя і дзяржаўныя пасады ў княстве маглі толькі мясцовыя ўраджэнцы і ні ў якім выпадку «чужаземцы», «загранічнікі» ці «суседзі».

З усяго гэтага відаць, што дзяржаўна-прававыя сувязі паміж Вялікім княствам і Польшчай пасьля 1569 г. будаваліся не на аснове акта Люблінскай вуніі, а на ўмовах, якія прадугледжвалі адасобненасьць абедзвюх дзяржаваў пры адным гаспадары і адным парлямэнце (сойме). Разам з тым, гэтае аб'яднаньне спарадзіла і новую дзяржаву—Рэч Паспалітую, у кампэнтэнцыю якой уваходзілі, у асноўным, пытаньні сумеснай міжнароднай палітыкі і ўзаемнай абароны. Таму трэба прызнаць, што акт Люблінскай вуніі 1569 г. фактычна ня быў ажыццэўлены. А паколькі ён быў навязаны прадстаўнікам Вялікага княства гвалтоўна, то і зь юрыдычнага боку быў несапраўдны.

Аналіз дзяржаўна-прававых сувязяў Вялікага княства Літоўскага з Польшчай ХVII—ХVIII стст. паказвае, што іх правы характар за гэты час моцна не зьмяняўся. Разам з тым, працэс гвалтоўнага акаталічваньня й апалячваньня беларусаў і ўкраінцаў паступова захопліваў усё большыя пласты насельніцтва і пагражаў поўным зьнішчэньнем беларускай народнасьці, садзейнічаў усё большай залежнасьці Вялікага княства ад Польшчы.

Падводзячы вынік гістарычнага разьвіцьця дзяржаўна-прававых сувязяў Вялікага княства Літоўскага з Польшчай, можна з усёй пэўнасьцю сьцьвярджаць, што ў ХVI—ХУ ст. гэтыя сувязі, хоць мелі шмат істотных заган, у асноўным былі карысныя ўсім народам ўсходняй Эўропы, чаго нельга сказаць пра вунію 1569 г.

Гвалтоўнае і бяспраўнае далучэньне ўкраінскіх і часткі заходнебеларускіх зямляў да Польшчы, а потым прыхаваньне гэтай анэксіі прымусовымі актамі Люблінскай вуніі прынесла шмат шкоды ня толькі насельніцтву Беларусі, Украіны і Літвы, але і самой Польшчы. Шкодны і рэакцыйны характар акта вуніі праявіўся перш за ўсё ўзмацненьнем эксплуатацыі працоўнага насельніцтва. Прымусовае акаталічваньне й апалячваньне беларускага і ўкраінскага народаў спарадзіла нацыянальны і рэлігійны прыгнёт, выклікала застой і заняпад навукі і культуры. Усё гэта шкодна адбівалася на справе вытворчых сіл і эканомікі, што ў канчатковым выніку прывяло да пагібелі ўсёй фэўдальнай Рэчы Паспалітай.

Рэч Паспалітая, як канфэдэрацыя дзвюх дзяржаваў—Польшчы і Вялікага княства Літоўскага—і чатырох народаў: беларускага, літоўскага, польскага і ўкраінскага,—будавалася не па акту Люблінскай вуніі, які прадугледжваў утварэньне ўнітарнай дзяржавы, а на аснове практыкі саюзных адносін, што мелі месца, пачынаючы з Крэўскай вуніі, і якія былі замацаваны ў Статуце Вялікага княства Літоўскага 1588 г. і Генрыкоўскіх артыкулах 1574 г. Толькі па Канстытуцыі 3-га мая 1791 г. была зроблена спроба пераўтварыць канфэдэратыўную Рэч Паспалітую ў фэдэрацыю, але спроба была скасаваная агрэсіўнай суседніх дзяржаваў і Горадзенскай канстытуцыяй 1793 г.

Аркестровае выканальніцтва Беларусі

Вольга Дадзіёмава

Зусім яшчэ нядаўна, якіх-небудзь 10 гадоў назад ХVIII ст. лічылася «мёртвай зонай» у гісторыі прафэсійнага музычнага мастацтва Беларусі. Прычынай таму — негатыўная адносіны да «польска-літоўскага» пэрыяду нашай гісторыі, калі, маўляў, не было і не магло зьявіцца ў Беларусі нічога, вартага адраджэньня і дасьледаваньня. Да таго-ж доўгі час заставаліся нявыяўленымі разнамоўныя крыніцы, раскіданыя па многіх архіўных сховішчах Беларусі, Літвы, Украіны, Расеі і Польшчы: шукаць іх не было патрэбы і сэнсу...

Час аднак, зьмяніўся, а разам зь ім зьмяніўся і наш погляд на сваю культурную спадчыну. Якой-жа паўстае яна ў люстэрку рукапісных і друкаваных, літаратурных і музычных дакумэнтаў? Што адбывалася ў музычным мастацтве Беларусі ў ХVIII ст., у тым знамянальным для эўрапейскае «музычнае цывілізацыі» стагодзьдзі, калі ва ўсіх краінах музыка, нарэшце, выйшла на першае месца сярод іншых мастацтваў? Калі на сусьветным «музычным небасхіле» ўзыйшлі зоркі незвычайнай велічыні й яркасьці (Гендэль і Бах, Гайдн, Моцарт і Бетховен — гэтымі й іншымі імёнамі абавязана мастацтва менавіта ХVIII ст.), калі рэвалюцыйная «зьмена вех», што адбылася ў формах музычнага жыцьця, у жанрах і стылях, цалкам зьмяніла аблічча музычнай культуры кантынэнта?

Што-ж, сёньня мы ўжо можам сказаць напэўна: у ХVIII ст. прагрэсыйнае музычнае мастацтва Беларусі было вельмі багатае ў сваіх праявах. Яркае і шматграннае, арганічна зьвязанае з агульнаэўрапейскім і разам з тым надзвычай

своеасаблівае. Сапраўды, разьвіцьцё яго адбывалася ў складаных і драматычных гісторыка-палітычных ўмовах. І зэрны нацыянальнага не змаглі прарастаць так жа бурна і бесперашкодна, як у іншых, сувэрэнных і этнічна больш аднародных рэгіёнах. Аднак працэс станаўленьня важнейшых сфэр музычна-прафэсійнай практыкі, аказаўся у ХVIII ст. досыць інтэнсыўным. Каб пераканацца ў гэтым, прапаную зьвярнуць увагу на аркестровую культуру — тую галіну, узровень якой у стагодзьдзі інструмэнтальнай музыкі зьяўляўся адным з самых істотных паказчыкаў сталасьці музычна-культурнай фармацыі ў цэлым.

У Беларусі здаўна складаліся даволі спрыяльныя ўмовы для разьвіцьця прафэсійнага ансамблевага і аркестровага выканальніцтва. Фарміраваліся яны і ў сьвецкім асяродзьдзі (шляхта і магнаты лічылі прэстыжным мець хоць невялічкую ўласную «прыдворную» капэлу), і ў культурным (каталіцкая і вуніцкая царквы шырока выкарыстоўвалі інструмэнтальную музыку ў суправаджэньні богаслужэньняў і сакральных сьвятаў). Нядзіва таму, што ўжо ў пачатку і ў першай палове ХVIII ст., у той час, калі, напрыклад, у Расеі інструмэнтальнае выканальніцтва яшчэ не было досыць пашырана, ў Беларусі ўжо набылі папулярнасьць самыя розныя — як вакальна-інструмэнтальныя, так і ўласна інструмэнтальныя капэлы. Іх мелі ў 1710-я гг. менскі ваявода Кшыштоф Завіша, у 1720-я гг. — нясьвіжскія Радзівілы, у 1730-я гг. — віцебскі ваявода Марціян Агіньскі, берасьцейскі староста Зыгмунд Домбскі і бэльскі мечнік Стэфан Таркоўскі, пісар

польны Тадэвуш Агінскі і віцебскі каш-
талян Станіслаў Агінскі. У 1750 -я гады
—маршалак менскага трыбунала Ян Хіл-
зен і падканцлер Міхал Сапега¹. Самы-ж
буйны аркестр, што складаўся з многіх
інструмэнтаў—труб, валторнаў, арф, ар-
гана, клавікорда, скрыпак, віёл, —быў у
тыя часы ва ўладара Слуцака Гераніма
Радзівіла. Гучаньне гэтага музычнага
«цуда», якім так ганарыўся магнат, мож-
на было пачуць на баях і паляваньнях,
маскарадах і агульнагарадзкіх сакраль-
ных сьвятах. Яно рабіла такое моцнае
ўражаньне на слухачоў, што нават ста-
ла апявацца ў вершах². Аднак, самыя
буйныя прыватныя капэлы першай паловы
стагодзьдзя пачалі здавацца сыціп-
лымі ў параўнаньні з тымі, што ўзьніклі
пры дварах магнатаў у другой палове
стагодзьдзя³, а менавіта тады, калі
адчыніліся ў гарадах Беларусі буйныя
музычныя тэатры —Нясвіжскі Міхала
Радзівіла, Слоні́мскі—Міхала Агінскага,
Горадзенскі—Антонія Тызенгаўза, Шклоў-
скі—Сямёна Зорыча. Храналегічнае су-
падзеньне роськвіту магнацкіх тэатраў і
капэл, зразумела, не было выпадковым,
бо без высокапрагрэсыўнага аркестра
опэрны тэатр проста ня мог-бы існаваць.
Разумеючы гэта, мэцэнаты надавалі

1. «Kurier Polski», 1730, № 41, 1744, № 368; 1741, № 222; 1750 № 706; 1750, № 697; 1756 № 39; «Gazeta Polska», 1732 № 130. Адзел рукапісаў бібліятэкі АН Літвы, Ф. 17, арк. 198, 203.

2. Больш падрабязна пра аркестры І-й паловы ХVII ст. гл. у арт.: Дадимова О. К истории музыкальной культуры городов Белоруссии ХVIII в. (1700—1764). Вопросы культуры и искусства Белоруссии. Минск, 1989, Вып. 8 с. 82-85.

3. Аб магнацкіх капэлах II-й паловы ста-
годзьдзя г.: Барышаў Г.І. Прыгонныя

вялікую ўвагу сваім «прытэатральным»
капэлам. Камплектавалі іх найлепшымі
музычнымі інструмэнтамі, запрашалі на
працу ў іх славутых капельмайстраў і
выканаўцаў. Вядома, што Слоні́мскі ар-
кестр гетмана Міхала Казіміра
Агінскага налічваў 106 інструмэнтаў,
сярод якіх былі віёлы і басэтлі лепшых
у сьвеце музычных майстору: Амаці,
Рауха, Ланга, Тэноры, Фогеля й інш.
Гэты аркестр лічыўся адным з багацейш-
ых у Эўропе, яму маглі пазайздросьціць
нават славутыя выканаўчыя калектывы
(варта прыгадаць, што «камэртон Эў-
ропы» — Мангеймскі аркестр уключаў у
той час 34 інструмэнт, а аркестр
Эстэргазі, у якім пацаваў Гайдн,
налічваў толькі 14 інструмэнтаў).

Па свайму выканаўчаму ўзроўню ма-
гнацкія капэлы Беларусі адпавядалі са-
мым высокім патрабаваньням: вядома,
што Горадзенская капэла Тызенгаўза лі-
чылася першай у краіне, а слава пра яе
дайшла да самога Мангейма. Вылучаўся
сваім майстэрствам і аркестр Агінскага.
Гэта і нядзіўна, таму што ў прыват-
наўласніцкіх капэлах спалучаўся тал-
энт замежных і мясцовых выканаўцаў.
Дырыжораў і салістамі-інструмэнталіс-
тамі працавалі тут прадстаўнікі вяду-
чых у сьвеце італьянскай, французкай,
нямецкай, чэшскай школаў— Джа-жкіна
Альберціні, Каміле Абатэ, Ал. Данэзі,
Феручча Марыні, Корм'е Чыпрыяні, Іаган
Голанд, Ян Дусік, Эрнст Ванжура. Побач
з замежнымі працавалі ў аркестрах і
таленавітыя мясцовыя прыгонныя і
вольныя музыканты — Лявон Сітаньскі,
Ежы Бакановіч, Ян Цэнцыловіч, Ануфры
Александровіч і інш, чые майстэрства
было настолькі дасканалым, што даз-
валяла ім займаць адказныя пасады

аркестры. Помнікі гісторыі і куль-
туры Беларусі. 1972, № 4 6.51—54.

капельмайстраў. Многія мясцовыя музы-
канты з прыгонных вучыліся ў спэ-
цыяльна створаных пры тэатрах і ка-
пэлах музычна-тэатральных школах пад
кіраўніцтвам вопытных пэдагогаў. Мож-
на меркаваць, што музыканты з народу
ня толькі пераймалі прафэсійныя навыкі
ў замежных майстроў, але і самі шмат
давалі ім у разуменьні самабытнай мяс-
цовай традыцыі. Нездарма-ж у творча-
сьці некаторых замежных кампазытараў,
працаваўшых ў Беларусі — І. Голанда, І.
Шульца, Э. Ванжуры заўважаюцца сьля-
ды ўздзеяньня лакальнага фальклёру.

Якую-ж музыку гралі магнацкія капэ-
лы? Большай часткай тую, што была мод-
най ва ўсёй Эўропе — дывертысэменты,
сэрэнады, касацы, разнастайныя танцы,
а таксама симфоніі, канцэрты, араторыі і
кантаты. Напрыклад, нясьвіжская капэла
Радзівілаў выконвала сэрэнаду Г.Пунья-
ні, симфоніі А.Крэйсэра, Й. Гайдна, Е.
Эйхнера, І. Наўмана, Н. Іамелі, канцэрты
Я. Стаміца. Слоні́мская капэла Агінска-
га—сэрэнады І.Кірнбергера, квартэты і
экстэты Л.Бакерыні, симфоніі І.К.Баха,
Я.Стаміца, К.Абеля, Т.Крамэра, Ф.Гасэка і
многія іншыя творы. Заходнеэўрапейска-
я музыка трапляла ў Беларусь рознымі
шляхамі: некаторыя ноты прывозілі з-за
мяжы запрошаныя музыканты. Іншыя самі
магнаты, якія вярталіся з падарожжаў.
Шмат нот дасылалі сваім патронам мяс-
цовыя выканаўцы, што вучыліся за мя-
жой. Бывала і так, што свае творы дары-
лі мэцэнатам Беларусі самі кампазыта-
ры. Вядома, што Радзівілам прысылаў
свае симфоніі нават Гайдн.

Апрача музыкі замежных аўтараў
капэлы выконвалі і творы мясцовых кам-
пазытараў, што жылі ў Беларусі, прафэ-
сыяналаў і аматараў— Іагана Голанда,
Эрнста Ванжуры, Міхала Казіміра Агін-
скага, Мацея Радзівіла (дарэчы, варта

было-б спэцыяльна расказаць аб по-
шуках і адраджэньні гэтай цудоўнай му-
зыкі, першыя -ж гукі якой — найлепшы
давод супраць канцэпцыі «заныпаду»).

Паміж тым, буйныя магнацкія капэлы,
пра якія вялася гаворка, не былі адзі-
нымі на «музычнай карце» Беларусі дру-
гой паловы ХVII ст. Побач зь імі дзей-
нічалі й іншыя, магчыма, ня менш вядо-
мыя ў свой час, але пакінуўшы толькі
асобныя зьвесткі пра сваё існаваньне:
аркестры Тышкевічаў у Сьвіслачы, Юн-
дзілаў у Галыні на Горадзеншчыне, Юза-
фа Юдзіцкага ў Горадні, Аляксандра і
Казіміра Сапегаў у Ружанах і Дзярэчыне.

Увогуле, пры дварах арыстакратыі
магчыма было пачуць гучаньне самых ра-
знастайных аркестраў: ня толькі струн-
ных, але і такіх, якія зараз мы і ўявіць
сабе ня можам, напрыклад, рагавога. Гэ-
ты незвычайны аркестр быў створаны ў
1751 годзе чэшскім музыкантам Янам Ма-
рашам у Расеі. Складаўся ён зь вялікай
колькасьці паляўнічых рогаў, кожны зь
якіх падаваў гук толькі адной вышыні.
Рогі былі рознай велічыні: дужыя гучалі
нізка, аксамітна, маленькія —высока і
пранікнёна. Выканаўцы, што гралі ў
такіх аркестрах, былі як-бы шрупкамі ў
жывой музычнай машыне: кожны зь іх
павінен быў дакладна ведаць сваё месца
ў партытуры і той момант, калі менавіта
належала яму падаць свой голас пры
выкананьні той ці іншай п'есы. Доўгая і
марудная праца патрабавалася капэліс-
там (а іх звычайна набіралі з прыгонных),
каб развучыць нават самы прасты твор,
але ўзнагародай за яе быў мяккі, ні з
чым не параўнальны, выбіраючы гук
аркестра, які быццам-бы зьліваўся з жы-
вой музыкай прыроды — саду, лесу ці
лугу ля панскага маёнтка, дзе звычайна
на-ладжвалі канцэрты рагавой музыкі.
Па зьвестках розных крыніц, такія кан-

цэрты адбываліся ў Беларусі пры дварах Сапег, Панятоўскіх, Радзівілаў.⁴ Вядомыя былі таксама выступленні шкоўскага і го-радзенкага рагавых аркестраў. Апрача рагавых існавалі ў Беларусі і народныя капэлы. Так, «музыку менскую з цым баламі» меў менскі ваявода Кшыштоф Завіша, сялянскую капэлу запрашаў на свае забавы Кароль Радзівіл. А яшчэ гэты магнат меў яўрэйскі аркестр, музыкантаў якога ён абразіў аднойчы ў турэцкае адзеньне і прымусіў граць у каталіцкім касцёле.⁵

Цікава, што практыка выкарыстання арыстакратамі народных ансамбляў захавалася ў Заходняй Беларусі аж да 30-х гадоў нашага стагоддзя, калі, па ўспамінах народных выканаўцаў, яны гралі на баях у заможных паноў.

Вялікай папулярнасцю ў Беларусі карыстаўся яшчэ адзін тып ансамбляў і аркестраў—ваенны, што складаўся з некалькіх драўляных і медзяных духавых інструментаў. Такія капэлы меліся ў 1766–1776 гг. у Пінску, дзе стаялі конныя палкі польнай і вялікай булавы Вялікага княства Літоўскага, полк Агінскага і Грабоўскага; у 1774–1782 гады ў Дзяржыне, Наваградку, Бярэсьце, Слоніме і Горадне, дзе знаходзіліся Другі, Пяты пешы і Першы грэнадзёрскі полк і харугва стральцоў; у гарнізоне Слуцкай

крэпасці й інш.⁶ Ваенныя капэлы часта ўдзельнічалі ў розных урачыстасцях: сустрачах ваеначальнікаў ці каранава-ных асобаў, сьвяточных і жалобных агульнагарадзкіх цырымоніях.

Дзейнасць вайсковых капэл часам нагадвала дзейнасць іншых музычных ансамбляў і аркестраў, што абслугоўвалі магнатаў: усе яны гралі на вясель-лях і паляваннях, карнавалах і пахаваннях, усе выконвалі застольную, прывітальную і танцавальную музыку. Ня дзіўна таму, што гарнізонныя музыканты, якія ведалі ўсе гэтыя творы, гралі ня толькі ва ўласна ваенных, але і ў прыватных капэлах.

Што да саміх вайсковых капэлістаў, дык яны звычайна былі мясцовымі жыхарамі. У архіўных крыніцах захаваліся прозьвішчы некаторых з іх. Гэта Кароль Сірніцкі з Пінска, Юзаф Эсманльд з Горадні, Пётр Ляшчынскі й Ян Чарнецкі з Менска, Ігнат Барэвіч з Наваградка (усе яны служылі ў Першым і Шостым пешых палках Вялікага княства Літоўскага). Гэта таксама Бэнедыкт Казлоўскі і Міхал Лягуцкі з Піншчыны, Вінцэнт Пётух з Сломіншчыны, Рыгор Бяляўскі з Магілёўшчыны, Тамаш Баброўскі з Наваградчыны — музыканты коннага палка Агінскага.

Паходзілі ваенныя музыканты звычайна з сярэдніх і ніжэйшых сацыяльных слаёў. Напрыклад, сыгнальшчыкамі

Першага палка былі два шляхціцы і чатыры мешчаніны; Шостага пешага палка — адзін абшарнік, два салдацкія сыны, адзін шляхціц і пяць мяшчан. Аркестрантамі коннага палка Агінскага — адзін папавіч. Два «простага грамадзкага стану» і тры шляхціцы. Музыканты выбранецкіх рот набіраліся, як правіла, з ліку сялян. Можна меркаваць, што, вяртаючыся ў родныя мясціны пасля сканчэння службы, былыя вайсковыя музыканты неслі ў народ традыцыі прафэсійнага выканальніцтва на духавых інструментах.

Побач з уласна ваеннымі аркестрамі ў Беларусі у XVIII ст. можна было пачуць і янычарскія — турэцкія ваенныя капэлы, што складаліся з духавых (сурмаў, флейт) і мноства ўдарных інструментаў — барабанаў, тулумбасаў (род літаўраў), талерак і званочкаў.⁷ Хуткаму пранікненьню экзатычнага аркестра з усходу (з Турцыі) ў Беларусь (а тут ён з'явіўся раней, чым у Расеі, Англіі і Францыі) спрыяў існаваўшы ў Рэчы Паспалітай ідэялагічны «фон», што ствараўся сарматызмам. Гэты культурна-бытавы напрамак, заснаваны на пастулаце аб паходжанні шляхты ад антычных сарматаў (усходняга ваяўнічага народу), у значнай ступені садзейнічаў арыенталізацыі побыту і густаў розных станаў. Гэта ўвасаблялася ў розных зьявах захапленні ўсходнімі ўпрыгожваннямі, стварэнні ў войску янычарскіх харугваў, выкарыстанні мэблі і

дываноў турэцкай і пэрсыйскай працы, касцюміраваным дэкоры відовішчаў і цырымоній у Віцебску, Слоніме й іншых гарадах, дзе магнатаў віталі апранутыя ў турэцкае адзеньне слугі музыканты, воіны і рамеснікі.

Так ці інакш, а музыку турэцкіх аркестраў, існаваўшых пры дварах Агінскіх і Радзівілаў, а таксама ў янычарскіх харугвах войска Вялікага княства Літоўскага, што стаялі ў беларускіх гарадах, можна было пачуць у самых розных абставінах. Толькі ў Радзівілаў янычарскія капэлы гралі на прыёме Міхалам Казімірам Радзівілам удзельнікаў люблінскага трыбунала ў 1742 г., у час ягонай паездкі на віленскае ваяводства ў 1745 г. на ўрачыстасцях, што адбыліся ў горадзенскай рэзідэнцыі Гераніма Радзівіла ў 1751 г., на пахавальнай цырымоніі ў Нясвіжы ў 1746 г., у час буйнага застолья Мікалая Фаўстына Радзівіла ў Менску ў 1755 г., у разгар бойкі паміж гасцямі.

Музыкантамі — «янычарамі», як сьведчаць архіўныя дакумэнты, былі мясцовыя інструменталісты. У капэле янычарскай харугвы Вялікай Булавы Вялікага княства Літоўскага (Горадня, 1768), выканаўцамі на сурмах былі Ян Дзянкевіч, Андрэй Апанасевіч, Ян Вярцінскі, Тамаш Сабалеўскі, Міхал Валадкевіч, на талерках — Антон Вішнеўскі, Ян Васілеўскі, Андрэй Альшэўскі, на тулумбасах — Тамаш Адамовіч, Ян Папелніцкі, Ян Кучынскі, на барабанах — Станіслаў Крыстыновіч, Тэадор Кісянскі, Станіслаў Керповіч, Тамаш Чэрхановіч, Пётр Адрушкевіч, Антон Герман, капельмайстрамі — Марцін Арманкевіч і Ян Чмухоўскі.

Інструментальныя капэлы знайшлі пашырэнне ня толькі ў сьвецкім, але і ў культывым абходзе, згодна з выяў-

4. Reiss I. *Mała encyklopedia muzyki*. Warszawa, 1960, s. 156.

5. Мальдзіс А. Беларусь у лютэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя. Мн., 1982, с. 92; *Pamiętniki o księciu Karolu Radziwiłł / Dziennik literacki*, 1864, # 20-31. s. 266-267; *Tazbir J. Kultura szlachecka w Polsce*, Warszawa, 1978, s. 155.

6. Дакумэнты пра вайсковыя капэлы знойдзеныя ў Цэнтральным Дзяржаўным гістарычным архіве ў Літве. Ф.СА. Воп. 1, спр. 4125—4146; 18250—18259; Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве ў Львове. Ф.181, Воп. 2, спр. 2320, 2328, Гл. таксама арт. В.Дадзіямава. ...І гучны голас труб, Мастацтва Беларусі, 1988, № 1. б. 45-48.

7. "Kurier Polski". 1731, # 62; "Kurier Litewski". 1761, # 51; ЦДГА Літвы, Ф.СА. спр. 18258, арк. 4, 173 адв. Гл. таксама: В.Дадзіямава. Янычарскія капэлы / Помнікі гісторыі і культуры Беларусі. 1988. № 2, Б.23-24.

леньмі архіўнымі крыніцамі⁸, у ХVIII ст. у храмах Беларусі існавалі самыя розныя — як буйныя, так і невялічкія аркестры, што складаліся з струнных, драўляных, мядзяных духавых інструментаў і аргана ці пазытыва. Такія капэлы меліся ў горадзенкім, слуцкім, нясьвіжскім, віцебскім, полацкім, і многіх іншых касцёлах і кляштарах. Інструментальную музыку можна было пачуць у Беларусі ў каталіцкіх і уніяцкіх храмах. Удалося выявіць, што ў жыровіцкім базіліянскім кляштары на працягу амаль усяго стагодзьдзя дзейнічала капэла, якая суправаджала богаслужэньні й агульнагарадзкія сакральныя цырымоніі. Можна меркаваць, што многія царкоўныя аркестры гралі як на культавых, так і на сьвецкіх урачыстасьцях. Аб гэтым сьведчаць захаваўшыся ў архівах нотныя каталёгі, у якіх побач са службовай нотнай літаратурай сустракаюцца і сьвецкія творы вядомых кампазытараў ХVII—ХVIII стст. Пры поліфункцыянальным характары дзеяньня касцёльных капэл гавораць і шматлікія запісы ў фінансавых дакумэнтах аб атрыманьні капэлістамі грошаў за выступленьні на паляваньнях і балях, вясельях і імянінах у шляхты і мяшчан, за абслу-гоўваньне агульнагарадзкіх сьвятаў і гэтак далей.

Касцёльныя музыканты таксама паходзілі зь мясцовага насельніцтва — мяшчан, шляхты, сялян. Думаецца, што на выкі, атрыманыя ў гады навучаньня і

8. Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў БССР, Г.199924, воп. 1, спр 7, арк.1 адв. -88; спр 17, арк. 2, 7; г. 694, воп. 2, спр, 7443, арк. 17—19; Ленінградзкае аддзяленьне інстытута гісторыі СССР Ан БССР. Ф. 52, воп. 1, спр. 296, арк. 18—1; Цэнтральны дзяржаўны архіў Літвы. Ф.СА, воп. 1, спр. 11296, арк.9.

працы ў капэлах, яны, як і магнацкія і вайсковыя капэлісты, зь цягам часу перадавалі сваім вучням. Таму нядзіўна, што і ў нашыя дні сярод народных выканаўцаў-інструменталістаў можна сустрэць такіх, якія добра валодаюць музычна-прагрэсыйнымі прыёмамі, ведаюць шмат клясічных твораў.

У цэлым трэба адзначыць, што зьвесткі, якія маюцца сёньня пра аркестровую культуру Беларусі ХVIII ст. дазваляюць пераканацца ў тым, што традыцыі прафэсійнага інструментальнага выканальніцтва ў нас складаліся задоўга да ХХ ст. Аркестровая культура наша была надвычай цікавая і разнастайная. У ёй перапляталіся самыя розныя мастацкія плыні, заходнія й усходнія, мясцовыя й інша-земныя традыцыі. Яна была падключана да агульнаэўрапейскага мастацкага працэсу й уносіла ў яго свае непаўторныя фарбы. Калі-ж да гэтага дадаць, што па сьведчаньню выяўленых гістарычных крыніц, ня менш інтэнсыўна разьвіваліся ў тагачаснай Беларусі й іншыя галіны музычна-прафэсійнага мастацтва (опэра-балетны) тэатр, розныя віды выканальніцкай практыкі, музычная творчасць, адукацыя і выхаваньне) дык стане відавочна: у ХVIII ст. фарміраваўся трывалы падмурак для росту музычнай культуры. І хто ведае — скла-дзіся гісторыка-палітычны лёс краіны інакш — напэўна ў нас ужо к канцу ХVIII — пачатку ХІХ ст., магла-б узьнікнуць свая выканальніцкая і кампазытарская школа. Але гісторыя распарадзілася інакш...

Эрнэст Ялугін

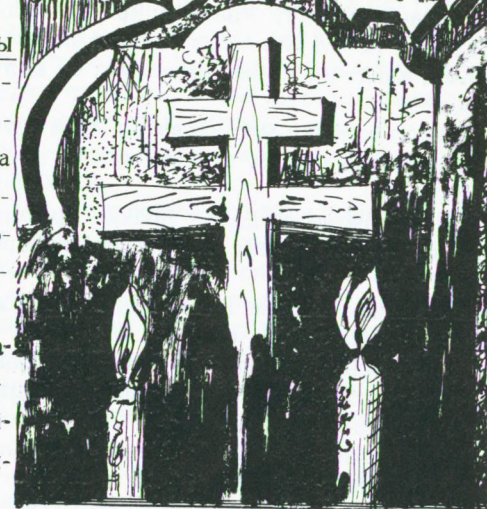
Публіцыстычная аповесьць-хроніка ў дыялёгах

Сьвецкія малады

Дзеючыя асобы

Зьміцер Жылуновіч, кіраўнік Беларускага нацыянальнага камітэта, а ў бліжэйшым будучым — Старшыня першага Беларускага ўрада.

Чарвякоў, Дыла, Лагун, Шантыр, яго паплечнікі — прадстаўнікі Беларускага нацыянальнага камітэта.

Дзеючыя асобы

Мяснікоў, Кнорын, Іваноў, Разэнталь, Рэйнгольд, кіраўнікі Заходняй вобласьці й Смаленскай абласной партыйнай арганізацыі бальшавікоў.
Сталін, народны камісар па справах нацыянальнасьцей

Сямён, з рабочых, дэлегат УІ Смаленскай абласной партыйнай канфэрэнцыі.

Кірэй, з сялян-беднякоў, у нядаўнім салдат.

Мікола, таксама селянін і салдат, які на вайне згубіў нагу.

Яфім, кухар і гаспадар перасоўнай харчэўні «Яф.Нобель».

Радавец, нядаўні дзеяч Беларускай Народнай рэспублікі, актывіст.

Казімір, інжынер, які таксама спачувае БНР.

Алеся, яго жонка, настаўніца малодшых клясаў. 22 гады, ня болей.

Жакоўскі, менскі акцёр, 20 гадоў.

Першы салдат, з Румыскага фронту.

Другі салдат, з Прыбалтыйскага фронту.

Быкоўскі, напалоханы шляхцюк.

Бывалы, доктар яшчэ тых навук. Яму гадоў пад 70, але ён яшчэ энергічны.

Нябіты. Малады чалавек у тужурцы чыгуначніка, магчыма зь «нефармалаў».

А таксама: **Дзяжурны** па станцыі, **Чырвонаармеец** зь вінтоўкай, прадаўцы газэт, пасажыры і людзі з натоўпу.

Спрэчку прыпыняе Мясьнікоў. Прэзыдыюм, варта Лагуна і Жылуновіча, ужо на сваіх месцах.

Мясьнікоў: Товарищ Жилунович, вас все ждут.

Жылуновіч (ківае, што зразумеў, але працягвае слухаць, як нешта напаўголаса яму гаворыць Чарвякоў. Нарэшце, дае знак, што гатовы працягваць далей)

Мясьнікоў: Жилунович, так что вы там решили?

Жылуновіч: Спачатку хачу ўдакладніць сутнасьць справы. Усё-ж мая кандыдатура была выстаўлена не ад імя маскоўскіх дэлегатаў, а чамусьці асабіста тав.Алібегавым. Дзякуй яму, аднак ня ведаю, чаму гэта ён вылучыў мяне, а ня хоцьбы, скажам, Драка-Дракона...

Рэйнгольд: (усхопліваецца): Что касается этой личности, Дракона вашего так называемого, мне очень удивительно, как он вообще попал в ваши белорусские комсекции да еще и в ЦЭБэ!

Жылуновіч: Чым ён вам не дагадзіў? Драка—Дракон — стары партыец, усе кажуць, што сумленны працаўнік, а таксама паліткамісар Першага беларускага Полацкага палка.

Рэйнгольд: Я знаю, о чем говорю. Имею сведения об этом националисте.

Мясьнікоў: Давайте по существу вопроса.

Жылуновіч: Па сутнасьці пытаньня — дык у падобных умовах я выршыў за лепшае скласьці паўнамоцтвы сябры вашага ЦЭБэ, каб застацца ў сэкцыях.

Мясьнікоў: Вы понимаете, Жилунович, на что замахнулись? Так вот, прибыв сюда, извольте подчиняться высшей партийной инстанции данной территории. Вследствие этого, товарищ, вы уже не имеете никакого права отказываться быть членом ЦЭБэ, раз организация сочла нужным возложить на вас эту обязанность. Если, конечно, не отказываетесь соблюдать партийную дисциплину...

Жылуновіч: А я сюда не дэлегаваны для пастаяннай працы і на ўліку ў Маскве. Я, Лагун вась і астатнія прыехалі толькі на перамовы.

Мясьнікоў: Сейчас будете арестованы как саботажник, по законам революции. Революции нет дела до капризов слабонервных особ.

Рэйнгольд: Ну, товарищи. Все прискорбное происшествие совсем не есть достаточная причина, чтоб совместно не работать. Тов. Жилунович, вы же умный и деловой человек.

Жылуновіч: У такіх умовах ніякай добраахвотнай суполкі не атрымаецца. Тое, што зараз адбываецца, — вынік працяглых адносін да беларускага пытаньня, якія тут старанна культываваліся.

Рэйнгольд: Смею уверить, в Минске мы этим не занимаемся, есть дела поважнее. Все-таки давайте спокойно обсудим самое главное. Товарищ Жилунович, вы же бывший кожевник...

Жылуновіч: Я і зараз гатовы працаваць на заводзе.

Мясьнікоў: Дмитрий Федорович в пылу полемики, наверное, забыл, что ему предстоит работа потруднее, что он рекомендован на пост главы Белорусского рабоче-крестьянского правительства... Кстати, как с проектом Манифеста?¹

Жылуновіч: Привезлі.

Мясьнікоў: Тогда все в порядке... Тогда позвольте от имени и по поручению Центрального Бюро Компартии республики назвать кандидатуры членов кабинета персонально... Как говорили когда-то, министров. Но народные комиссары трудовой республики — это не какие-то там ставленники кучки буржуазных узурпаторов, а любимые вожди пролетарских масс. Таким образом...

Жылуновіч: Адну хвіліну, тав.Мясьнікоў! Перш-наперш, таварышы, вялікі дзякуй за давер. Рады служыць верай і праўдай і надалей пралетарыяту, роднай, узьнятай рэвалюцыяй з гвалтоўнага небьцья, працоўнай Беларусі. Па-другое. Можа, усё-ж мне, як будучаму прэм'еру, будзе дадзена права і сказаць — каго-б я жадаў бачыць у складзе кабінэта? Тым больш, што ў мяне ёсць сьпіс кандыдатур, зацьверджаных Белнацкамам і беларускімі камсэкцыямі, зь якімі пагадзіліся і ў Наркамаце нацыянальнасьцей.

Мясьнікоў: Тов.Жилунович, все-таки попрошу не вносить анархии. Сейчас у нас есть Центральное Бюро. Съезд поручил ему определить персонально состав правительства. Имеется список, согласованный с тов. Сталиным...

Жылуновіч: Я ўжо ня ведаю, што думаць, напрыклад, у тав. Сталіна мы дамаўляліся, што і Цэнтральнае Бюро будзе створана на парытэтных пачатках ... А вы — бац і ў састаў Бюро — толькі двух беларусаў...

Мясьнікоў: Не ожидал, признаться тов.Жилунович, что вы претендуете... Трудящиеся массы нас не поймут... так что следует подумать, если всерьёз решили примкнуть к нам.

Жылуновіч: Я не да вас асабіста, тав. Мясьнікоў, прымкнуў. Справамі, рэвалюцыйным змаганьнем неаднаразова пацьвярджаў адданасьць пралетарскай ідэі.

Мясьнікоў: Тогда ясно. Считаю, нет надобности предложение тов. Жилуновича ставить на голосование.

Жылуновіч: А я прашу ўнесці ў пратакол...

Чарвякоў (ціха): Зьмітро, не чапайся з ... Вытрымку пакажы...

Жылуновіч: Я-ж не аб сабе...

Мясьнікоў: Продолжаем всё же работу, товарищи. Таким образом, предлагаются кандидатуры народных комиссаров: земледелия — тов. Андреев. Отводы есть?

Жылуновіч: (ціха Лагуну): Адкуль Андрэеў? У нас-жа значыцца Мазур Ігнат.

Лагун: Свайго пхнуць.

Мясьнікоў: Комиссаром госконтроля — товарищ Берсон.

Жылуновіч (ціха Лагуну): Ліха зь ім. Мо і лепей, чым той Найдзёнкаў, якога раней яны прапаноўвалі.

Мясьнікоў: Комиссаром юстиции — тов. Кваченюка. Внутренних дел — Иванов. По военным делам... Эти обязанности предложили мне... Комиссаром финансов — тов.Рэйнгольд.

Жылуновіч: Ну, няхай і так. Але мы лічым, здольнасьці Рэйнгольда лепей-бы скарыстаць у сфэры прамысловасьці і гандлю.

Мясьнікоў: Министр по торговле пролетариату ни к чему. Вместо этого мы вводим должность председателя Совета Народного хозяйства республики. Рекомендован тов. Пикель.

Жылуновіч (ціха Лагуну): А ці ведае ён яе, тую беларускую гаспадарку! Ой,

бачу будзе яшчэ турбот...

Мяснікоў: Наркомом продовольствия — тов. Калманович. Комиссаром просвящения — тов. Червяков.

Жылуновіч: Добра, што хоць тут нашы думкі супадаюць. Не менш, чым хлеб, нам будзе цяпер патрэбна свая, беларуская школа. Асьвета і асьвета, а зь ёю ўсё астатняе прыйдзе.

Мяснікоў: Комиссаром иностранных дел... хотя я и остаюсь при прежнем мнении — нам он излишний...

Жылуновіч: Вам, можа, залішні, а для незалежнай рэспублікі патрэбны.

Мяснікоў: Что ж, ваше предложение поддержали в Москве, мы согласились... Предлагается на эту должность товарищ Фальский. Белнацком настоял на должности комиссара по национальным вопросам. В Москве пошли на встречу, но мы возразили, что этот портфель оставляет за собой председатель правительства.

Жылуновіч: Няхай так. Мы кандидатуру яшчэ прапанаваў Шантыра Фабіяна.

Мяснікоў: Согласны. В дальнейшем рассчитываем, а нас в этом поддерживают тов. Свердлов и Сталин, ввести в правительство члена Центрбюро тов. Найдёнова. И члена Центрбюро тов. Яркина, как председателя Чрезвычайной комиссии по борьбе с контрреволюцией.

Жылуновіч: Тады ўжо будзе і зусім сямёра нашых супроць ваших дванаццаці. Нішто сабе парытэт. Як-жа я з такім урадам буду?

Кнорын: Не разводите сепаратизм, Жилунович! «Ваши, наши». В конце концов, если на то пошло, мы тут, на местах, больше сделали для освобождения Белоруссии от капитала, чем вы там в Белнацкоме.

Жылуновіч: Няхай сабе нават і так, дапусьцім. Але-ж як бескарэсьлівыя змагары за волю народа, вы павінны былі-б цяпер сказаць: мы вам дапамаглі пазбавіцца імперскіх кайданоў, ну а цяперка ўжо самі старайцеся, будуйце новы лад.

Мяснікоў: И смотреть, как вы быстренько разведете своё буржуазно-сепаратистское болото? Не выйдет! Товарищи, предлагаю прекратить ненужные прения, которые нам здесь навязываются, и приступить к голосованию. Товарищ Жилунович, раздайте, пожалуйста, ваш текст проекта манифеста.

Жылуновіч: А я мушу заявіць, што ў такіх умовах галасаваць адмаўляюся і гэкт маніфэста не аддам.

Мяснікоў: Вы в своём уме? Знаете, чем это кончится? Чего еще хотите?

Жылуновіч: Канкрэтна: для ўзнаўленьня парытэту прапаную вывесці са складу ўрада трох таварышаў. Яны, перакананы, будуць толькі чыніць перашкоды нармальнай працы.

Мяснікоў: Это кто же имеется в виду?

Жылуновіч: Вы, тов. Мяснікоў, а таскама Калмановіч і Пікель.

Мяснікоў: У вас все, тов. Жилунович?

Жылуновіч (налівае з графіна вады, п'е): Некалькі слоў яшчэ.

Мяснікоў: Ну, давайте, валяйте.

Жылуновіч: Яшчэ, каб потым не вяртацца... Трэба стварыць урад па ўзору Расейскага Саўнаркама. Тым больш, што ў нас зараз аж два Цэнтрбюро. Дык вось, запішам: Цэнтрбюро намячае згодна волі партызэда агульную палітычную лінію

ўрада, так? Але потым, запішам: няхай ужо Наркомамі не камандуе. Вышэйшая ўлада ў рэспубліцы павінна належыць толькі яе ўраду. А сам урад выбірае зьезд саветаў.

Мяснікоў: Довольно! Вы, Жилунович, слишком дерзко решились на неприкрытую контрреволюционную вылазку. Советую покинуть Смоленск. Немедленно! Давайте сюда текст манифеста — и вольному воля.

Жылуновіч: Тады ўжо абыходзьцеся і без нашага Маніфэсту, чаго тут залішнія цырымоніі...

Мяснікоў: Ясно, но у большевиков выдержка стальная, на провокацию мы не поддадимся. Товарищи, предлагаю голосовать за предложение Центрбюро по кандидатурам. С остальным разберемся потом.

Чарвякоў: Я таксама падтрымліваю прапанову таварыша Жылуновіча, і калі што, — пакідаю залю.

Лагун: Я адмаўляюся ўдзельнічаць у галасаваньні.

Дыла: І я пакіну залю.

Мяснікоў: Вот как... Групповой саботаж из национал-сепаратистских побуждений.

Жылуновіч: Я пратэстую і зараз-жа тэлеграфую ў Маскву.

Мяснікоў: Я сам обо всем доложу Центру. Товарищи, прошу не покидать помещение! Перерыв на час-другой. Затем всё-таки продолжим заседание. Я — на телеграф. (Ярасна круціць ручку тэлефона): Москва! Я — Смоленск! Товарища Сталина. Срочно! Товарищ Сталин? Мясников...

Сталін: Сталин у телефона. Здравствуйте, товарищ Мясников! В чем дело? Манифест утвердили?

Мяснікоў: Товарищ Сталин, белорусы саботируют работу. Сразу отмежевались от партии.

Сталін: Так и знал, что без драки у вас не обойдется.

Мяснікоў: Наши товарищи ведут себя очень сдержанно. Но Жилунович и его группа распаясались. Заявляют, что список членов правительства согласны признать только при исключении трёх членов — по военным делам, обеспечения, и Совнаркома. Да еще при условии независимости правительства от Центрбюро партии.

Сталін: Это уже самодеятельность. А Манифест? Что с ним?

Мяснікоў: Манифест предъявлять не желают.

Сталін: Вот это безобразие.

Мяснікоў: Надо предписать белорусам, товарищ Сталин. Или предоставьте нам тут выдвинуть в правительство несколько белорусских фамилий.

Сталін: Не ожидал такого упрямства.

Мяснікоў: Хуже. Я в дальнейшем предвижу стычки на почве самого неприкрытого национализма. Так как рекомендуете поступать?

Сталін: Во-первых, предложение Жилуновича считаю дезорганизаторским. Никаких особых решений его группы быть не может. Передайте ему: я требую от Жилуновича и его группы категорического ответа: подчиняются они без всяких пре-реканий нашему решению или нет? Пусть ответят срочно. Жду.

Мяснікоў: Ну, вот, Жилунович. Вы получили то, чего добивались.

Жылуновіч: Ваше паведамленьне было прадудзятым. Цяпер мая чарга.

Мяснікоў: Спрашваю, што центру все же ответить.

Жылуновіч: Адказваць усё-ж, як я разумею, прапануецца мне. (Звоніць)

Жылуновіч: Масква. Я-Смаленск, таварыша Сталіна. Або Свядлова.

Зьяўляецца Сталін. Каля яго пачынае працаваць тэлеграфны апарат.

Жылуновіч: Таварыш Сталін? Гэта Жылуновіч.

Сталін: Что стряслось, тов. Жилунович? Из Смоленска сплошные звонки, больше, чем с фронтов. Провод накалился. Манифест приняли?

Жылуновіч: Таварыш Сталін, група Мяснікова нечакана парушыла ўмовы аб парэтэце. Спачатку ў складзе Цэнтрбюро, цяпер і ва ўрадзе. Гэта несправядліва. А галоўнае — урад акажацца непрацаздольным. Прасіў-бы перадаць гэта Леніну.

Сталін: Жилунович? Во-первых, Владимира Ильича категорически не беспокойте, он плохо себя чувствует. Во-вторых, Манифест о провозглашении республики опубликовать срочно. Жду сообщений. Вообще, завтра, по-видимому, выезжаю к вам. Поняли меня? До свидания.

Жылуновіч: Зразумеў... Усяго найлепшага. (Вешае трубку, працірае хусцінкай вочы, стомлена брыдзе да сяброў.)

Чарвякоў: Што, Зьміцер? Ад каго адказ? Падтрымалі нас?

Жылуновіч: Яшчэ як. Загадана тэрмінова апублікаваць Маніфэст.

Лагун: Што значыць, апублікаваць? Яго-ж яшчэ павінен зацьвердзіць урад.

Жылуновіч: Значыць, урад павінен іх даваць. Мяснікоў пазыцыі мяняць не збіраецца. Цяпер я разумею, чаму ён гэтакі няўмольны. Можа, пакуль няпозна, вярнуцца ў Маскву?

Дыла: Ехаць — дык у Менск. І ўсіх нашых клікаць тэрмінова туды. Растлумачым працоўным іх сацыяльна-нацыянальныя інтарэсы, рыхтаваць Усебеларускі зьезд Саветаў, каб на ім абраць урад.

Жылуновіч: Згода. Усебеларускі зьезд...

Чарвякоў: Не атрымаецца. Хутчэй Мяснікоў нас арыштуе, а замену знойдзе з тутэйшых. І адрапартаваць, што загад Цэнтра выканаў. А, урэшце ці ў гэтым справа? Зараз-бы, галоўнае не ўпусьціць. Рэспубліку абярэм — а там разьбяромся. Будзе-ж Усебеларускі зьезд саветаў. Выступім перад дэлегатамі, раскажам, як тут было дык гэтых смаленскіх хлопцаў ва ўрадзе духу не застанеца. У выканаўчы камітэт ня пройдуць, не тое, што ў Наркамы.

Жылуновіч: У людзей бы зараз спытаць, у народа: як лепей зрабіць, браты?

Мікола (стукаючы мыліцамі): А, уступі ты ім, Зьміцер. Бо не адчэпяцца-ж... А там будзе бачна. Мы-ж усё роўна застанемся, нікуды нас не падзенеш.

Жакоўскі: Цяпер уступіш — бяда будзе. Ой, бяда! Я і дажыць да яе не жадаю.

Жылуновіч (глядзіць на сваіх сяброў): Ну, што прапануецца?

Чарвякоў: Калі разабрацца, дык, відаць, няма зараз іншага шляху. Як бы там ні было, галоўнае не ўпусьціць шанс стварыць сваю дзяржаву. Давайце прызнаемся сабе: ці многія з нас яшчэ нядаўна адважваліся наогул гаварыць аб дзяржаўным самавызначэньні беларусаў? Той-сёй наогул лічыў гэта буржуазным перажыткам. Нехта мармытаў пра стварэньне хаця-б беларуска-літоўскай камуны. Усе, бы нейкія жабракі, недарэкі, жадалі аднаго — прытуліцца да каго, чакалі пакуль нам нехта што дасць... Нарэшце, давайце верыць самім сабе. Табе, Зьміцер дык і адступаць як? Сам-

жа сказаў Леніну — бярэцца стварыць Беларускі ўрад. Дык калі ўзяўся ўжо за гуж.. А гэтыя? Вось стануць разам з намі жыць, упрагучца ў агульны воз і адчуюць сябе, далі бог-жа, ну, не праз год можа, не праз пяць, але неадрыўнай часткай усяго народа — беларусамі. Сацыялізм іх вылучыць...

Чутны крокі, стукаюць у дзьверы. Зьяўляецца Мяснікоў

Мяснікоў: Все уже устали ждать. Вы со Сталиным поговорили?

Жылуновіч: Вас непакоіць Маніфэст? (Расчыняе партфель, дастае стос папер)... Вось трымайце... Толькі тэкст на беларускай мове.

Мяснікоў: Прочтем, мне, знаете ли, приводилось белорусские национальные газетки читать... Вот и «Денницу» вашу, Жилунович.

Жылуновіч: Вырасьлі-такі, таварыш Мяснікоў, у беларусаў падацца?

Мяснікоў: С чего бы это? Просто оказываю вам интернациональную помощь.

Жылуновіч: Ну, тады усё-ж — хто вы будзеце? Ніяк не дабюру. Вось прозьвішча сваё, чуў, армянскае, памянлялі на расейскае. Як па мне, вырашылі, значыць, стаць расейцам. У рускай духоўнай сэмінарыі, зноў-жа, вучыліся... Як таварыш Сталін. А цяпер, выходзіць, станеце ў нас беларусам армянскага паходжаньня. Нацыянальнасьць-жа не ад Бога, гэта, як акадэмік Карскі неяк сказаў — гістарычны прадукт. Вось я. Відаць, беларус ці не крывіцкага караню, а Шантар наш — дык той, відаць, татарскага ці караімскага. Прыгожыя людзі. На князя Вітаўта да гэтай пары моляцца.

Мяснікоў: (перапыняючы) Шуточки эти, Жилунович..., опасные шуточки. Не в пору затеяли. Я - кто? Я — интернационалист. Прикажет партия — во Францию. Поеду во Францию. Во имя всемирной пролетарской революции. Да куда надо! (У глыбіню залі). Товарищ Розенталь!.. Да, Жилунович, у вас нет вдруг возражений, если управляющим делами правительства будет член Центрбюро тов. Кнорин?

Жылуновіч: Каб мяне гэтак яшчэ лепей кантраляваць?

Мяснікоў: Да бросьце вы высківаць ворагов...

Зьяўляецца Разэнталь.

Разэнталь (да Мяснікова): Звали, Александр Федорович?

Мяснікоў: Вам, как члену Центрбюро и наркому почт и телеграфа предстоит ответственная задача. Передайте в Москву телеграмму. Срочно! Товарищам Ленину, Свердлову..., Совету народных комиссаров. Российской Советской Республике. Просим признать провозглашенную Советскую Республику Белоруссии с тесной федерацией с Советом России. Функции государственной власти взяло на себя Временное рабоче-селянское правительство. Оно заявило о себе Манифестом... Подписи... Товарищ Жилунович, кроме вас, кто подписывает?

Жылуновіч: (махае рукой) Усё адно.

Мяснікоў: Подписи. Председатель правительства — Дмитрий Жилунович. Члены правительства... Александр Мясников, Спепан Иванов... Аляксандр Червяков, Исаак Рэйнгольд. Запишите еще. Москва. Свердлову, Президиуму Всероссийского Центрального Исполкома. Как и было договорено, Смоленский Облсполком Зап передает свои полномочия Временному правительству БССР и принимает решение о самороспуске. Просим подтвердить самороспуск и таким образом ликвидировать Западную область как административную единицу РСФСР. Подписи: Мясников, Калманович.

Разэнталь: Записано... Так я пойдучу?
Мяснікоў: Да... Еще вот вам текст Манифеста Белорусского советправительства. Распространить всеми средствами и по всей планете.

Разэнталь выходзіць за перагародку і адразу там пачынае працаваць тэлеграфны апарат. Мяснікоў падыходзіць да тэлефона. Круціць ручку.

Мяснікоў: Тов. Сталин? У апарата Мясников. С Манифестом всё в порядке.

Сталін: Утвердили, значит? Поздравляю!

Мяснікоў: Предвижу дальнейшие стычки на почве национализма.

Сталін: Ничего, все-таки, думаю, возьмутся за ум ваши белорусы.

Мяснікоў: Не уверен. Лучше, если бы вы все-таки к нам приехали. Боюсь, в Минске они еще себя покажут. В родных стенах, так сказать.

Сталін: Мы здесь обо всем этом еще подумаем. Ждите ответа. До свидания.

Мяснікоў вешае трубку і рашучымі крокамі выходзіць за перагародку. Адтуль даляе: «Товарищ Иванов, машина готова? Ну, поехали...» У гэты момант за перагародкай пачынаюць працаваць тэлеграфныя апараты. Дыкуюць тэкст Маніфэста. Паступова дыктоўка і шум тэлеграфных апаратаў аддаляюцца. Чутна, як у залі нехта адчыняе акенцу.

Дыла: Глядзіце, якая ноч! Бы ў казцы!..

Чарвякоў: Уф! Колькі ж часу зараз? Божухна, дзьве гадзіны ночы! Браты, новы-ж год ужо на двары другія суткі звоніць! А Дыла яшчэ дзівіцца— чаму ноч гэткай незвычайная. Навагодняя-ж!

Усе весела сьмяюцца. У гэты момант стукаюць у дзьверы.

Разэнталь: Товарищ Жылуновіч, вы даруйце, што турбую. Я па даручэньню таварыша Мяснікова. Толькі што атрымалі тэлеграму. З Масквы...

Жылуновіч: Дык давайце.. Дзякуй.. і добрага Новага года вам!

Разэнталь: Дзякуй. Далажу вам, што нашы сувязісты зараз усе на баявым пасту. Маніфэст ляціць ва ўсе канцы сьвету. У Маскву, у Варшаву, у Вільню...

Жылуновіч: Дзякуй, таварыш Разэнталь. Дабранач.

Стукаюць, зачыняюцца дзьверы. Жылуновіч чытае тое, што яму дае Разэнталь.

Чарвякоў: Дзяржаўная тайна, таварыш Старшыня ўраду?

Жылуновіч: Можа і тайна, але-ж вы тут усе людзі дзяржаўныя (чытае): «Белорусскому правительству и Центральному бюро Компартии Белоруссии. В виду катастрофического положения фронта в районе Перми, имею предложение ЦК партии и Совета обороны срочно выехать туда для расследования и принятия мер на месте тоже срочным порядком... Имея в виду, что положение у нас все же улучшилось, откладываю свою поездку в Минск дней на десять. Через десять дней буду у вас. Ведите себя смирно (кашляе)... смирно...и не деритесь, а то будет плохо. Белорусское правительство получает ...кхк! во як, получает... получает директивы, кми!... непосредственно от ЦК партии, от, кхи! .. через Мясникова, как представителя последнего, по поручению ЦК. Желаю успеха. По сообщению, Гомель взят нами... Чулі, хлопцы! Гомель наш! .. —Та-а-к! Харьков... берем... До свидания. Сталин...

Жылуновіч зноў кашляе і глядзіць на ліхтар.

Чарвякоў: Нічога, нічога, самае цяжкае неяк мінулі.

Радавец: Як жа... Яшчэ толькі пачынаецца.

Чарвякоў: Слухайце! Пойдзем зараз да мяне ў нумар. Хоць па шклянцы гарбачай гарбачы вып'ем. У мяне-ж такая добрая газынічка. І троху цукру маю.

Дыла: А ў мяне — амаль бохан хлеба! Смаленскі, кменам беларускім пахне.

Радавец: Пір чырвоных наркомаў! А праз тры тыдні Рэспубліку вашу сувэрэнную расфарміруюць. Зьлепяць гэты ЛітБел... А ўсіх вас стануць лавіць і арыштоўваць як злачынцаў. Словам, парабак зрабіў сваю справу...

Кірэй: Ціха там! Ціха, каму кажу!

Жылуновіч: Усё роўна ноч нашага сну скончылася. (Азіраецца). Нейк цемнавата.. Бач, вунь свечкі... Нехта рыхтаваўся Каляды сьвяткаваць. Давайце запалім!

Нябіты: Бярыце свечкі, хто хоча, каб яго ўспомнілі на Дзяды. Хто першы?

Выходзіць Жакоўскі, бярэ з кошыка свечку, працягвае Нябітаму. Той запальвае яе.

Жакоўскі ставіць сваю свечку на тачку. Выходзіць.

Нябіты (Паказваючы на Жакоўскага): Рамуальд Жакоўскі. Акцёр. Першага студзеня 1919 г. загінуў пры таямнічых абставінах. Кажуць, скончыў самагубствам у распачы, што разганялі Беларускаю Раду.

Падыходзіць Шантар. Бярэ свечку, сам запальвае ад свечкі Жакоўскага.

Нябіты: Фабіян Шантар. Расстраляны пры загадкавых абставінах у 20-м годзе.

Падыходзіць Лагун. Бярэ свечку, запальвае.

Нябіты: Язэп Лагун. Загінуў пры невядомых абставінах у час белапольскай акупацыі.

Падыходзіць Радавец. Бярэ свечку, запальвае.

Нябіты: Язэп Лёсік. Прызнаў Савецкую ўладу. Стаў акадэмікам Абвінавачаны ў нацыянал-дэмакратызме. Зьнішчаны сталіншчынай ў 1940-м годзе.

Падыходзіць Казімір і Алена. Бяруць свечкі і запальваюць іх.

Нябіты: Казімір. Інжынер. Прозьвішча не вядома. Такіх — тысячы, вярнуўся па амністыі з эміграцыі. Зьнішчаны ў 30-м, як буржуазны спэцшкоднік. Алесь, яго жонка. Прозьвішча не вядома. Настаўніца беларускай мовы. Такіх дзiesiąткі тысяч. Загінула на Калыме ў лягеры.

Падыходзіць Рэйнгольд, Чарвякоў, Кнорын. Запальваюць свечкі.

Нябіты: Ісаак Рэйнгольд. Расстраляны, як удзельнік права-трацкісцкага блоку... Аляксандр Чарвякоў. Загінуў ад сталіншчыны ў 1937-м... Вільгельм Кнорын. Расстраляны як вораг народу ў 1938-м.

Падыходзіць на мыліцах Мікола. Запальвае свечку.

Нябіты: Мікола з Магілёўшчыны. Прозьвішча не вядома. Такіх сотні тысяч. Зьнішчаны сталіншчынай.

Падыходзіць Жылуновіч. Запальвае свечку.

Нябіты: Зьміцер Жылуновіч. Зацкаваны сталіншчынай як нацыяналіст. Спрабываў каяцца. Не даламагло. Схоплены як агент імперыялізму. Яго бязьлітасна катавалі і мардавалі. Скончыў самагубствам у знак пратэсту ў 1937-м г. Ляжыць у 3-х кілаэтрах ад Магілёва.

Зьлева, здалёк паказваецца Сталін. Ён трохі падобны на прывід. Яго апярэджвае Язэп Дыла. Запальвае свечку і гаворыць, паказваючы на Сталіна: «Я так доўга чакаў, пакуль ён зьгіне! Але я перажыў яго! Перажыў!..

Нябіты: Язэп Дыла, памёр у ссыльцы, радзімы так і не пабачыў.

Нарэшце, набліжаецца Сталін. Спыняецца. Глядзіць на кошык са свечкамі і грэбліва ўсьміхаецца. Глядзіць на ліхтар.

Нябіты: Іосіф Джугашвілі. Усяму сьвету вядомы, як Сталін. Вялікі, непераўзыйдзены ў вяках душагуб народаў. Памёр сваёй сьмерцю, у пашане.

Сталін аддаляецца. Бывалы пры гэтым устаў і нібы аслупянеўшы, пазірае на постаць Сталіна, пакуль яна зьнікае.

Нябіты: Давайце і вашу свечку.

Бы в а л ы: (машынальна бярэ свечку, але калі ўбачыў агонь, раптам схамянуўся, узняў свечку над галавой, трасе ёю і сьмяецца) І мяне заадно ўздумалі пахаваць? Не, я яшчэ жывы, дзякаваць богу (дзьме на свечку і тушыць). Жывы... (аглядваецца на Нябітага) А з вамі ... з вамі... у другім месцы пагаворым.

Зьнікае за сцэнай. Нябіты глядзіць на агонь свечак. Потым падыходзіць да звона, звоніць. Адзін раз.. Другі. Трэці. Заслова апускаецца. Мерныя ўдары ў звон чуюцца некаторы час за заслонай.

ПАД БЕЛ-ЧЫРВОНА-БЕЛЫМІ СЫЯГАМІ

Як абвешчалі незалежнасць Беларусі

Анатоль Белы

У панядзелак раніцай, 19-га жніўня я даведаўся ў Нью Ёрку аб перавароце ў Маскве. Я меў шэсць гадзінаў на дэцызію — застацца ў ЗША ці вярнуцца ў Менск. Абавязак беларуса патрабаваў ехаць на Бацькаўшчыну, каб у гэтую адказную часіну быць разам з сваім народам.

Я паляцеў у Маскву. У самалёце сярод тысяч думак, якія праносіліся ў галаве, час ад часу непакойла адна: «На якім баку будзе мой брат, палкоўнік Генэральнага штабу арміі? Ці не станеца так, што мы апынемся на розных баках барыкадаў?» Як быўшы афіцэр-лётчык, я добра ведаў, што такое вайсковая дысцыпліна.

Самалёт своечасова прыземліўся на лётнішчы Шарамецьева. Брат ужо чакаў мяне. Быццам-бы прачытаўшы мае думкі, ён спакойна сказаў: «Можаш не хвалявацца. Абстаноўка ў Маскве нармальная. Генштаб падзяліўся, але бальшыня за Ельцына. Я зь імі». Ад радасьці я абняў брата. Мы паехалі на яго квартал, што па Шчолкаўскай шашы. Дабраліся даволі хутка. Барыкадаў і танкаў на нашай дарозе не было.

У хаце мы засталі ў гасьцях сябра брата, палкоўніка сувязі Генштаба. Мы прывіталіся, я адразу запытаў яго, ці не прадбачыцца грамадзянская вайна. Ён, ўсміхнуўся і сказаў, што крызысная сытуацыя мінула, бо група «Альфа», на якую спакладалі надзеі загаворшчыкі, КДБ не падпарадкавалася і не выканала загаду. Абяцанкі, угаворы, пагрозы — нішто не дало выніку. «Мы-ж мелі час паслаць танкі, змаглі ўзяць у абарону Белы дом» Палкоўнік раскажаў шмат

дэталей гэтага перавароту, адна зь іх, што генэрал-палкоўнік Кобец ёсьць староньнік Ельцына і павінен ўзначаліць узбройныя сілы Расеі. Пазьней брат мне сказаў, што гэты палкоўнік быў даверанай асобай генэрала Кобеца, калі той балатаваўся ў Вярхоўны Савет РСФСР, і ягоная інфармацыя даставярная.

У сераду, 21 жніўня, мы зранку паехалі аглядаць Маскву. Танкі і баявыя машыны пяхоты (БМП) сустракалі нас на скрыжаваньнях, Манежная плошча была запруджаная танкамі і БМП. Учора і сёньня тысячы дзяўчат і жанчын на вуліцах размаўлялі з вайскоўцамі, прасілі і прыгразалі, каб тыя не стралялі ў людзей. Прыслухоўваючыся да адной такой размовы зь сяржантам-танкістам, пачуў ягоны беларускі акцэнт. Прадставіўся яму і запытаўся, ці будзе ён страляць у народ, калі атрымае загад. Хлапец, ні хвіліны не раздумваючы, адказаў, што страляць ня будзе. Сам ён з Гомельшчыны, Мазырскага раёна, які моцна пацярпеў ад Чарнобыльскай аварыі. Сяржант злосна прамовіў: «Партыйцы ўсё маюць, а людзі нічога, мінулі часы, калі за партыю ваявалі. Мы зараз з народам». Я запытаўся: «А за незалежнасць Беларусі ваяваць будзеш?» «Так, за дэмакратычную Беларусь ваяваць пайду».

Я адшпіліў значок зь беларускім нацыянальным сыягам і паказаў сяржанту, пытаючыся: «Ведаеш, што гэта?» Ён аглядзеў, але нічога не адказаў. «Гэта сыяг дэмакратычнае Беларусі з 1918 г., якую камуністы паняволілі. Гэта сымбаль барцоў за адраджэньне Беларускай Народнай Рэспублікі. Вазьмі яго сабе,

прышпілі і стань барацьбітом БНР». Хлапец узяў значок і адразу замацаваў яго на гімнасьцёрцы. На мой кліч: «Жыве Беларусь!» — адказаў: «Жыве!».

Дзякуючы брату, мы прайшлі праз лагг танкаў да будынку Генштабу арміі. Нас прапусьцілі ў яго сярэдзіну. У вялізарным пае стаялі групкі афіцэраў і ўзрушана размаўлялі. Ад іх я даведаўся, што Язаў ужо не мае ўлады. А таксама, што ў гэтым важную ролю адыгралі афіцэры сувязі, якія стварылі камунікацыйную блякаду Язаву й ягонай групе. Стала зразумела, што «путч» праваліўся, і ўся армія паступова пайройдзе на бок Ельцына. Гэта вельмі ўзрадавала.

Потым мы паехалі да Белага дома Расеі. Мы пабачылі барыкады, заўважылі, што ў стратэгічных пунктах стаіць 6 БМП, каля барыкадаў 10 цяжкіх танкаў. За барыкадамі знаходзіліся дружнынікі, на вуліцах і плошчы людзі рознага веку. Усе: вайсковыя і цывільныя — абаранялі Белы дом, так званы бастыён Ельцына. Беларус Генадзь Прыбыткаў, які ўсе гэтыя дні быў на барыкадах сказаў нам, што на абарону Белага дома выйшла шмат беларусаў. Ёсьць сярод іх Аляксей Каўка з сынам, Валеры Сядоў, якога нядаўна выпусьцілі зь Менскай турмы.

Мы з братам вырашылі зайсьці ў сярэдзіну Белага дома. Прадставіўся аднаму з дружнынікаў, што я сябра Беларускага Народнага Фронту, вярнуўся з ЗША. Сказаў, што хачу пагаварыць з дэпутатам Алесям Адамовічам. Нас правялі ў сярэдзіну. Тут мы пачулі апошнія навіны, паслухалі «Свабоду», «Голас Амэрыкі», «Вольную Эўропу», «Эха Масквы», «Расію». Алесь Адамовіч у гэты момант не аказалася ў будынку, ён некуды на некалькі гадзінаў ад'ехаў.

Мне запрапанавалі выступіць па радыё, але для выхаду перадачы ў эфір трэба было пачакаць пару гадзінаў. Я-ж сьпяшаўся на цягнік. Мяне запэўнілі, што ў Менску цішыня. Адно толькі Дзямьянец падлавілі, які выказваў сваю салідарнасьць з Янаевым.

У Менск прыехаў 23 жніўня а 7-й раніцы. Як мяне й інфармавалі ў Белым доме, у Менску было спакойна. Адно толькі кідалася адразу ў вочы — людзкія твары. Адныя былі вельмі пахмураныя, іншыя, наадварот, вялелыя. У той час ужо было вядома, што загавар праваліўся і камуністычная партыя ў апале, яе маёмасьць будзе нацыяналізаваная. Вечарам даведаўся, што 24 жніўня склікаецца ў Менску нечарговая сэсія Вярхоўнага Савету БССР.

На наступны дзень разам з спадчынкамі мы шлі пад бел-чырвона-белымі сыягамі на мітынг, які праводзіўся ў падтрымку апазыцыі БНФ у Вярхоўным Савеце БССР. Два дні, пакуль ішла сэсія, народ стаяў на плошчы перад Домам Ураду ў напружаньні. Прамовы на плошчы сыці-халі, толькі калі перадавалася трансляцыя з залі, дзе праходзіла сэсія.

А там з кожнай хвілінай страсьці напальваліся ўсё больш і больш. У першы дзень сэсіі запомнілася прамова дэпутата Голубева аб парадку дня надзвычайнай сэсіі. Голубеў выступаў ад імя апазыцыі. Напачатку, ён павіншаваў усіх жыхароў Беларусі зь перамогай над сіламі рэакцыі і падзякаваў масквічоў за вялікі ўклад у перамогу над фашыска-камуністычнай хунтай. Ад імя апазыцыі ён прапанаваў ў неадкладным парадку разгледзець на надзвычайнай сэсіі шэраг важных пытаньняў. У першую чаргу — аб забароне дзейнасьці камуністычнае партыі ў Беларусі, як палітычнае

арганізацыі, што падтрымлівала пучыстаў, і неадкладным вызваленні ад цензуры ЦК КПБ радыё, афіцыйнай прэсы, і тэлебачання. Апазыцыя БНФ патрабавала ўстанаўленьня на тэрыторыі Беларусі вяршыства Беларускага законадаўства, зьмены артыкула 72 Канстытуцыі БССР, наданьні Дэкларацыі аб дзяржаўным сувэрэнітэце статусу канстытуцыйнага закону.

—Настаў час, — падкрэсьліў прамоўца — ствараць нацыянальнае войска для абароны межаў Беларусі і ворганаў нацыянальнай бяспекі, падначаленых ўладам Беларускай рэспублікі.

Акрамя таго апазыцыя патрабавала разьгледзець пытаньні аб дзеяньні як старшыні Вярхоўнага Савета БССР, так і членаў Прэзыдыума БССР і службовых асобаў у рэспубліцы ў час спробы дзяржаўнага перавароту ў СССР. Для гэтага апазыцыя прапанавала стварыць камісію па дасьледваньню супрацоўніцтва Старшыні Прэзыдыума ВС БССР Дземьянцэя са змоўнікамі перавароту.

У заключэньні гэтага ўзрушанага выступленьня прагучаў зварот да менчукоў прыйсьці на плошчу перад Домам Ураду дзеля падтрымкі дэмакратычнай меншасьці ў Вярхоўным Савеце БССР. Пэўна, што камуністычная большасьць у Вярхоўным Савеце выступіла супроць прапановаў апазыцыі і спрабавала адыйсьці ад адказнасьці за удзел камуністычнай партыі ў дзяржаўным перавароце. Але народ на плошчы таскама не спаў. Ён уважліва сачыў за кожнай дыскусіяй. «Далоў Дземьянцэя!», «Далоў КПБ!»—гучала на плошчы. Моцная падтрымка людзей і паймённае галасаваньне па кожнаму пункту павесткі дня вымусілі кансэрватыўны Вярхоўны Савет БССР уключыць у парадак дня прапановы апазыцыі.

Пакуль камуністы змагаліся за выратаваньне сваёй партыі, на плошчы адбывалася сымбалічнае пахаваньне КПБ. Перад Домам Ураду і помнікам Леніну была змайстраваная труна, у якую людзі складалі сымбалі й атрыбуты КПБ. Нехта сыпаў у труну медзякі, нехта не пашкадаваў для такой нагоды рубля, самыя «сердабольныя» кідалі ў труну цукеркі. Народ зь усьмешкай разьвітваўся з сваім мінулым. Потым пахавальная працэсія ўрачыста крочыла да будынка КПБ, дзе й адбылося «захаваньне» былой кіруючай і накіроўваючай сілы савецкага грамадзтва.

На другі дзень народ зноў прыйшоў на плошчу. Але камуністы ў Вярхоўным Савеце не зьбіраліся здавацца. Яны спрабавалі загаварыць сэсію, але указ прэзыдэнта Гарбачова ад 24 жніўня аб спыненні дзейнасьці КПСС на тэрыторыі СССР вымусіў іх падумаць аб незалежнасьці Беларусі.

Пэраломны момант пачаўся пасля таго, як Дземьянцэй, які веў пасяджэньне сэсіі, вырашыў даць слова свайму партыйнаму босу, Першаму сакратару ЦК КПБ Анатолю Малафееву. Але народныя дэпутаты БССР рэзка запатрабавалі, каб кіраўнік злачыннай арганізацыі пакінуў трыбуну. У залі ўзнікла суматоха і Дземьянцэй вымушаны быў аб'явіць перапынак.

У перапынку адбылося пасяджэньне Прэзыдыума Вярхоўнага Савету БССР. У час яго і членаў Прэзыдыума прынялі «Зварот ад імя сяброў Прэзыдыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР да Старшыні Вярхоўнага Савета Дземьянцэя Мікалая Іванавіча і заступніка старшыні Шаладонава Васіля Іванавіча.

Абставіны, якія склаліся ў рэспубліцы,— запісана ў звароце,— і занятая Вамі пазыцыя ў адносінах да

антыканстытуцыйных дзеяньняў ЦК КПБ, якая фактычна падтрымала пераварот, недавер да Вас шырокіх слаёў насельніцтва патрабуе нас зьвярнуцца да Вас з патрабаваньнем аб неадкладным званьненьні Вас. Мы спадзяемся, што Вы правільна зразумеете нашае патрабаваньне і знойдзіце у сабе грамадскую мужнасьць паставіць інтарэс народу вышэй сваіх асабістых. Зварот аб званьненьні падпісалі сябры Прэзыдыума ВС БССР Карпенка Генадзь, Сасноў Аляксандр, Міцько Пётр, Слеямян Міхал, Булахаў Дзьмітры, Смоляр Іван, Садоўскі Пётр, Сівіцкі Дзьмітры, Курдзюкоў Валеры.

Паступова ўсё мацней і мацней стала падымачца пытаньне аб незалежнасьці. Некаторыя «дзеячы» адразу зразумелі, што незалежаньне Беларусі дэзволіць ім захаваць КПБ і ігнараваць загады Прэзыдэнта Гарбачова. У гэтай сытуацыі апазыцыя прапанавала спачатку прыняць пастановы аб дэпартызацыі дзяржаўных органаў і прыпыненьні дзейнасьці КПБ на Беларусі. Пад націскам абставінаў і людзей на плошчы Вярхоўны савет шляхам паіменнага галасаваньня прыняў важнае рашэньне аб дэпартызацыі, прыспыненні дзейнасьці КПБ, наданьні Дэкларацыі аб сувэрэнітэце Статуса канстытуцыйнага закона, а таксама аб палітычнай і эканамічнай незалежнасьці беларусаў. Гэта была вельмі важная перамога дэмакратычных сілаў Беларусі.

А тым часам народ на плошчы зь нецярпеньнем чакаў канца пасяджэньня сэсіі і з радасьцю вітаў выхад на плошчу дэпутатаў ад апазыцыі БНФ. Дэпутаты-камуністы вымушаны былі здымаць свае дэпутацкія значкі і, хаваючыся выходзіць з Дома Ураду. Яны баяліся людзкага гневу і сумнага лёсу сакра-

тара ЦК КПБ па ідэялэгіі, дэпутата Ціхіні. Калі днём дэпутат Ціхіня спрабаваў падыйсьці да людзей на плошчы, ён быў аплёваны народам у самым прамым сэнсе гэтага слова. Ціхіню выратавала толькі тое, што за яго заступіліся дружыньнікі БНФ, якія ўвесь час падтрымлівалі парадак на плошчы разам з толькі што створанай нацыянальнай беларускай гвардыяй.

Бура радасьці разьнеслася на плошчы, калі мы даведаліся пра абвяшчэньне незалежнасьці Беларусі. Пасьля двух дзён змаганьня акт аб незалежнасьці быў прыняты Сэсіяй Вярхоўнага Савету БССР аднагалосна. Не перадаць тых пачуцьцяў, якія нахлынулі.

Мы шлі зь сыцягамі і харугвамі да парку Янкі Купалы. Людзі плакалі, сьмяяліся, сьпявалі ад шчасьця. І кліч «Жыве Беларусь!» зьвінеў над начным Менскам.

26 жніўня 1991 г. Менск

Яўген Ціхановіч

ПАНЯЦЬ ЗЯЧІ

Лісты ад Міколы Ермаловіча

Міхась Белямук

7 чэрвеня 1980 г.

«Думкі Васпана, што, магчыма, пад Палямонам¹ можна разумець паварот высланых у Бізантыю полацкіх князёў, вельмі арыгінальная і цікавая. Але я сумняваюся, што яе ў нас прымуць, што зможце пераканаўча давесці, бо ў апошні час у навукавай літаратуры робяцца спробы паставіць легенду пра Палямона на іншы грунт. Справа ў тым, што знаходзяць звесткі, што нібы-то ў ІУ ст. на Дунаі існавала якаясьці Літва. Пра гэта піша Е.Ахманьскі ў сваёй «Гісторыі Літвы» (стр. 12). Я таксама знайшоў дакумэнтальнае пацверджаньне таго, што гэта Літва (Kenezar Lytwa) існавала яшчэ там-жа ў сярэдзіне XIII ст. Выходзячы з гэтых фактаў, дапушчальна лічыць, што нейкая частка дунайскай літвы магла перасяліцца на Нёман. Пры гэтым мушу зазначыць, што побач з Дунайскай Літвой ёсьць шмат латышскіх і прускіх тапонімаў. А гэта можа даказваць, што разам зь літвой перасяляліся латышы і

1. У летапісах Альшэўскага, Красінскага, Рачынскага, Рунямцава, у хроніках Быхаўца, Літоўскай і Жамойцкай запісана апавяданьне пра Палямона, што ён на чале чатырох іншых родаў пакінуў Рым і морам прыплыў да Нёману. Па рацэ Нёман паплылі, паколькі ваколіца падабалася аселя, далі пачатак літоўскаму баярству, а пазьней—Вялікаму княству Літоўскаму. Дасьледчыкі летапісаў і хронікаў прыпушчаюць, што М.Стрыйкоўскі быў першым, хто запісаў легенду пра Палямона.
ПСЛР, М.1975, т.32, б.15-13, 128-129.

прусы. Аднак я асабіста не падзяляю гэтае думкі аб рэальнасьці міфа пра Палямона. Ён узьнік у сярэдзіне ХІІ ст. ў складаных умовах Лівонскае вайны, так сама ў сувязі зь легендай аб паходжаньні маскоўскіх князёў ад Пруса-сваяцтва з рымскім імператарам. Гэтае пытаньне я падрабязна разглядаў у адной з сваіх прац, але, на жаль, пакуль што не надрукавалі. Іншая справа з паведамленьнем Васкрэсенскага летапісу, дзе гаворыцца, што вільняне ўзялі з Царграду сыноў полацкага князя Расьціслава Рагвалодавіча — Маўкалда і Давіла. Пашута лічыць гэта выдумкай. Я згодны з Васпанам, што тут прысутнічае вялікая доля праўды. Ва ўсякім выпадку, гэты факт і дае падставы звязываць лёс высланых полацкіх князёў зь гісторыяй Вільні і Вялікім княствам Літоўскім. Не пакутвайце ад зробленых заўвагаў, разьвівайце сваю думку.»

7 ліпеня 1980 г.

«Пішу гэты ліст пад моцным уражаньнем ад купальскага сьвята, якое праводзілася гэтай ноччу. Як радасна бачыць, што з кожным годам усё больш запальваецца купальскіх агнёў. У гэтым годзе наша Маладэчыншчына палала ад іх. Што-ж, так і павінна быць на нашай зямлі, якая падаравала сьвету Янку Купалу...»

Kronika polska, litewska, zmuudzka i
wszystkiej Rusi Macieja Strujkowskiego,
W. 1846, b. 55-85.

Што да камэнтарыяў Радэна адносна Эймундавай сагі, то іх прысылайце, можа й атрымаю. Васпану апрача «Помнікаў» пасылаю ў двух экзэмплярах артыкулы пра Рагвалода і Рагнеду і таскама публікацыю пра беларускія падзеі зь «Истории Российской» В.Тацішчава. «Мову ў гісторыі беларускага пісьменства» і тэкстаў «дошчычкаў» з камэнтарыямі не атрымаў, можа зьлітуюцца й аддадуць.

Якая-ж думка Васпана наконт майго меркаваньня пра паходжаньне назвы крывічоў ад імя «Крэў»? Я закончыў працу пра славянскае засяленьне Беларусі (гэта адзін з разьдзелаў маёй гісторыі), у якой шмат увагі ўдзяляю паходжаньню назваў як крывічоў, так і дрыгавічоў і радзімічаў. Думаю, што ў скарачаны выглядзе я недзе надрукую. Ці шукаў Васпан артыкул С.Кроса, аб якім была ў нас гаворка? Вельмі цікавая заўвага, што амэрыканскі дасьледчык выказвае меркаваньне, што руская княгіня, жонка Ўладзімера, апекавалася над юным Аляхам, калі ён быў на Русі. Мажліва, трэба бачыць нікога іншага як Рагнеду, хаця яна запісана як Алогія. А можа там яшчэ ёсьць што-небудзь цікавага наконт Рагнеды ды наогул, што там больш пра нашу старыну напісана? У Лёндане выйшла кніга М.Гімбутаса «Балты». Я, на жаль, яе не маю, але на б.151 ёсьць карта балцкіх «астравоў» Верхняга Падняпроўя. Добра было-б заглянуць у яе,

29 кастрычніка 1980 г.

«Мы вельмі рэдка лістуемся, таму нашая дыскусія ня ёсьць плённай. Мне, напрыклад, мала вядома, у якіх момантах Васпан лічыць паданьне пра Палямона годным веры й як яго спалучыць зь вяртаньнем полацкіх князёў зь Бізантыі.

Калі прыймаць у сур'ёз легенду пра Палямона, то трэба паказаць на падабенства архітэктурных помнікаў Ніжняга Панямонья (там наступіла высадка рымскіх падарожнікаў) з архітэктурай Беларускага Панямонья. Пра паданьні аб зьяўленьні ў Ніжнім Панямоньні нейкіх мараходцаў гаворыць і Т. Нарбут. На жаль, яго мяне пад рукой няма і не магу дакладна ўказаць старонкі. Але таксама І. Забелін гаворыць, што гэтыя таямнічыя мараходы былі славянамі і даводзіць гэта тапанімічным матэрыялам. Што да магчымасьці перасяленьня прыдунайскае Літвы ў Панямоньне, то тут няма нічога неверагоднага. Я дапушчаю, што гэта Літва магла пасяліцца на землі яцьвягаў, чым і тлумачыцца ўзаемная варожасьць. Літва ўвесь час адціскала іх на захад. Аб тым, што яцьвягі былі больш даўнімі тут жыхарамі, сьведчыць наяўнасьць гідронімаў, у той час як літоўскіх тут няма.

Міф аб рымскім паходжаньні жмудзінаў, літоўцаў і яцьвягаў упершыню зьяўляецца ў Длугаша. Цяжка сказаць, ці ён сам яго выдумаў, ці сапраўды запісаў яго з чых-небудзь вуснаў. Калі Нарбут гаворыць пра шырокае бытаваньне падобных легенд, то, магчыма, што яны былі яшчэ і да Длугаша. Але Нарбут не заслугоўвае вялікага даверу, бо сам ён пусьціў у ход нямала выдумаў, хаця гэта не выключае ўважлівага разгляду ўсяго таго, што ў яго ёсьць... Аднак пытаньне яцьвягаў вельмі важнае, я ў гэтым згодны, яно важнае ў нашай гісторыі. Галоўнае, што няма адзінае думкі наконт таго, дзе яны жылі. Польскія дасьледчыкі абмяжоўваюць іх Сувалкіяй. Рускія дасьледчыкі бачаць іх жыхарамі Беларускага Панямонья і Папрыцяцця. Я на баку апошніх».

22 сьнежня 1980 г.

«Я зь цікавасьцю пазнаёміўся з вашымі довадамі ў карысьць таго, што пад Палямонам і яго спадарожнікам і трэба разумець паварот з Бізантыі полацкіх князёў. Шкада, што пазнаёміўся зь імі крыху запозна, бо меў-бы магчымасьць хоць коратка закрануць іх у адным з сваіх артыкулаў (Камэнтары да 32 і 35 тт. ПСРЛ) Але, думаю што яшчэ надарыцца нагода, каб указаць на Вашу гіпотэзу. Яна ва многіх выпадках слушная. Аднак ёсьць у ёй і слабаватыя месцы. Вы-ж самыя казалі, што летапісы паведамляюць аб вяртаньні ў 1139 — 1140 гг. толькі двух полацкіх княжычаў— Івана і Васіля. Апошні — гэта добра вядомы нам Васіль-Рагвалод, камень якога знаходзіўся каля Воршы й у 1934 г. па-варварску знішчаны. Як вядома, ён княжыў у Полацку, Менску і Друцку і ня мае непасрэднага дачынення да Панямоньня (хаця, як князь менскі ён мог валодаць тагачаснай Літвой, што была побач зь Менскім княствам. Дзе дзеўся Іван—невядома, магчыма, ён і падаўся ў Панямоньне — зараз цяжка сказаць, бо зьвестак пра яго ніякіх няма. Я не архэолёг і не магу мець пэўных меркаваньняў на конт знаходак... Аднак і зараз Васьпан меркаваньні заслугоўваюць таго, каб быць рабочай гіпотэзай, з чым і віншую...

Прашу прабачэньня, што крыху прыпазьніўся з адказам на ліст. У нас да 100-годзьдзя Я.Купалы рыхтуецца Купалаўская энцыкляпэдыя. Крыху я прыпазьніўся з артыкуламі, таму зараз вялікая сьпешка. Сёньня заканчваю сваю норму — 73 артыкулы. Так што я зваліў зь сябе добры цяжар і змагу вярнуцца на конт Літвы.

15 красавіка 1981 г.

Вялікі дзякуй за прысланы артыкул і за ліст. Артыкул, на мой пагляд, (паўтараю яшчэ раз, я не архэолёг) грунтоўны і вывады зь яго вельмі важныя для вытлумачэньня нашай стражытнасьці. Думка, што крывічы ў пачатку VIII ст. пранікаюць у Панямоньне, а да іх далучаюцца на мяжы VIII—IX стст. дрыгавічы, наогул, правільная, але толькі для гэтага рэгіёна. Я усё-ж лічу, што сьпярга дрыгавічы засялілі ўсю тэрыторыю Беларусі (яе ўсходняе часткі), а пасля сталі рассяляцца крывічы. Наконт нарманскай тэорыі, то я ў адносінах яе абьякавы. Для мяне не зьяўляецца істотным, якога паходжаньня, напрыклад, літоўскія князі: нарманскага, славянскага, рымскага ці жамойцкага. Важнае тое, што дзяржава, якую яны ўзначальвалі, была беларускай, і яны яе інтарэсам павінны былі спрыяць. Трэба сказаць, што голас пра нарманскае паходжаньне літоўскіх князёў у навуцы вельмі слабы (наколькі мне вядома). Я пра гэта тэорыю даведаўся толькі зь кнігі У.Пашуты «Образование...», але ён пра гэта сказаў мімаходзь. Калі Вам вядома болей пра яе, то трэба даваць бой, нягледзячы на тое ці яе заўзяты прыхільнік жывы, ці нябожчык. Адначасна хачу зьвярнуць увагу сябру, што маецца артыкул В.Юргевіча (здаецца, ён быў беларусам). У артыкуле даказываецца славянскае паходжаньне імёнаў літоўскіх князёў. Мне застаецца невядомым, ці атрымаў сябра бандэроль з маімі артыкуламі. Я да 90-годзьдзя М.Багдановіча напісаў невялікі артыкул пра яго як гісторыка. Мае сябры зрабілі спробу надрукаваць маю працу «Па слядах аднаго міфа», напісаную яшчэ ў 1968 г. і друкаваную ўрыўкамі. Калі раней супроць яе апалчыліся капюскія й ім падобныя, якія ўбачылі ў ёй спробу ўва

скрэсьці, маўляў, даўно пахаваную тэорыю аб беларускай дзяржаўнасьці і мінулым, то гэтым разам яе крэсьліў М. Улашчык, бо ўбачыў у ёй толькі домьслы. Першых я лёгка мог зразумець, але другога цяжэй. Ніводнага аргумэнта супроць мяне ён ня змог прывесці. Застаецца, толькі меркаваць, што яму было непрыемна убачыць як тое, што ён змог зрабіць сам, было зроблена іншым... Мае сябры не здаюцца і робяць захады, каб усё-такі апублікаваць маю працу. У мяне для такіх клопатаў няма ні сілаў, ні часу. Уся надзея на іх. Я вельмі ўдзячны сябру за тое, што паклапаціўся, не пакінуў маіх прац без увагі. Мне казалі, што ў адной з рэцэнзяў на кнігу М.Косьмана «Гісторыя Беларусі» невядомы мне сябра грунтаваўся на маіх працах, калі крытыкаваў Косьмана за яго погляд на ўтварэньне Вялікага княства Літоўскага. Хачу я яму шчыра падзякаваць за гэтае. Справа з маімі вачыма пагоршылася. Катаракта пачала расьці на правым воку, тым воку, якое яшчэ крыху бачыць і якім я магу хоць крыху чытаць, бо левым я амаль нічога не бачу. Калі гэтая катаракта высьпее, гэта значыць, калі я канчаткова асьлепну на правае вока, тады мне зробяць апэрацыю, вядома, зь няпэўнымі вынікамі. Але пакуль я бачу яшчэ, трэба нешта рабіць, чытаць і пісаць.»

17 ліпеня 1981 г.

«Я вельмі сумняваюся, што паход Уладзімера на яцьвягаў у 983 г. зьвязаўны з полацкімі падзеямі. Справа ў тым, што апошнія занесены ў летапіс толькі ў 980 г., а адбыліся раней. Гэтае пытаньне я закрануў у сваім артыкуле, зьмешчаным у часопісе «Нёман», але яно было

скарочаным з-за недахопу месца. Карацей кажучы, паход Уладзімера на Полацк адбыўся недзе ў 975-976 г., не пазьней гэтых дат. Яраслаў, паводля летапісаў, памёр у 1054 г. ва ўзросьце 76 гадоў. Значыць, што нарадзіўся ў 978 г. А ён быў другім сынам Уладзімера ад Рагнеды. Не выключана, што паміж імі магла нарадзіцца дачка, хоць-бы тая-ж самая Прудслава. Такім чынам, зьвязываць паход Уладзімера на Полацк, як сябра робіць, зь яго паходам на яцьвягаў у 983 г. няма сур'ёзных падставаў. Паводля А.Шахматава паход Уладзімера на Полацк адбыўся ў 970 г. Вазьміце на развагу вялікую разьбежнасьць у часе. Згодны, што паход Яраслава на яцьвягаў у 1038 г. напэўна-ж быў паходам у Панямоньне, бо за ім адбыўся паход на літву. Магчыма, што спаленьня паселішчы адносяцца не да канца X ст., а да першай паловы XI ст. Дзіўна тое, што гісторык Беляеў ня ведаючы пра канчатак «да» як яцьвяжскі, але вельмі дакладна акрэсьліў тэрыторыю пражываньня гэтага племяні. Шкада толькі, што ён не ўказаў, чым кіраваўся ў сваіх досьледах. Наогул В.Сядоў пацьвердзіў сваімі артыкуламі тое, што ўжо было даўно вядомым у гістарычнай навуцы пра яцьвяжскую тэрыторыю. Гэтае пытаньне пасля палякі заблыталі, абмежаваўшы яцьвягаў толькі Сурвілікіяй. Сядову прыйшлося адчыняць даўно адчыненую Амэрыку. Пэўна-ж, што Барыс полацкі мог рабіць паход на яцьвягаў у 1102 г. (калі верыць Тацішчаву) і не далей як у Панямоньне. Некаторыя дасьледчыкі лічаць, што ў паходзе Яраслава на яцьвягаў у 1038 г. прымае удзел Брачыслаў. Усё можа быць. Вядома, дадзеныя архэолёгіі трэба ўлічваць, але абпірацца толькі на іх нельга. Мне здаецца, што гэта навука знаходзіцца яшчэ ў стадыі стаўленьня. Ня раю за-

надта на яе спакладацца, у ёй ёсьць шмат супярэчлівага і суб'ектыўнага, вазьміце тыя-ж даўгія курганы. Яны лічыліся (сёньня яшчэ лічацца некаторымі дасьледчыкамі) галоўнай крывіцкай прыналежнасьцю. Аднак зараз у гэтым выявіліся сумненьні. Іх няма там, дзе былі крывічы, прыкладам у Панямоньні. Праўда, Г.Гурэвіч сьцвярджала, што яны ёсьць і там. Паказвала іх месцазнаходжаньне і сёла... ў галошу. Сядоў правярыў іх і з размовы зь мясцовымі жыхарамі даведаўся, што гэта ніякія не курганы, а ўтварэньні нядаўняга часу, пэрыяду першай і другой сусьветных войнаў. Я не згаджаюся з архэалягамі, калі яны адмаўляюць пісьмовыя паведамленьні, што дрыгавічы расьсяляліся аж да Дзевіны, і абмяжоўваюць іх паўночнай лініяй Заслаўе— Менск — Барысаў— Ворша. Я лічу болей правільнымі летапісныя звесткі, якія пацьвярджаюць этнаграфіяй, фальклёрам і дыялекталёгіяй. Я дзялю гісторыю на 3 пэрыяды: полацкі, літоўскі і беларускі. Кожны зь іх увабраў у сябе дасягненьні нашай гісторыі. Яны, уступаючы ў новы пэрыяд, мянялі сваю назву. Калі гаварыць канкрэтна пра паходжаньне Міндоўга, то, як вядома Васпану, ён не аўкштоцкага, нарманскага і не жамойцкага паходжаньня, а літоўскага, г. зн. захаднебеларускага, паводле сёняшняй тэрміналёгіі. Тое, што назва Літва замацавалася за сёляшняй «Літвой», факт нярэдка ў гісторыі. Назоў «Прусія» перайшоў, ўрэшце, на нямецкую дзяржаву. Адсюль нельга атаясамліваць старажытных літвінаў з сучаснымі літоўцамі. Гэта думка павінна настойліва паўтарацца і пацьвярджацца фактамі. З атаясамленьня сучаснае Літвы з старажытнай пачалося забытваньне гісторыі Вялікага княства Літоўскага, якое было тыповай дзяржа-

вай. У наступным годзе споўніцца 400 год з часу надрукаваньня «Хронікі» М. Стрыйкоўскага, твора, у якім наша гісторыя была нечувана сфальсыфікаваная. «Хроніка» гэта адразу разыйшлася па Эўропе, яе домислы ўвайшлі як бясспрэчныя факты ва ўсе эўрапейскія падручнікі па гісторыі і зараз прадаўжаюць паўтарацца. Вядома, разьбіваць такую шматвялікую хлусьню нялёгка, але трэба. Нам ужо ўдалося ў нейкай меры зрушыць гэтае пытаньне зь месца і трэба ў гэтым ісьці далей настойліва. Добра было-б, каб усе гэтыя новыя думкі знаходзілі месца ня толькі ў беларускай прэсе, але ў навуковых выданьнях ангельскай мовы. Але ў той час, калі мы вядзем упартую барацьбу з стрыйкоўшчынай, на нас насоўваецца пагроза зь іншага боку. Выпадкова мне трапіў у рукі зборнік (рукапісны), які рыхтуецца да друку. У ім чорным па белаю напісана, што Полацкая зямля была неад'емнай часткай старажытнай Русі і кідае напрок да рэвалюцыйнай гісторыяграфіі, што яна адносіны Полацку з паўднёварасейскімі землямі разглядала ў сувязі бесперапынных княскіх міжусобіц. Баюся, што ў нашай гістарычнай навуцы будзе зроблены сапраўдны пераварот. Па ўсяму відаць, што гэта толькі частка наступаючай апэрацыі, бо адзін драматург ужо піша сцэнарыі, дзе паказана, што ніякага гвалту над Рагнедай не было, што яна па сваёй ахвоце выйшла за Уладзімера. Дабаўлю, што Я.Звяруга вызьверыўся супроць маіх тэзісаў, што старажытная Літва была ў Беларускім Панямоньні і гэтак-жа аднёсься П.Лысенка. Баюся, што мой голас будзе «гласом вопиющего в пустыни».

23 сьнежня 1981 г.

«Не разумею, чаму спынілася перапіска. Я высылаў два доўгія лісты і фотаграфію. Будзе вельмі шкада, калі іх не атрымаеце. Я губляюся ў здагадках, ці мае лісты не зайшлі, ці я адказаў Васпану не атрымаў, хтосьці затрымаў. Будзе вельмі шкада, калі мае лісты загубіся. Я, на жаль, копій сваіх лістоў не пакідаю, таму зьмест не магу ўзнавіць...

У нас вельмі шырока быў арганізаваны юбілей М.Багдановіча. Летам было сьвята паззіі ў Менску, прысьвечанае яму. У сьнежні было адкрыцьцё помніка і літаратурныя вечары. Я ў «Помніках» зьмясьціў артыкул, у якім паказаў М.Багдановіча як гісторыка. Ад сяброў меў кампліменты, хаця тут заслуга мая малая. Шкада, што мне змагу паслаць гэты надрукаваны артыкул, бо «Помнікі» забараняюць высылаць. Але я ўсё-ж спрабую паслаць.

9 красавіка 1982 г.

«Атрымаў Вашыя лісты ад 9 і 10 сакавіка... Мне больш спадабаўся другі ліст, бо ён зьядлівы, а я люблю, калі мяне сякуць. Праўда, гэта не значыць, што я павінен згадзіцца зь сваім апанэнтам, найперш, для мяне ёсьць каштоўным тое, што прымусіў мяне ізноў вярнуцца да прагляду спрэчкі і больш старанна перачытаць свае вывады. Сьведчаньні, што паход Уладзімера на Полацк адбыўся не ў 980 г., знойдзеныя мною даўно і былі выкарыстаныя ў артыкуле «Першыя старонкі», надрукаваным у часопісе «Помнікі» за 1979 г., але ён да сябры, на жаль, не дайшоў.

Сябра абураецца, што мой галоўны клопат, каб даказаць пакрывенства Яраслава з полацкай дынастыяй, ды што тут

крамольнага? У палітыцы пакрывенства заўсёды адступае на задні плян. Тое, што сын Ізяслаў сеў у Полацку, апошняму не пашкодзіла жыць сваім незалежным жыцьцём. Той-жа Яраслаў, будучы князем у Ноўгарадзе, не захацеў плаціць дань Кіеву, што выклікала гнеў яго бацькі Ўладзімера, і толькі сьмерць апошняга выратавала ад жорсткай расправы. І што-ж, той-жа Яраслаў, пасля перамогі над братам Сьвятаполкам, стаўшы кіеўскім князем, на доўгія гады засадзіў у склеп свайго брата Судзіслава за сэпаратысцкія намеры. Бачыце, якія метамарфозы адбыліся зь Яраславам і яны зразумелыя, бо ў першым выпадку ім рухалі інтарэсы Ноўгарада, у другім — Кіева. У такіх абставінах няма месца сваяцкім пачуцьцям. Мала сказаць, што ў Уладзімера магла быць яшчэ адна жонка на імя Рагнеда, бо трэба гэта даказаць. Калі сябра можа гэта зрабіць, то будзе важнае навуковае адкрыцьцё. Вы павінны ведаць, што ў Цьвярскім і Густынскім летапісах пад 988 г. апісваюцца пасольствы Уладзімера да Рагнеды, дзе сказана, што ў яе на руках тады быў не Ізяслаў, а Яраслаў, які па хваробе ня мог хадзіць і раптам змог гэта зрабіць, калі маці сказала, што яна хоча стаць нявестай Хрыста. Вядома, гэта легенда, аднак ў ёй Яраслаў разумеецца як сын Рагнеды. Я яшчэ раз паўтараю, гэта не мае ніякага значэньня, што Яраслаў, будучы сынам Рагнеды, зьяўляецца «ідэялягічнай дывэрсіяй». Повесть вр. лет, як і іншыя крыніцы пад 981 г., паказваюць паход Уладзімера на ляхаў, у выніку чаго былі захопленыя гарады Перамышль і Чэрвень. Я. Длугаш браў толькі паасобныя факты з расейскіх летапісаў, і таму ён мог гэтую падзею апусьціць. Уладзімер у 983 г. хадзіў на пабужскіх яцьвягаў, толькі гэта мае меркаваньне, яно такое-ж, як і

меркаваньне сябры, што паход Уладзімера быў накіраваны на панёманскіх яцьвягаў. Пэўных доказаў як аднаму паходу, так і другому няма. І тое, што Ваўкавыск ў 980-990 гг быў спалены ня доказ, бо вельмі вялікая разьбежнасьць —цэлае дзесяцігодзьдзе. Наогул, архэалягічныя дадзеныя рызыкаўныя і карыстацца трэба асьцярожна. Зьдзівіла Вас, што Наваградак заснаваны Яраславам у 1044 г. Я роўна 10 год як аб гэтым пісаў у артыкуле «Из истории Новогрудка», зьмешчаным у зб. «Беларускія старажытнасьці», які ёсьць у сябры. Раю яшчэ раз перачытаць. Апроч прыведзеных там зьвстак з летапісаў Сафійскай 1, Наўгародзкай ІУ, пра гэта гаворыцца ў Саафійскім Врэменьніку, Ніканаўскім зводзе. Чаму сябра нэрвуецца, што Яраслаў збудаваў Наваградак, які стаў апорай Кіева над Літвой? Што-ж тут за крамола? Яраслаў у 1030 г. хадзіў на Чудзь і затым збудаваў Юр'еў (Тарту). Дык ці-ж гэта не эстонскі горад? Вы спасылаецеся на Ф.Гурэвіч, што заснаваньне Наваградка адбылося ў канцы Х-пачатку ХІ ст. Я лічу, што памылка, Гурэвіч тэндэнцыйна замаўчала прыведзеныя мною дадзеныя летапісаў аб заснаваньні Наваградка, бо яны праліваюць сьвятло на сапраўднае месцазнаходжаньне старажытнае Літвы, якую яна атаясамлівае з сучаснай Літвой. Ужо ў пачатку ХІІ ст., калі стваралася ПВЛ, Літва названая паміж іншых плямёнаў, якія давалі дань Русі. Менавіта паходамі Яраслава на Літву ў 1040 і 1044 гг. прыпадае заснаваньне Наваградка і пачатак падпарадкаваньня яго Кіеву. Гісторыя Панямоньня вельмі складаная. Гэтая зямля доўга і цяжка крочыла да таго, як стала суб'ектам гісторыі. Доўга яна цярпела спачатку кіеўскую, а пасьля галіцка-валынскую ўладу (яшчэ пад 1235

г гаворыцца: «Данил возведе Литву Миндвга и Изяслава Новгородского на Кондрата Мазовецкого»). Аднак вызваліўшыся, Наваградак адразу паказаў свае патэнцыяльныя сілы, якія ў ім захоўваліся, і адыграў найвялікшую ролю ў нашай гісторыі. Заўвага, што ніхто іншы, як я давёў, што летапісная Літва — не сучасная Літва. Сябра мяне папракае, што я раблю «Мендаўга летувісам». Згодзен, што Мендаўга—славянскае імя, але славянскае імя меў Транята —жамойцкі князь, забойца Міндоўга. Славянскае імя ў Жывібунта — старэйшага літоўскага князя, які ўпамінаецца ва ўмове 1219 г. Але імя ня доказ этнічнай прыналежнасьці. Этнічнае паходжаньне, як і сваяцкія адносіны, ня мелі істотнага значэньня. Міндоўг мог быць славянскага паходжаньня, але мог быць князем у Літве, а пасьля ў Наваградку. Даўмонт быў літоўскага паходжаньня, а верна служыў Пскову і аб'яўлены сьвятым. Я павінен сказаць, што этнічная прыналежнасьць Літвы — спрэчнае пытаньне. У мяне ёсьць некаторыя інфармацыі ў карысьць яе славянства, але яны яшчэ не дастаткова пераканаўчыя. Паколькі нашая гісторыя вельмі сфальсыфікаваная, таму патрэбная праўдзівая гісторыя, якую павінны пісаць. Я стараюся яе пісаць, але ахапіць усе факты цяжка. Воракі мае вельмі пільна сочаць за тым, дзе я магу штосьці замаўчаць, яны тады сякуць, нічога не даруюць. Яны пакуль абмяжоўваюцца толькі вуснымі пагрозамі. Паклонаў я нікому не біў і не збіраюся біць ім цяпер.

(Працяг у наступным нумары)

Я ўвесь час спрабую ўспомніць, калі і дзе ў апошні раз бачыў Галубка. А ні ў час арышта, ні ў Гомелі пры вобыску ў яго аднапакаёвай кватэры ні кога з нас не было. Адсюль цяжка назваць дзень і месяц яго арышта. Мабыць, усётакі бачыліся мы ў час яго апошняга прыезду ў Менск, калі разам хадзілі ў БДТ-1 за шынялём для маёй карціны (Арджанікідзе). У той вечар ішоў «Скупы» Мальера. Галоўную ролю Гарпагена выконваў Глебаў. Мы сядзелі ў дырэктарскай ложы і ўвесь час Галубок дзівіўся майстэрству Глебава, зь якім той веў сваю ролю. Ціха, амаль шэптам ён мне казаў: «Бачыш, акцёр толькі выйшаў на сцэну, а глядачы ўжо рагочуць. Вось гэта майстэрства. Яшчэ ніводнага слова, толькі выхад, два крокі, а колькі ў гэтым сэнсу, колькі хараства! Вялікім талентам валодае гэты артыст. Мабыць, у Беларусі другога такога цяжка знайсці». Так казаў Галубок, які і сам быў добрым майстрам выканаўцам камэдыйных роляў. Аб таленце іншых ён заўсёды судзіў грунтоўна, з павагай. Ніколі ў яго не было зайздрасьці, толькі шчырае захапленне. Але вернемся да 1939 году, часу, калі Галубок быў ужо арыштаваны.¹

1. Працяг. Пачатак у № 5

Зь вялікай цяжкасьцю мне з жонкай удалося знайсці кватэру. Дапамог мастак Валянтын Камінскі. Алена Круталевіч, маці вядомага прафэсара Аляксандра Круталевіча, арыштаванага ў 1936 г, пасьля доўгіх меркаваньняў дазволіла нам зьняць адзін маленькі пакойчык у хаце, па

Нізкаму завулку на Камароўцы. Яе сын, складальнік падручнікаў па матэматыцы, выкладчык ў Дзяржаўным Беларускім унівэрсытэце, — быў палітычны шкоднік —прафэсар, які быццам-бы ў падручніку па матэматыцы прыводзіў у прыкладах колькасць лапцёў у калгасе і ботаў у аднаасобнікаў. Вядома, гэта была хлусня, якой, аднак, хапіла, каб загнаць за кватэру інтэлігента-беларуса.

Алена Круталевіч увесь час успамінала свайго сына. Аднойчы яна спыталася маю жонку:

—А каго вы, мілая, зараз малюеце?

—Партрэт народнага камісара Унутраных справаў Яжова.

—А, дык гэта ён майго Сашаньку забіў ды вашага бацьку таксама!

Што магла адказаць жонка на тое слушнае запытаньне? Толькі тое, што іншай працы ёй не даюць у нашых мастацкіх майстэрнях, і ты мусіш маляваць, каго скажучь, інакш...

У адзін з тых дзён зайшоў да нас

энквэдэшнік высокага рангу (на пятах меў дзве шпалы). Не вітаючыся, прайшоў туды, дзе я працаваў. Неяк з грэблівасцю паглядзеў спачатку на мяне, потым на карціны і рэзка, у выглядзе загаду, запытаў: «Где ключи, где техпаспорт?!» Гэта было рабаўніцтва сярод белага дня. Машына М-1, падараваная Беларускаму ураду ў дзень 15-годдзя Галубкоўскага тэатра Ул. Галубку на асабістае карыстанне, хаця і лічылася ўласнасцю, не выкарыстоўвалася яе гаспадаром. Галубок быў увесь час у Гомелі, а машына знаходзілася ў гаражы Саўнаркама. Уласных гаражоў у той час ніхто ня меў. Нават Галадзед ставіў машыну ў гаражы СНК — хаця сам яе вадзіў. (Машына Янкі Купалы знаходзілася там-жа).

Пад такім ціскам і чаканнем нечага больш жаклівага жыла ўся сям'я Галубка. Эдуард пісаў Сталіну, пісаў Калініну, але ад іх не было ні дыху, ні слыху. Сумна і непрытульна было і таму, што некаторыя казалі: «Если арестовали, так было за что». Звычайна, пры сустрэчы такія пераходзілі на другі бок вуліцы. То быў вельмі складаны час. Шмат падзей адбывалася тады.

...Восеньню 1939 мы ехалі ў Беласток, на вялікі Народны сход, які мусіў зацвердзіць зварот народу Заходніх беларускіх зямель да ўрада БССР, каб увайсці ў склад Савецкай Беларусі.

Мы ехалі ў Беласток ў вялікім саставе таварных вагонаў, у якіх везлі кароў ды іншую хатнюю жывёлу. Нас, двух мастакоў, як спазніўшыхся, далучылі да артыстаў БДТ-1, якія таксама ехалі на сход. Цягнік рабіў шмат прыпынкаў. У Баранавічах мы наведальні кірмаш. Там убачылі вялікую колькасць прадуктаў сялянскага вырабу. Усё падавалася ў чысціні, сяляне ў чыстым

адзенні, хутчэй за ўсё ў нацыянальных строях. Усюль чулася беларуская мова.

Беласток здзівіў сваёй велічынёй і колькасцю жыхароў. Усюды чэргі. Людзі ў нейкім незвычайным дзеля нашага вока адзенні. Гэта былі ўцекачы з Варшавы. Больш за ўсё яўрэйскай нацыянальнасці. Тлумачылася гэта тым, што ўцекачы кідалі ўсё, што было ў іх абы хутчэй пазбегнуць фашысцкай няволі і гэта, якое магло стаць апошнім іх прытулкам. У горадзе былі зачыненыя крамы, але гандаль ішоў поўным ходам праз кватэры ўласнікаў, якія ня мелі адбою ад пакупнікоў, так званых таварышаў з Усходу, як яны нас называлі. Таварышы куплялі ўсё што было, нават дзвёркі для комінаў, не кажучы пра кожанкі, капелюшы, гаржэткі, парасоны ды іншыя каштоўныя рэчы. Грошы бралі больш савецкія, а ня злотыя, на якія ўжо не спакладаліся. Над горадам кружылі знішчальнікі, па вуліцах можна было ўбачыць, як калёна вайсковых палякаў ідзе строем. Наперадзе ехала палутарка з кулямётам, накіраваным на калёну палонных. Увечары, у новым тэатры, ладзіліся сіламі артыстаў з Масквы і Ленінграда канцэрты. У тэатры шла падрыхтоўка да Народнага Сходу.

Мне і майму сябру тэрмінова даручылі напісаць вялікага памеру партрэт з двайным профілям Леніна-Сталіна. Трэба гэта было зрабіць так, каб на першым пляне быў профіль таварыша Сталіна, а потым Леніна. У такім размяшчэнні бачыўся вялікі змест: «Сталін — гэта Ленін сёння». Як толькі мы скончылі працаваць і далі апошнія парадныя накіраваныя экспазыцыі, нечакана з'явіўся энквэдэшнік, і вывеў нас абодух прэч з тэатра, дзе ўжо пачалі збірацца дэлегаты. Было агідна. Мы-ж ехалі сюды, каб убачыць вачыма мастака ўсё, што тут будзе

адбывацца, каб занатаваць гэтую падзею ў жыцці беларускага народу на халсьце.

А праз месяц пасля сходу, мы атрымалі заказ напісаць вялікае пано на тэму «З'яднанне Заходняй Беларусі з БССР». Прышлося карыстацца фотаматэрыяламі і з слоў сведак рабіць тое, што маглі пабачыць самі. Пад вялікім уражаннем убачанага ў Беластоку, мы вырашылі напісаць яшчэ адну карціну «Беласток савецкі». Хацелася адлюстраваць, як сустракалі жыхары Беластока Чырвоную армію.

...На тым палатне казакі едуць на конях па галоўнай вуліцы горада. Людзі вітаюць іх, дзеці з кветкамі, ўсюду ўсміешкі і веселосьце на тварах. З правага боку, на балконе, дыван з партрэта таварыша Сталіна.

Зусім нядаўна я пераглядаў альбомы мастацтва Беларусі і ў альбоме выдавецтва «Советский художник» 1950 г. убачыў на рэпрадуцыі нашу карціну, але з другой назвай «Освобождение Западной Белоруссии». Карціна была з «кіпюрамі». На балконе не было таго дывану і партрэта Сталіна. Уся гэтая рэтушоўка стане зразумелай, калі ўспомніць, што пасля вайны Беласток захаваўся за Польшчай...

Складальнікі альбома Аладава, Васілеўская і Туроўнікаў ў тэксце (ён на расейскай мове), каб паказаць вернасць беларускіх мастакоў партыі і Сталіну, змясцілі ня толькі творы, прысвечаныя яму, але і пяць радкоў, верша Янкі Купалы «Я Сталіну мудрому песню слагаю...»

Гэты верш з'явіўся ўжо пасля спробы Купалы пакончыць жыццё самагубствам. Тады па Менску хадзіла чутка, што Купалу нехта параніў з ворагаў. Але другая, больш верагодная версія, была тая, што ён сам хацеў сябе пазбавіць жыцця. Памятаю, як маці варнулася з бальніцы і з перасыцяргай, каб мы з братам нікому нічога не пераказалі, сказала, што Купала спрабаваў пазбавіць

сябе жыцця і моцна параніўся. Маці працавала хірургічнай сястрой у бальніцы, што па Ленінскай вуліцы. Ёй загадалі сядзець ля Купалы перад і пасля апэрацыі (яна была кандыдатам у члены партыі), а па-за шырмай сядзеў чэкіст. Аб тым, што прымусіла Купалу расквітацца з жыццём, ведалі ў суседняй Польшчы, але не ў Беларусі. Хаця Купала выжыў, але ён памёр як паэт. Вымушаны пісаць фальшывыя хваласьпевы, ён назаўсёды пахаваў сваю музу. Вайна-ж схавала тайну яго смерці. Але яна прыадчыніла іншыя.

У першыя дні вайны партыйныя ўцекачы кінулі будынак ЦК КПБ з усімі партыйнымі дакументамі. Будынак ЦК КПБ, Дома ўраду таксама стаялі цалеханькія з сваімі паперамі, ніхто ня меў часу, каб спаліць іх, як гэта зрабіла Менская гарадская ўправа. Больш того, будынак НКУС, на чале якога быў тады Цанава, таксама застаўся стаяць пакінуты ўсімі, набіты тымі сакрэтамі, што ў першыя дні безуладнага часу хацелі знайсці тыя, хто шукаў сьляды сваіх бацькоў ці сваякоў. Так, аднойчы нам прынеслі шклянны негатыў, дзе Уладзіслаў Галубок засьняты ў профіль і ў анфас зь нейкімі лічбамі на плячах. Мая жонка пазнала свайго бацьку, — хай сабе і схудалага, аброслага барадою. Але яна ўтрымалася паказаць негатыў маці, не хацела, каб хворая яшчэ раз хвалявалася.

У той час у акупіраваным Менску апынуліся жонка Галубка Ядзвіга, старэйшая дачка—Багуслава, сярэдняя—Вільгельміна, малодшая — Эмілія й іх дзеці: Слава—дачка Багуславы, Гена—сын Вільгельміны, Сярожа і Ларыса—дзеці Эміліі. Тры сына Галубка — Эдуард, Леапольд і Сыгізмунд загінулі на франтах Айчыннай вайны. У Леапольда засталася дачка Іза з жонкаю Марыяй. У Эдуарда, а таксама ў малодшага сына сям'ей яшчэ не было.

У першыя дні вайны ў ЦК была склікана група пісьменьнікаў і мастакоў, каб кожны з нас сваімі сродкамі: мастакі — плякатамі, пісьменьнікі — лістоўкамі — супакойвалі насельніцтва, каб не было панікі. Наше пасяджэньне адбывалася на верхнім паверсе ЦК, з вокнаў якога было бачна, як на даху суседняга новага будынку ЦК ішла тэрміновая ўстаноўка зэнітных кулямётаў. Чулася нарастаньне выбухаў нямецкай авіяцыі. Выбухі і спынілі тую гаворку — трэба было ўцякаць па дахах. Мы з скульптарам Бембелям мусілі бегчы праз парк на Камароўку, да хаты. Потым з мастаком Давідовічам дарэмна саваліся, то ў адзін, то ў другі ваенкамат. Нідзе нікога не было — усюды беглі людзі, каб трапіць хутчэй за горад ці да сваіх, каб разам нешта рабіць. Скажаць, што гэта была эвакуацыя, нельга, як нельга казаць, што людзі заставаліся ў горадзе па сваёй волі. Менавіта гэта потым і стала ярлыком на ўсё жыццё, бо нават пашпарт меў нейкую закавыку, па якой міліцыянер мог ведаць, хто перад ім стаіць.

Я знарок не пішу, як нас падхапіла машына, якая магла браць толькі афіцэрскай сем'і, як мяне схавалі пад целагрэйкамі, але давезьлі толькі за Ёручча, бо машыну пад пагрозай зброі спынілі... Гэта было з усімі. Паніку рабілі дэсантнікі, што былі скінутыя на парашутах у адзеньні нашай міліцыі. Нямецкі дэсант захапіў Смаленскую чыгунку, так што з Калодзішчаў ні адзін эшалон з уцекачамі ня мог крануцца ўперад.

Потым пацягнуліся калёны стомленых, знясіленых палонных, амаль без аховы. Немцы сталі панаваць у Менску. Адразу з'явіліся вартавыя на ахове складаў, патрулі. Немцы шлі на Маскву.

...Праз Менск па Савецкай вуліцы няспынна грахоча нямецкая збройна

тэхніка. Чаго толькі ў ёй няма, усё на дзіва прыладжана, усё на прыцэпах. У адкрытых машынах сядзяць з закасанымі рукавамі немцы, яны нешта пяюць ці граюць на губных гармошках, як на парадзе, весела рагочуць. Ім радасна, яны вераць, што праз тыдзень яны будуць у Маскве.

«Давайце, Жэня, пройдзем на Савецкую вуліцу, паглядзім што там і як», — кажа мне Багуслава Галубок. Мы ідзем, хаця лепш-бы нам сядзець дома.

На вуліцы мяне схапілі, сунулі ў натоўп мужыкоў майго ўзросту, а потым пачалі прапускаць кожнага пад кантроль, выварочваць кішэні. Адбіралі сыцізорыкі і ўсё, што нагадвала халодную зброю. Частку людзей атагналі ўбок і ўвялі пад канвоем за бугор. Адтуль пачуліся стрэлы.

Як потым стала вядома, гэты кантроль рабілі войскі СС. Пасьля яго нас пагналі ў раён Весялоўкі, на ўскраіну Менска, на былыя старыя могілкі, за высокі плот. Збоку, дзе не было плоту, паставілі ручныя кулямёты. Нам забаранялася ўставаць ва ўвесь рост. Можна было толькі ляжаць ці стаяць на каленях. Ежу дазволілі прыносіць толькі на 4 дзень, але таксама пад вялікім кантролем. Сярод нас, менчукоў, было шмат пераапанутых іншагародніх, якім нічога не прыносіў з харчоў. Пачаліся выпадкі, калі людзі не прасыналіся пасьля халоднае ночы. Паміраў менавіта той, хто ня меў ніякіх прадуктаў.

Праз тыдзень з гэтага лягера пачалі адбіраць па 15 чалавек на выхад, да хаты, але толькі менчукоў. Вядома, што з намі выйшлі жыхары й іншых гарадоў, але меўшыя спецыяльнасьці электрыкаў, водаправодчыкаў, бляхараў, якія былі патрэбныя ў першую чаргу немцам для горада, што ляжаў у руінах. Нямецкія

будаўнічыя ці саперныя часьці аднаўлялі ўсё, што было патрэбна для тылу перад зімою. Яны працягнулі да Дома ўраду рэйкі, каб падводзіць каменны вугаль, па заходняму масту пралажылі трэцюю каляіну, пры вакзале адчынілі вайсковы лазарэт і г.д. Левая частка Дома ўраду адыйшла пад чыгуначнае кіраўніцтва для ўсяго ўсходу. Кіраўніцтва вялікае, шмат аддзелаў зь вялікім штатам спецыялістаў у чорнай уніформе, якая нагадвала гестапаўскую. Менавіта яны назвалі Дом Ураду Ленінгаўз. Але пасьля таго, як прыгналі яўрэй да помніка Леніну і тыя канатамі сыцягнулі яго ўніз, заставіўшы толькі пьедыстал з бронзавым гарэльёфам, Дом пачалі называць проста Гохгаўз (Высокі дом).

Не адразу, а праз нейкі час было праведзена перасяленьне яўрэйскага насельніцтва ў гэта, бліжэйшая мяжа якога праходзіла па вул. Нямізе. У часы пагромаў людзі хаваліся ў вялікай бетоннай трубе, па якой цякла як мелкі ручэй былая Няміга. Так, рака стала сьведкаю тых драматычных падзей. Часта можна было бачыць, як паміж руінаў вядуць яўрэй на працу ці на рыццё акапаў. Гэта было цяжкае відовішча. На цябе глядзелі вочы з трагічным дакорам, быццам-бы ты вінаваты ў іх сьмяротным прысудзе і ад цябе залежыць іх ратаваньне.

Праз гарадзкую Ўправу і яго аддзел мастацтва зноў пачалі складаць гарадзкі тэатр з артыстаў радыё, тэатра Юнага глядача ды зь іншых, хто не пасьпеў уцякчы з Менска. Вядома, патрабаваўся новы рэпертуар. Ставілі абы што, перараблялі нанава старыя п'есы. Іншы раз ставілі п'есы Ф.Аляхновіча й адну зь яго апошніх п'есаў «Круці не вярці — трэба памерці». Сам драматург наездамі бываў у Менску. Таму нядзіўна, што рэпертуар тэатра меў антысавецкую накірава-

насьць. Тэатр ставіў таксама і канцэрты, але ўсё гэта было не надта прафэсійна, бо кадры засталіся слабыя і выпадковыя. Запомніўся толькі Уладамірскі — сын славутага артыста У.Уладамірскага. Гэта, відаць, быў пачатак тэатральнай дзейнасьці маладога артыста.

Усе мастакі, хто апынуўся ў эвакуацыі, мусілі стаць на ўлік Ўправы. Кожны, хто меў даведку-аўсвай, мусіў адзін раз на тыдзень зьяўляцца ў аддзел мастацтва для засьведчаньня, што ён жывы і сядзіць дома. Галоўным там быў Панін, яго намесьнікам — Ільінскі, родны брат вядомага артыста А.Ільінскага. Аднойчы, ідучы ва Ўправу, я сустрэўся па дарозе з мастаком Дучыцам. Ён быў пэйзажыстам і старэйшым за мяне. Памятаю, як усхвалявана ён сказаў мне: «Будзіце мяне ратаваць: я даў згоду працаваць у аддзеле мастацтваў ва Ўправе» Неўзабаве Дучыц прыйшоў да мяне ў хату, што на Нізкім завулку і пачаў угаварваць даць на выстаўку ня меней чым тры творы выяўленчага мастацтва. Так загадалі «шэфы» ўсім мастакам, што стаялі ў іх на ўліку. Я даў партрэт жонкі, адзін краявід і нацюрморт. Тут-жа мастак Антон Каржанеўскі просіць мяне глянуць на тое, што ён прынёс Дучыцу. «Многа, вельмі многа, — кажу. — Знайшоў час, калі выстаўляцца». Той-жа ў адказ: «Вы на дэкадзе літаратуры і мастацтва ў Маскве прымалі ўдзел у выстаўцы, а я ў той час служыў у войску і толькі зараз ёсьць магчымасьці заявіць аб сабе».

Карацей кажучы, не паслухаў ён парадаў, выставіў болей чым за 40 малюнкаў вуглём, алоўкам, свае акварэлі. Былі там краявіды, могілкі, Белая вежа, рэчкі да вазёры. Ніякіх тэматычных карцін не было. Калі зноў сустрэліся ля нямецкага кінатэатра, ён мне кажа: «Ня ведаю Жэня, ці радавацца мне, ці плакаць». «А

што здарылася?» — пытаюся яго. «Немцы ўзнагародзілі мяне медалём для ўсходу за актыўны ўдзел у мастацкай выстаўцы. Ведаеш, гэтай самай, што ўзнагароджваюць власаўцаў, паліцаяў ды бургамістраў.» «Плакаць, — кажу, — трэба. Што ты скажаш нашым?». (Гэтак яно потым і выйшла — выслалі яго на 10 гадоў, а потым забаранілі жыць у сталіцы. Жонка яго была партыйная, працавала ў канцэлярыі Вярхоўнага Савета БССР. Перад ёй паставілі ўмову — развод з мужам — застанешся ў партыі, калі не — склучэньне і звальненьне з працы. Жанчына засталася з сям'ёй і паехала у Віцебск. Знайшліся людзі, а сярод іх быў і мастак Яўген Нікалаеў зь Віцебску, які ўсё сваё жыццё не даваў ходу Каржанеўскаму ў мастацтве, нават яго юбілейныя выстаўкі не дазваляў рабіць, хаця Антон і заставаўся членам саюза мастакоў СССР. Нікалаеў быў членам Віцебскага гаркама партыі і гэтая акалічнасьць вельмі спрыяла яму ў мастацкай кар'еры. Ён за кароткі час атрымаў пачэснае званьне заслужанага дзеяча мастацтва БССР, потым і народнага мастака БССР.)

Пасьля заканчэньня выстаўкі немцы ведалі, хто з нас чаго варты. Я на яе вернісаж не пайшоў, але тыя мастакі, якія былі на выстаўцы, расказвалі мне, што немцы куплялі пэйзажы і цікавіліся адрасамі мастакоў, якіх пры гэтым не было. Выстаўка экспанавалася ў некалькіх пакойчыках тэатра оперы і балета.

...Памятаю, як па традыцыі ў пачатку новага сэзону ў файе тэатра Галубка васьмь так-жа выстаўляліся творы жывапісу, зробленыя за час адпачынку Ул. Галубком. Значэньне тых выставак пераацаніць цяжка. Яшчэ і зараз сустракаю людзей, якія кажуць, што першы твор жывапісу ўбачылі менавіта ў тэатры Галубка. Увесь вольны ад працы час Галубок пісаў краявіды. Жывапісам ён займаўся так грунтоўна, што для каго іншага такая праца магла стаць асноўным заняткам, прафэсіяй.

Галубок меў сваю тэму. Ён, напрыклад, ня раз казаў мне, што прыроду трэба назіраць штодзённа, але браць ад яе толькі тое, што здараецца нячаста і непрацяглы час, а толькі нейкае імгненьне, як скажам, непаўторнае неба перад навальніцай, лірычны веснавы разьліў рэк, ці крыгаход, буйны вецер, буралом, туманы Палесься. Трэба, казаў ён, упарта шукаць не ў майстэрні, а ў жыцьці. У самой прыродзе шукаць таго адзінства процілегласцяў, без чаго ня можа быць ніводнага мастацкага твора. Ягонныя словы выходзілі з творчай практыкі мастака і былі падмацаваныя тымі палотнамі, што насілі назвы «Разьліў», «Раніца», «Буралом», «Туманы», «На рацэ Бярозе», «Верасы», «Плытагоны», «Першы сьнег», «Адліга», «Сакавік», «Пахмурны дзень» і г.д. Цікава, што як пейзажыст ён не паўтараў знаёмыя матывы, а кожны раз знаходзіў новыя. Галубок на дзіва ўдала абіраў сюжэт і краявіды, ніколі не затрымліваючы сваю ўвагу на другарадных ці фрагментарных «куточках», заўсёды даючы ландшафтны позірк на шырокія рэкі, палі, вазёры. Эпічнасьць, размах і манументальнасьць добра спалучаліся ў мастака зь лірычнасьцю, цеплынёй і нават пяшчотнасьцю. Усё заляжыла ад задумы. Не відаць было ў яго пэйзажах чалавечых постацей, але заўсёды адчувалася прысутнасьць людзей. Нейкі час існавала думка, што Галубок быў мастаком-дылетантам. Але гэтае не так. Бо не дыплём вызначае мастака, а яго працы і тая настойлівая студыя-школа, якую можна атрымаць пры жаданьні і настойлівай працы. Галубок вучыўся ў дарэвалюцыйны час у мастака-прафэсіянала Пракоф'ева, а трохі пазьней пад кіраўніцтвам мастакоў Сухоўскага й Яромінкі. Рука Галубка ўпэўнена прымала пэндзаль і мастэхін. Прыёмы зьмя-

шэньня фарбаў, як мазаіка з разьлікам на адлегласьць, майстэрскі «схоплены» эцюдны матэрыял і іншыя прыкметы прафэсійнасьці таксама гаварылі за сябе. Галубок вучыўся ва ўсіх і ўсюды, дзе толькі мог. Ён езьдзіў часта ў Маскву і Ленінград, дзе вечарамі наведваў тэатры, а ў дзень вучыўся ў музэях, падоўгу прастойваючы каля прац любімых мастакоў — Крыжыцкага, Левітана, Шышкіна.

Пасьля выстаўкі, арганізаванай Ўправай, у «Менскай газэце» зьвіўся артыкул, сэнс якога быў наступным: пры Гітлеру-вызваліцелю склаліся магчымасьці развою выяўленчага мастацтва беларусаў, што зараз кожны мастак вольны рабіць, што ён хоча, што ўжо няма бальшавікоў — гэтых злыдняў, што душылі беларускі народ, няма яўрэй, якія панавалі на ўсіх кіруючых пасадах і заціскалі беларускую культуру. У газэце надрукавалі прозьвішчы мастакоў-удзельнікаў. Мастак самавука Казлоўскі даў інтэрв'ю, дзе казаў, што ён толькі зараз упершыню выставіў свае творы, бо раней яго заціскалі. На самой справе на прафэсійных выстаўках такіх гора-мастакоў не было таму, што ўзровень іх твораў быў вельмі нізкі. Зараз іх уцягвалі, каб была колькасьць мастакоў, якія быццам-бы і заставаліся, каб дачакацца Гітлера. Гэта ўсё рабілася для прапаганды, а з другога боку, каб немцы набылі мастацкія творы за маркі, за якія нічога не купіш.

У акупацыйным Менску выходзілі некалькі газэтаў, адна зь іх — «Беларуская газэта». У ёй прымаў удзел Юрка Віцбіч, які ў вершаванай форме высьмейваў савецкія, а больш партыйныя ўлады, што пакінулі свой народ, як здраднікі, спасаючы свае скуру. У газэце з працягам і ў скарачаным выглядзе друкавалася кніга Аляхновіча «У капцюрах ГПУ». Сам аўтар кнігі прайшоў праз усе зьдзекі і

пакуты ГПУ, адсядзеў на Салаўках. Ягонныя ўспаміны пакінулі моцнае ўражаньне. Цяжка было паверыць, што гэта усё адбывалася, і што людзі змаглі выжыць пасля чэкіскага пекла. Праз некаторы час Аляхновіч быў застрэляны ў Вільне ў сваёй хаце. Казалі, што гэтая акцыя на лежыць беларускім партызанам. Але чым быў так небажальны для іх драматург? Спрэчнасьць гэтай драмы ўвачавідкі.

Тэарэстычныя акцыі сталі звычайным мэтадам барацьбы. Што ні дзень — у розных канцах Менску здараліся выбухі. У сталоўцы гестапа ў комінах былі закладзеныя міны з гадзінніковым механізмам, выбух якіх адбыўся зь нямецкай дакладнасьцю: роўна а 14 гадзіне, у час абеду. Моцны выбух прагучаў у будынку гарадзкага тэатра, дзе загінула і была паранена выключна беларуская моладзь. Яе сабралі на вечар, з урачыстай часткаю і канцэртам у канцы імпрэзы, нямецкія шэфы з дражджывога і спірта-гарэлачнага заводаў. У першай, афіцыйнай частцы вечара немцы прысутнічалі і нават сядзелі на сцэне, як гаспадары. У перапынку яны выйшлі з тэатра, а свае білеты раздалі маладым хлапцам, што хацелі трапіць на канцэрт. Няхітрая правакацыя была скарыстана наўмысна, каб нацкаваць на партызанаў тую частку жыхароў, што працавалі на заводах Менска.

Вельмі цяжкае жыццё наступіла, калі ў Менску апынулася смаленскае гестапа, бо Смаленск зноў стаў нашым. Побач з смаленскім гестапам, якое складалася часьцей усяго з расейскіх уцекачоў, азвярэлых антысэмітаў, пачалі дзейнічаць атрады карнікаў супроць партызанаў. Гэта былі воінскія згуртаваньні з ліку літоўскіх, фінскіх вайскоўцаў і нават салдатаў іспанскай блакітнай дывізіі. Мне таксама давялося зьведаць, што та-кое смаленскае гестапа.

(Працяг у наступным нумары)

«РЕРУ, БРАТЦЫ: ЛЮДЬМІ СТАНЕМ,
ХУТКА СКОНЧУМ МЫ СВОЙ СОН;
НА СВЕТ БОЖЫ ШЫРЭЙ ГЛЯНЕМ,
ВЕК НАПІША НАМ ЗАКОН...»

Аліянка

1876-1916

«ПАПАЦАК»
КЛІУЛЕНД ЗША ЧАСОПІС

Да 115-годз'дзя з часу нараджэння

Алёйза Пашкевічанка — Цётка

Юльяна Дубяйкоўская

Алёйза Пашкевічанка (Цётка) нарадзілася 3-га ліпеня 1876 г. ў вёсцы Пешчына Лідзкага павету. Пазьней аж да 17 году жыла ў вёсцы Стары Двор. У сям'і было 5 дачок і два сыны. Вучылася яна ў расейскай гімназіі Прозаравай у Вільні і пасля сканчэння з найлепшымі адзнакамі паехала ў Пецяярбург далей вучыцца. Там спаткалася із сваім будучым мужам Кэйрысам, каторы падае наступнае із сваіх успамінаў пра Цётку.

«У Пецяярбург Алёйза Пашкевічанка запісалася на вышэйшыя пэдагагічныя курсы прафэсара Лезгафта й адразу трапіла ў самы вір рэвалюцыйнага руху акадэмічнай моладзі. У гэтым асяродзьдзі яна пачулася адразу «як у сябе дома». Уважала за свой абавязак і гонар быць усюды там, дзе так ці гэтак выяўляўся нарастаючы супраць існуючага ладу настрой. Яна наведвала сходкі, брала ўдзел у дэманстрацыях, рупілася пра арыштаваных сяброў. Чулася Беларускай і гэткаю засталася назаўсёды.»

У тагачасным Пецяярбургу Пашкевічанка знайшла сьціплае сваё нацыянальнае асяродзьдзе. На тэхналягічным інстытуце студыяваў тады Вацлаў Іваноўскі, Цётчын сусед з двара Лябёдка, пазьнейшыя гады ейны доўгагодні супраціўнік. З блізкіх Цёткі прыцяляў прыпамінаю Сабіну Ячыноўскую, якая пасля выйшла замуж за Вацлава Іваноўскага.

Нязвычайна жывога характару, няштодзённая, яна вырозьнівалася і ў шматкалённым асяродзьдзі ды адразу зрабіла

на мяне ўражаньне «чалавека з жывой душой». Калі з прычыны студэнцкіх страйкаў школы зачынілі, Цётка вярнулася дамоў. У Вільні ад 1903 году дзеіла Беларуска Рэвалюцыйная Грамада. У 1906 г. пачынаюць выходзіць у Вільні беларускія тыднёвікі, спачатку «Наша Доля», а пасля «Наша Ніва». Для Цёткі была гэта ці не найбольш інтэнсыўная пара ейнай палітычна-грамадзкай працы. Поўна было яе ўсюды. Першы раз я яе спаткала зусім неспадзявана на сацыялістычным мітынгу і дзівілася, як яна змянілася. Я-ж яе знала як малагаваркую, спакойную жанчыну, а тутак перад аўдыторыяй была аратарка, якая з вялікай сілай і перакананьнем будзіла ў слухачоў запал і любасьць да прыгнечанага работніцкага людзі і беларускага сялянства, за вызваленьне і лепшую долю якога трэба ахвяраваць усе свае сілы і жыцьцё. Слухаючы Алёйзу Пашкевічанку, я разумела, што яна ўзапраўды адчувае тое, да чаго ўсіх заклікае, і дзеля таго, што гэта плыло ў яе ад душы, яна мела вялікі ўплыў на ўсю вялікую аўдыторыю. Працавала яна ў газэце, брала ўдзел у сходах, выступала як прадстаўніца Беларускай сацыялістычнай Грамады на нарадах дэлегатаў рэвалюцыйных партыяў. Як мне здаецца, тады яна пачынала прабаваць свае паэтычныя здольнасьці. Прынамся яе верш «Хрэст на свабоду» быў адным з найпапулярнейшых з публічна дэкламаваных вершаў. У васобе Цёткі малады беларускі рух зда-

быў ня толькі адданаю ўсёй душой працаўніцу, але і няўтомную ініцыятарку самога руху.

Жывучы тады ў Вільні, Цётка жыла сярод свае сям'і. Ейныя два браты, абодва ахвіцэры Маладэчынскага пяхотнага палку, нежанатыя, мелі супольнае памешканьне на Сьніпішках. Братоў наведвалі прыездам старэйшая сястра Стэфанія і маладзейшая Каміла. У братоў жыла й Алёйза. Дзейнага падтрыманьня сваёй беларускай нацыянальнай працы ад сяброў свае сям'і яна ня мела. Але й ейны ўдзел у беларускім руху не ўважаўся ў сям'і за нейкае няшчасьце.

У 1905 годзе, калі заламалася рэвалюцыйная дзейнасьць, Цётка выехала ў Кракаў, каб ня быць арыштаванай і пачала студыяваць літаратуру на Кракаўскім унівэрсытэце. Наведвала там таксама драматычную студыю артысткі Сольскай. Ужо значна пазьней, 1913 г., калі яна стала жыла ў Вільні, Пашкевічанка-Кэйрыс пакладала шмат натугаў, каб зарганізаваць і рыхтаваць трупы беларускіх артыстаў-аматараў для гастроляў па меншых мястэчках Віленшчыны.

Алёйза Пашкевічанка, якая кожнай працы аддавалася ўсёй сваёй душой, ня ўмела сьцерагчы свайго здароўя. Яна ня знала супачынку, калі трэба было нешта тэрмінова выканаць. За працаю часта забывалася, што трэба й есьці. Калі была студэнткаю ў Кракаве, не хацела зварачацца да блізкіх па дапамогу, дык часта галадавала. Як найменш рупілася яна пра свае ўборы—ей усё ішло. Калі ў 1907 г. Кэйрыс па дарозе завярнуў у Закапанае, у гуральскай хаціне знайшоў хворую на лёгкія Цётку. Нядбайнасьць пра здароўе з часам памсьцілася. Аднак Цётка была як заўсёды жвавая, чуйная на падзеі, і найменш дбайная пра сябе.

Калі яна паправілася зь лёгкімі, пе-

рабралася на студыі ў Львоўскі ўнівэрсытэт, на гістарычна-філёлягічны факультэт. Цікавілася моцна гісторыяй, таму для свае дыплёмнае працы яна ўзяла гістарчную тэму: «Паўстаньне Сьвідрыгайлы». Пазьней тэму змяніла і пачала зьбіраць матэрыял пра беларускую батлейку. Гэтага матэрыялу назьбірала даволі шмат, працы аднак не напісала. На Львоўскім унівэрсытэце Пашкевічанка студыявала да 1911 г.

У 1906-9 г., калі спадае рэвалюцыйны рух у Расеі, Цётка на даўжэйшы час адмяжалася ад палітычнай дзейнасьці ды аддавалася нацыянальна-культурнай працы. Новы кірунак набыла ад гэтага часу й ейная паэтычная творчасьць. Заўсёды яна верыла ў сьвятлейшую будучыню свайго народу. Найбольш працы і цёплай рупнасьці аддала тады выданьню часопіса для моладзі «Лучынка».

У лютым 1912 г. Пашкевічака выйшла замуж за інжынера Кэйрыса і ад гэтай пары жыла ўвесь час у Вільні, наведваючы рэдчас Менск, сваё да Кэйрысаво роднае месца і Віленшчыну.

Цётка тады ня мела ніякай працы, што зьязвала-б яе. Увесь свой час аддавала справам беларускага руху. Шмат пісала. У сваю творчасьць яна заўсёды ўкладала душу. Не заўсёды было ёй лёгка выказаць словамі перажываньні, пачуцьці і думкі. Чарнавікі ейных друкаваных твораў паказваюць, што часта патрэбная была марудная праца, пакуль выражаныя думкі знаходзілі сабе адпаведную форму на паперы. Можна дзеля гэтага Цётка не пасьпела стварыць гэтулькі, колькі абяцаў ейны, перажываньнямі назьдзіў багаты, нутраны сьвет.

Першая сусьветная вайна прывяла Цётку на новы шлях працы. Віленскія шпіталі запоўніліся раненымі і хворымі на заразныя хваробы. Цётка ня ўмела

быць абыякавай да падзеяў, і ў вясну 1915 г. пачала працаваць як сястра міласэрдыя ў бараку заразных хваробаў. Працавала да позняй восені. У восені гэтага-ж году загінуў у франтавых баёх каля Горадні Цётчын брат Язэп. І гэта быў пачатак ідучых на яе няшчасцяў.

Я спаткалася з Алёйзай Пашкевічанкай, па мужу Кэйрыс у тым-жа 1915 годзе ў гасподзе Івана Луцкевіча. Іван Луцкевіч мяне запрасіў на паседжаньне Беларускага Камітэту Помачы Пацярпелым ад вайны. Яна казала, што жыве з мужам у Вільні і працуе ў шпіталі. Я расказала, што дзеля ваенных падзеяў я засталася ў Вільні, бо не хацела пакінуць маю радзіму і гэтым перапыніла сваю навуковую працу. «Нічога», казала Алёйза Пашкевічанка, «будзем працаваць у роднай Вільні, тут твая веда і праца будуць больш прыдатныя. Асабліва мяне цешыць, што ты знайшла дарогу да нашага Камітэту». Мы пераклалі ў нямецкую мову эмамарыял у справе беларускіх школаў. Яна зь нязломнай сваёй энэргіяй горача бралася за справу і была ў духу й энэргіі найлепшай сяброўкай Івана Луцкевіча. Яна асабліва рупілася аб адчыненні беларускіх школаў, і памагала знайсці памешканьне й інвэнтар. Хадзіла з роспытамі па раёне, вышуквала беларускія сем'і і заклікала бацькоў запісываць дзяцей у свае школы. І як мы ўсе цешыліся, калі ў лістападзе 1915 году была адчыненая першая беларуская пачатковая школа ў Вільні. Дзеля таго, што ня было настаўнікаў, супольным стараньнем Цёткі й Івана Луцкевіча былі адчыненыя Беларускія настаўніцкія курсы. Цётка не выкладала, але вельмі цешылася, што калі 3-х месячныя курсы закончацца, дык можна будзе адчыніць беларускія школы на ўсіх прадмесьцях,

дзе больш жыве Беларусаў. Калі Вільня апынулася пад пагрозай голаду і трэба было ратаваць ад галоднай сьмерці дзяцей і арганізаваць публічныя сталоўкі і прытулкі для дзяцей, Цётка адразу ўключылася ў гэту працу. Ды ненадоўга. У канцы 1915 г. захварэў на тыфус яе бацька й яго павезьлі ў шпіталь у Ліду. У студзені ён памёр. Цётка паехала з мужам на паховіны ў Ліду, а стуль на родную сялібу ў Стары Двор. Там лютавала эпідэмія тыфусу й Алёйза пачала хадзіць па хатах дапамагаць хворым, сама яна не ўсыцераглася, таксама захварэла, і ўначы з 3-4 лютага 1916 году памерла, маючы 40 гадоў. Перад сьмерццёй прасіла, каб пахавалі яе на бацькоўшчыне паміж родных палёў.

Цётка была арганічна зьліўшаяся зь беларускім народам, і яе як у творчасці, так і ў жыцьці — заўсёды цягнула туды, дзе было больш гора, больш крыўды. Гэта ня выпадкова: у сваёй творчасці Цётка шмат сэрца аддавала вясковаму асяродзьдзю, самой гаротнай, самай прыбітай істоце — вясковай жанчыне.

Да яе магілы ў вёсцы Стары Двор ідуць людзі. Ідуць вясковыя жанчыны, а на помніку на ейнай магіле вырытыя словы зь яе вершу:

На магіле ўздыду дубам,
Пачну шаптаць братнім губам
Аб іх долі, аб свабодзе.
Стану песьняй у народзе!

(Беларус, № 223-224, 1975)

«Абяздолены мой стромы шлях...»

Мацьвей Рэпкаў-Смаршчок

Ён пісаў свае вершы:
У адны радкі — укладаў радасьць,
у другія — ўспаміны,
у трэція — смутак,
І ва ўсе — сваю Душу.

Ён пісаў свае вершы:
Не друкуй іх — казалі адныя.
Схавай — раілі іншыя.
Спалі — папярэджвалі трэція.
Ён забіў сябе, а не вершы.

Так загінуў, памёр Паэта.
Толькі вершы яго засталіся.
І ня зьгінулі радасьць,
І яго ўспаміны,
І такі ціхі смутак...
Засталася душа Паэта.

І яна даляцела да нас.

Мабыць, адным з самых нечаканых адкрыцьцяў на паэтычным небасьхіле для беларусаў Бацькаўшчыны стала імя Анатоля Бярозкі. Невялічкі зборнік паэзіі «Адзінаццаць вершаў», па-мастацку аформлены і выдадзены шчырым аматарам беларускай літаратуры і мастацтва др. Мацьвеем Рэпкай-Смаршчком з Мантысэля ў Мінэсоце, быў сапраўднай сэнацыяй у 1989 годзе.

Вершы Анатоля Бярозкі кранаюць да глыбіні душы тонкім лірызмам, бязмежнай шчырасьцю, а яшчэ прадбачлівасьцю, адчуваньнем трагізму свайго народу. Кніга «Адзінаццаць вершаў» уражвае ня толькі зместам, але і мастацкім афармленьнем. Мацьвей Рэпкаў-Смаршчок — аўтар самабытнага беларускага шрыфта, распрацаванага ім самім.

Паколькі асоба Анатоля Бярозкі доўгі час была невядома на Бацькаўшчыне, рэдакцыя часопіса «Полацак» звярнулася да выдаўца з просьбай, каб ён расказаў пра гэтага таленавітага паэта. Шаноўны сп. Мацьвей згадзіўся і разам з кніжкай «Адзінаццаць вершаў» даслаў у рэдакцыю здымак зь вечара беларускае паэзіі і песьні ў залі Сьнядэцкіх Віленскага ўнівэрсытэту, які быў арганізаваны Беларускай студэнцкай саюзам ў Вільні 15 сакавіка 1936 года.

«Анатоль Бярозка нарадзіўся 19 лютага 1915 года ў вёсцы Падлесье Ляхавіцкай вобласці Слуцкага ўезду (сёньня Ляхавіцкі раён Берасьцейскай вобласці). Вучыўся ў пачатковых школах спачатку ў Падлесі, потым ў Ляхавічах. Пасьля скончыў Баранавіцкую гімназію і ліцэй, а ў 1939 годзе — Віленскі ўнівэрсытэт.

Ягоны творчы шлях быў вельмі кароткі і трагічны. Анатоль Бярозка памёр прыблізна ў тым часе, калі ў верасьні 1939 года, пасьля вызваленьня Заходняе Беларусі, паэты пачалі пісаць творы, падобныя на слаўны «Ліст беларускага народу вялікаму Сталіну»

«Ты сонца для нас, што зямлю
асьвяціла
і ласкай пакрыла палі-гарады...
Ты рэк паўнаводных імклівая сіла —
празрыстасьць крыніц, дарагі Правадыр!»

Сярод тых, што падпісалі гэты ліст не было Бярозкі. Ён не захацеў пісаць падобныя хваласьпевы. Ды толькі не хапіла яму мужнасьці ды адвагі, каб на суперак плыні «уславіць ўсё тое, што

вартае славы, хоць целам павіснуць на вострым паркане...»

І Бярозка зьнік зь літаратурнай сцэны. Памёр. (Самагубства.) Сьледчыя НКУСа дапытваліся, дзе Бярозка. Сам я адказаў ім, што Бярозка памёр. Тыя паверылі. Якраз тады яны да віленскіх крыніцаў ня мелі часова доступу, бо шчодры бацька народаў падараваў Вільню Жамойціі. Хоць і сказаў Молатаў пры гэтай нагодзе: «Мы знаём, што Вільня не літоўскі горад...»

Зьлева направа сядзяць: Станіслаў Станкевіч, Міхась Машара, Рыгор Шырма, Міхась Васілёк, Мікола Шчорс.

Стаяць: Хведар Ільяшэвіч, Маскім Танк, Анатоль Бярозка, Вітаўт Тумаш, мастак Пётр Сяргіевіч.

Віленскі беларускі літаратурна-навуковы часопіс «Калосьсе» ў сваім №2 (6) надрукаваў пра гэты вечар зацемку:

Зборнік «Адзінаццаць вершаў» — гэта пасьмяротнае выданьне і, наколькі мне вядома, адзінае. Праўда, было няма-ла вершаў, раськіданых па розных часопісах Заходняй Беларусі, пачынаючы ад «Заранкі» праз «Шлях моладзі», «Маладую Беларусь» ды «Калосьсе» аж да рукапіснага часопісу «З-за плоту», што выходзіў ў адным экзэмпляры. Ёсьць яшчэ незакончаныя літаратурныя спробы, але невядома, ці пабачаць яны калі сьвет Божы...»

«15 сакавіка ў залі Сьнядзкіх Віленскага ўнівэрсытэта адбыўся вечар беларускай паэзіі й песьні. У праграму ўходзілі аўтарэцытацыі й рэцытацыі твораў перадавых заходня-беларускіх паэтаў Міхася Машары, Максіма Танка, Натальі Арсеньневай, Міхася Васілька, А.Бярозкі й Хведара Ільяшэвіча, рэфэрат магістра Станіслава Станкевіча аб маладой беларускай паэзіі і канцэрт беларускай песьні, выкананы хорам Р. Шырмы й са-лісткамі. Вечар удаўся. Усе пералічаныя паэты, апроч Н.Арсеньневай, на вечары былі прысутнымі».

'вядучы матыў,
/ пазыка ад 'я.'пущчы./

'эх, вёска ...
верасньёвая прозалаць - кроў ...
'ну, чагож так зайшліся цымбалам?
'ці ня высеяць хочыць мінулага боль
палыном што ў сэрца запала?
'яе выпіў я поўную чару
ў застаронку сялянскіх сяліб.
'мне тады ўсьміхаліся чары
калі сонца цадзілася з ліп.
'мае вусны ня ведалі смеху;
ён у прорках блукаў бязь мяне.
'бывала, як едзеш з начлегу
ён шопатам ціхім кажа абміне.
'дык мае залатыя цымбалы —
высявайце балючыя зыкі!
'ня ўзыйсці ім у новую весну.
'гэтак грае апошні музыка
ля вясковых паломаных весніц.

1925 .

'сягоння патухла тваё акно...
'ціхі вечар ізноў, як учора;
але сёння патухла тваё акно...

'гэтак сама неба начное глыбока,
гэтак сама іскрацца воды ў месячным зьзянні
і мязьменна хвалі цалуюць пясок
і хіляцца вербы над ціхай 'вясняю;
гэтак сома вецер шасьціць ў аерах ды лозах
і сьвецацца зоры – сягоння, як учора.

'сярод россыпі вокан
патухла толькі адно.

'дык чаму ж зашчаміла мне сэрца журба
адзіноты бяздоньнем
ды чаму на грудзёх цяжкі камень улёгся
з балючым дакорам?

'ад далёкага лесу – ад цёмнага бору
песня чвецца дзесьці далёка-далёка...
'а ці песня аб шчасці і долі?
'а мо' папараць-кветка мая расцвітае ды вяне?
'ў гэты вечар патухла тваё акно;
зь ім яшчэ адно кволая іскра што грэла мяне
дагледла ў ценры сягоння...

'вецер вербы цалне; аеры шумяць над вадою...

'сярод россыпі вокан
патухла адно...

'ліст да маці.
/пераклад з замітага/

'на схіле восені дзеён
к табе імкнуся ў думках —
а думы ня знаюць запываў.
'хочаш – абое ў сутонні вячэрнім
ў вусьмешку твар
як ў бэзх пукі
ахінем...

'ты там, ў вёсцы маёй ўбогай
дзе восень заложыць кляны
а ўранні туман
засцілае лугі ды папары;
ты прадзееш сваё горкае зрэб'е,
ўспамінаеш падзеі а дні
калі выпіла горычы чару –
і мо плачаш. 'ня вернецца сын
з далёкай дарогі...

'а я тут, ў месцы чужым і далёкім
пад хмарным восені небам
ў мітусні парожняга дня
ды знясілыя дарэмных узлётаў –
адзін, бязмойна стаю
а ўдыхаю паветры зімы
і гляджу на лісьце што пад вокнамі гіне
і веру
што вусьмешку маю
данясучь табе хмары.

ДНЁКАЕ І БЛІЗКАЕ

Пачатак

Міхась Белямук

У пачатку жніўня 1950 г. прыйшла вестка ад Аўгена Каханоўскага (Галубовіча), што ён шчасліва прайшоў камісію, быў у консула і хутка атрымае візу. Аз-начала, што ў сярэдзіне жніўня ён прыедзе ў Кліўленд. Аднак, атрымаў я лісты ад Я.Ніхаёнка і М.Гарошкі, дзе яны казалі, каб я падпісаў паперу аб адмове спонсэрства, бо Аўген Каханоўскі вельмі патрэбны ў Нью Ёрку. Я ім адпісаў, што ніякіх папераў падпісваць ня буду без атрымання на гэта згоды сп.Каханоўскага.

12-га жніўня атрымаў ліст ад М.Абрамчыка: «Вы крыўдуеце, што не напісалі Вам раней аб дэцызіі затрымаць сп. Каханоўскага ў Н.Е. Справа ў тым, што раней, як запала гэта дэцызія, я і сам быў схілены да таго, каб ён ехаў да Вас, з поглядам на тое, што яму было-б лягчэй уладзіцца ў Кліўлендзе, бо-ж там збіраюцца ягоныя вучні й актыў моладзі. Пазней аднак выявілася, што ўладкавацца і тут можна з кватэрай і працай. Вось я вырашыў яго тут і затрымаць, бо гэта-га наша справа вымагае. Калі Вы маеце да мяне рэспэкт як Старшыні Рады, прашу неадкладна падпісаць залічаныя паперы. Спачуваю Вам, што тут ня толькі аб самога сп. Каханоўскага ходзіць, але пачуцьці трэба прымірыць і выканаць, чаго патрабуе грамадзкі абавязак.»

Аўген Каханоўскі прыяжджаў у Нью Ёрк разам з сям'ёй 16-га жніўня. Я задумаў заचाкаць два дні, паперы падпісаць і выслать з надзеяй, што іх атрымаюць 18-га, найраней 17-га, калі Каханоўскія выедуць зь Нью Ёрку цягніком у Кліўленд. Сталася інакш.

Позьнім вечарам пазваніў М.Абрамчык. Ён загадаў неадкладна падпісаць паперы і выслать іх Я.Ніхаёнку, які перабіраў спонсэрства.

23-га жніўня прыйшоў ліст ад Яні Каханоўскай: «Ваш ліст усхваляваў мяне да глыбіні душы. У мяне сьлёзы наварнуліся на вочы, што Вы ахвяроўваеце сваё жыццё, гэтых людзей ў нас мала. Каб вы толькі ведалі, як мы ўсе не хацелі заставацца ў Нью Ёрку. Юлька вельмі плакала, кожны вечар яна дакарае мяне. Кватэра ў нас вельмі дрэнная, яна ў негрыянскім раёне, пануе шум да самай раніцы. Поўна п'яных, страшны бруд. У кватэры поўна прусакоў, пасья працы абсалютна нельга адпачыць».

Да паловы верасня ў Кліўленд беспасрэдна зь Нямецчыны і транзитным шляхам *Нямецчына-Амэрыканскія фэрмы—Кліўленд* прыехала каля 40 асобаў. Карэйская вайна, пачатая 25 чэрвеня 1950 г., спрычынілася, што аблегчыла пошукі працы. Прадпрыемствы патрабавалі рабочых, адчуваўся недахоп працоўных рук. Калі ў 1949 г. на дзьверы вывешвалі абвесткі: «Не турбуйце нас, працы ня маем», то ў жніўні 1950 зьяўляюцца шылды: «Патрабуем дапамогі». Пагоршылася справа з закатэраваннем.

Раён вакол парку Лінкольна з 1900 г. пачаў засяляцца эмігрантамі з Усходняй Эўропы, тут жылі палякі, беларусы, украінцы, лэмкі (карпата-русыны), славакі і чэхі. На вуліцы, у крамах, у аўтобусах чуваць было толькі славянскую мову, шылды ў крамах, у аўтобусах бы

лі славянскія. Гэтае славянскае гетаналічывала недзе 40 тысяч жыхароў. Яно было не адзінае ў Кліўлендзе.

Сьвятыні сьведчылі, што раней тут жылі немцы, мадзяры, румыны, а да іх прыходу былі ірляндцы, ангельцы, сырэйцы і грэкі. Сьвятыні іхнія засталіся, але ў нядзелю і сьвяты напаўняліся, накол іх было шмат аўтаў, а пасья богаслужэньняў чуваць было на славянскую мову. Кожная сьвятыня, збудаваная сугучна з народнымі стылям, які разьвіўся на зямлі, што прыйшлося з розных прычынаў пакінуць. У кожным квартале сьвятыня рознае нацыянальнасьці і веравызнаньня, было тут 8 праваслаўных цэркваў, больш дзесятка каталіцкіх і вялікая колькасьць, ня меней дваццаці пратэстанцкіх. Гэтая цудоўная мазаіка сьвятыняў выразна прамаўляла аб талерантнасьці гістарычнай міграцыі. Адсюль становіцца зразумелым, чаму маглі дзед і іншыя, хто прыехаў і пасяліўся ў гэтым раёне, пражыўшы 30-50 гадоў, не навучыліся ангельскай мове. Навокал гучала славянская мова, выдаваліся ў Кліўлендзе газэты на польскай, украінскай, лэмкіўскай, славацкай і расейскай мовах. Слухалі радыёперадачы на розных мовах. Нашыя старыя эмігранты не адчувалі патрэбы вывучаць ангельскую мову, яны мелі пачатковую асьвету, прыехалі падзарабіць і засталіся, бо вайна і рэвалюцыя пакрыжавала іхнія намеры павароту на Бацькаўшчыну. Новая хваля эміграцыі шукала прытулку, шукала кватэраў у славянскім асяродку, бо й яна не ведала ангельскае мовы. Таму з закатэраваннем была праблема. Мы былі сьведкамі, што іншыя нацыянальнасьці спрытней лагодзілі праблемы, бо мелі царкоўныя і грамадзкія арганізацыі. Мы вырашылі залажыць беларускую арганізацыю таксама.

Мы разьлічвалі на прыезд Аўгена Каханоўскага, што ён узначаліць нашу арганізацыю. Прыпушчалі, што жыццёвыя ўмовы ў Нью Ёрку спрычыняцца, што ён прыедзе ў Кліўленд, але атрымаў ад 10 верасня ліст ад А.Каханоўскага: «Змушаны падпарадкавацца Прэзыдэнту, ён хоча, каб я застаўся ў Нью Ёрку».

Калі я 6 жніўня 1949 г. прыехаў у Нью Ёрк, то ў парту сустрэў мяне Ян Станкевіч. Ён паведаміў, што ў Нью Ёрку хочуць залажыць Беларуска-Амэрыканскае Задзіночаньне ў Амэрыцы (БАЗА). Ці згодны я быць сябрам БАЗА? Я даў сваю згоду. Праз некалькі дзён па прыездзе ў Кліўленд атрымаў ад Я.Ніхаёнка ліст з аплікацыяй, якую запоўніў і адаслаў. У той час да БАЗА належыла каля 15 асобаў. Прыступаючы да закладкі беларускае арганізацыі ў Кліўлендзе, я хацеў, каб ў нас паўстаў аддзел БАЗА. Аднак, калі я паведаміў аб сваім намеры Кастусю Калошу, Янку Раковічу і Хведару Пагудзе, яны радзілі не гарачыцца з скліканьнем сходу, бо знайшлася група людзей, якую ўзначальвае Лявон Харытановіч, што варожа ставяцца да БАЗА.

Я вырашыў асабіста пагаварыць зь Лявонам Харытановічам і Тамашам Ламакам. Ад Тамаша Ламакі я атрымаў каля 20 лістоў патрыятычнага зместу і крытыкай «зарубежнікаў», калі ён працаваў у фэрме. Размова з Т.Ламакам высьветліла, што ён нічога супроць ня мае, каб закласьці аддзел БАЗА і згадзіўся быць сябрам управы. Харытановіч засьведчыў што ён будзе супроць «крывіцае» БАЗА.

У пятніцу, 22 верасня сабраліся ў мяне Кастусь Калоша, Янка Раковіч, Кастусь Семянчук, Сьцяпан Кісель, Хведар

Пагуда і пастанавілі, каб я ў суботу паехаў у Мэнтар, там жылі Апацкія, Лягушы, Ерыкі, і Шчэрбакі—9 дарослых асобаў. Залежыла нам на Амеляна Апацкага, якога «дзядзькам» мэнтарцы называлі й адпаведна рэспэктавалі. У Нямецчыне ён ня жыў у беларускім лягеры, мы не сустрэкаліся зь ім, ня ведалі ягоны погляд адносна «крывічоў» і «зарубежнікаў». Да часу арганізацыі БАЗА мы не карысталіся мянушкай «крывіч» і «зарубежнік» — усе мы былі беларусы, і я дапамагаў кожнаму, не пытаючы да якой групы належыў ён у Нямецчыне. Цяпер, пад уздзеяннем некаторых асобаў, гэтыя ярлыкі пачалі навешываць таму ці іншаму.

Мой вызыт у Мэнтары быў нечаканасцю. Вечарам у хаце «дзядзькі» Амеляна сабраліся і пачалі распытваць пранавіны. Калі я папытаўся іхнюю думку адносна БАЗА, усе здзівіліся, што яна паўстала ў Нью Ёрку, а ў Кліўлендзе яшчэ ніякай беларускай арганізацыі няма. На маё пытаньне, ці пагаджаюцца яны, каб у Кліўлендзе заклаўся аддзел БАЗА, атрымаў адказ: «Думаем, што ўсе мы тут падтрымаем гэтую прапанову». Сапраўды, ніхто не выказаўся супроць, кожны гаварыў, што няма патрэбы закладаць асобую, незалежную арганізацыю ў Кліўлендзе. Мы дамовіліся, што ў наступную нядзелю, 1-га кастрычніка зробім агульны сход беларусаў Кліўленда, каб афіцыйна залажыць аддзел БАЗА. У нядзелю аўтобусам вярнуўся ў Кліўленд.

Ведаючы з папярэдніх размовы з Л.Харытановічам, што ён адмоўна ставіцца да БАЗА, я вырашыў зь ім неадкладна спаткацца і дамовіцца, каб агульны сход ня быў бурлівым. Паводля майго падліку, прыхільнікі арганізацыі аддзелу БАЗА мелі бальшыню, але магло

стацца, што апазыцыя пасля галасавання ў знак пратэсту пакіне залю. Я, вярнуўшыся з Мэнтару, пайшоў да Харытановіча. У яго хаце застаў Ламаку. Пачалася размова аб скліканні сходу, і я прапанаваў, каб склікаць яго ў наступную нядзелю. Харытановіч спачатку не пагаджаўся, але я, ведаючы, што ягоны бацька быў удзельнікам Слуцкага паўстання, сказаў, што трэба адзначыць гадавіну паўстання. Адкладаньне сходу затармозіць святакаваньне. Харытановіч пагадзіўся на скліканьне сходу на 1-га кастрычніка. Я вырашыў запрапанаваць яму, ці згодны быць старшынёй сходу. Мая прапанова была вялікай нечаканасцю яму, ён разгубіўся. Ламака так сама быў здзіўлены, пару разоў перапытваў, ці буду я прапаноўваць кандыдатуру Харытановіча на старшыню сходу. Запэўніў я Ламаку і Харытановіча, што не жартую, што буду старацца пераканаць людзей, каб абралі старшынёй сходу Харытановіча.

Ідучы ад Харытановіча дамоў, сустрэў у парку Лінкольна Кастуся Калашу, Янку Раковіча, Кастуся Семенчука, Міхася Шыкалюка, Сьцяпана Кіселя, Хведара Пагуду і братаў Кузьміцкіх. Падзяліўся інфармацыямі з сваёй паездкі ў Мэнтар. Яны зь цікавасьцю выслухалі, але, калі я сказаў ім аб размове з Харытановічам, пачалі мяне крытыкаваць. Усе аднагалосна папракалі, што зрабіў неразвжна, прапануючы Харытановіча на старшыню сходу. Я стараўся пераканаць сяброў, што мая прапанова Харытановіча ашчасьлівіла, праўдападобна ён пагадзіцца на аддзел БАЗА ў Кліўлендзе. Тады іншыя паўстрымаюцца галасаваць супроць, калі пабачаць, што Харытановіч галасуе разам з намі. Адносна маёй прапановы, каб Т.Ламаку выбраць на сакратара сходу апазыцыі не было, адно нас-

тойліва запатрабавалі, каб я быў сябрам прэзыдыума, сядзеў побач з Харытановічам і быў яго ным дарадчыкам. Кожны з нас забавяжаўся паведаміць іншых адносна сходу. Харытановіч у чацьвер пасля працы прыйшоў да мяне. Я яго запытаў, ці ён нічога супроць ня мае, каб выбраць Ламаку на сакратара. Ён адобрыў прапанову і тут-жа папытаў: «Каго ты хочаш узяць у камітэт?» Я яму адказаў, што здыму сваю кандыдатуру, калі мяне запрапануюць на старшыню. Харытановіч не чакаў такога адказу. Пачаў дапытвацца, чаму я не хачу быць старшынёй. Я адказаў, што людзі ня будуць мець да каго прыйсці за дапамогай і саветам, калі пачуюцца пакрыўджаныя старшынёй або сябрамі камітэту. «Мне і табе трэба ўвайсці ў кантрольную камісію, — сказаў я Харытановічу. Вочы яго заблішчэлі, відаць было, што ён на гэтае не спадзяваўся. На ягонае пытаньне, каго я буду рэкамэндаваць на старшыню камітэту, адказаў, што сход выбярэ старшыню і сябраў камітэту.

У суботу сабраліся ў мяне сябры, каб даведацца, ці праўду Харытановіч гаворыць, што я здыму сваю кандыдатуру на старшыню. Я пацьвердзіў чутку і запрапанаваў кандыдатуру Кастуся Калашы. Кастусь пачаў катэгарычна адмаўляцца. Сябры былі разгубленыя. Я растлумачыў, што дзеля арганізацыі напачатак трэба выбраць Калашу. Пачалі яго прасіць, і ён пагадзіўся пры ўмове, што я буду дапамагаць яму. Я прыабяцаў.

Сход быў назначаны на 3-ю гадзіну ва ўкраінскім народным доме. Зь невялікім спазьненнем я адчыніў сход і запрапанаваў выбраць прэзыдыум, на старшыню праз аклямацыю выбраць Харытановіча. Гэтага ён не чакаў. Раздаліся воплескі, Лявон Харытановіч быў расчунены. На сакратара было дзьве кандыдатуры: Міхась Шыкалюк і Тамаш Ламака. Выбралі Ламаку. Харытановіч запрапанаваў праз аклямацыю выбраць мяне як сябра прэзыдыуму.

На агульным арганізацыйным сходзе было 50 асобаў. Харытановіч прывітаў сход, падзякаваў за абраньне яго старшынёй, папрасіў а. Аляксандра Лічко прачытаць малітву, каб сход прайшоў памыслова. Пасля малітвы зьвярнуўся да мяне, каб я высвятліў прычыну склікання сходу й якую арганізацыю я маю на ўвазе. Я паведаміў, што дзесяткі нашых людзей працуюць у фэрмэраў і просяць дапамогі ў пераездзе, шмат людзей у Нямецчыне, якім патрэбная дапамога, маем сярод нас людзей, што незадаволеныя памяшканьнем і працай, дзеля гэтага патрэбна арганізацыя. У Нью Ёрку ўжо паўстала беларуская арганізацыя пад назовам БАЗА, яе залегалізавалі амэрыканскія ўлады. Калі мы закладзем аддзел БАЗА ў Кліўлендзе, мы не патрабуем браць адвакатаў, каб зь ім апрацаваць статут і праводзіць легалізацыю арганізацыі. Я зачытаў статут БАЗА і запрапанаваў праз галасаваньне прыняць. Харытановіч не запярэчыў, а наадварот, паставіў на галасаваньне, папрасіў падняць рукі, хто за прачытаны мною статут. Паколькі падняло каля 40 асобаў, Харытановіч асьведчыў: «Статут прыняты». Прыступілі да выбару камітэту, хтосьці з прысутных падае маю кандыдатуру. Я падняўся й асьведчыў, што здымаю яе і прапаную на старшыню

Апокрыфы мінулых дзён

Святлана Белая

«...Калі скончылася сем тысяч год ад стварэння сьвету, Хрыстос зноў зышоў на зямлю і хадзіў па ёй, каб споўнілася тое, аб чым казалі прарокі... І разам зь ім былі сьвяты Пётра і сьвяты Юры. Але ніхто зь людзей не пазнаў яго...¹»

Толькі адзін музыка пазнаў Хрыста і пажаліўся на сваю нікчэмнасьць. І спытаўся тады апостал Пётра Хрыста:

«Вучыцелю, у гэтай старонцы ёсьць людзі, каторым няма чаго есьці. Ці-ж не сьцісьнецца ад сорамаў сэрца гэтага чалавека, калі ён да іх, шукаючы скарынькі хлеба, прыйдзе зь песьняй сваёй?»

...І, адказваючы яму, сказаў Хрыстос: Так, жыцьцё гэтых людзей цяжкое, беднае і прыгнечанае. Чаму-ж ты хочаш яшчэ і красу адабраць у іх? Мала дадзена ім — няўжо — ж трэба, каб было яшчэ менш?... Ты, шкадуючы долі галодных людзей, асудзіў песьню, але галодныя людзі не асудзілі яе. Жыва яшчэ душа ў народзе гэтым.

І далей ужо моўчкі ішлі яны. І босыя ногі Хрыста пакідалі на цёплым і мяккім пылу дарогі сьляды. Але гора вам, людзі, бо даўно ўжо затапталі вы іх...»

1. Максім Багдановіч, Апокрыф.

Калі скончылася 20 год ад сканчэння сьвету, Сатана зноў зышоў на тую адваяваную ім зямлю і хадзіў па ёй, аглядаючы свае падзелы. І пачуў раптам песьню ён з далёкага, няпрызнанага і непакаронага яму Замежжа, песьню выгнаньніка, ад якой сэрца плакала. І загарэліся ліхаманкава ад гневу ягоныя вочы, пачалі метаць яны свае стрэлы: ашуканства, падману і паклёпу. І асудзіў ён тую песьню. А музыкі і тыя хто яе сыпяваў, таксама былі асуджаныя.

Але не выракліся людзі з Бацькаўшчыны той песьні, у якой надзея і боль па роднай, скалечанай і пакінутай Богам зямлі гучала. Не адхіліся яны ад музыкаў, паверылі ім. Усё мацней і велічней загучала песьня з далёкага Замежжа. І не было ўжо сілаў стрымаць яе. Бо былі ў яе крылы і мэлёдыя праўды...

І пачуў тую песьню Сын Божы. І сказаў: «Жыва яшчэ душа ў народзе гэтым. Але калі зварухнецца душа чалавека, толькі песьня здолее спатоліць яе».

І песьня спаталіла і выратавала яе.

Шануйце-ж песьні свае.

Амін.

Кастуся Калошу. Паколькі некаторыя патрабавалі выясьненьня, чаму здымаю кандыдатуру, прыйшлося тлумачыць і адначасна апеляваць, каб Кастуся Калошу выбралі старшынёй. Нехта падаў кандыдатуру Харытановіча, але ён таксама адмовіўся, падавалі прозьвішчы іншых асоб, яны адмовіліся. Пачуліся галасы: «Хутчэй стаўце на галасаваньне, пакуль не адмовіўся Калоша». Амаль усе паднялі рукі за Кастуся. Заступнікам яго выбралі Тамаша Ламаку, сакратаром Міхася Шыкалюка, скарбнікам Сыцяпана Кісяля. У кантрольную камісію ўвайшлі Міхась Белямук — старшыня, сябры — Лявон Харытановіч і а. Аляксандр Лічко.

На здымку: справа налева сядзяць — у першым радзе: Кастусь Семянчук, Аўген Калубовіч (Кахановіч), Міхась Белямук.

У другім радзе: Аўген Якубовіч, Мікола Стасевіч.

Стаіць: Аўген Кайко

14-га кастрычніка 1950 г. А.Кахановіч пісаў: «Твой сёняшні ліст у БАЗА мяне бязьмежна усьцешыў. Скажу шчыра: такія лісты мяне дадаюць сілаў і настрою. Больш-бы нам такіх як Ты. У Вас трэба многім вучыцца, як працаваць, а не барабаніць языком. Ліст, заява ў БАЗА цэлага аддзелу ў 45 сябраў, таксама пратакол, сьпіс сяброў — так акуратна, умела, салідна. Няма слоў, каб пахваліць Цябе і Вас усіх. Мне як мае вучні Вы зрабілі вялікі гонар. Цешуся! Зрабілі Вы дужа шмат, дай Бог, каб зрабілі яшчэ болей. У гэтым я не суміваюся. Дужа рады, што паміж Вамі знайшоўся а.Аляксандр!»

Здымак зроблены ў нямецкім лягэры Міхельсдорф ў 1947 годзе.

Сёння вольналюбівую песню Беларускага Замежжа ўжо не спыніць і не стрымаць. Яна, нарэшце, становіцца часткай нашай нацыянальнай спадчыны. Нават акадэмічныя інстытуты, якія раней і слухаць не хацелі пра мастацкую, літаратурную, навуковую, тэхнічную творчасць эміграцыі сёння пачынаюць выпраўляць свае і чужыя памылкі.

Дырэктар інстытута літаратуры АН БССР Віктар Каваленка, характэрызуючы гэты працэс, адзначаў: «Так, сярод за межных беларускіх пісьменнікаў ёсць людзі са складанымі палітычнымі лёсамі, але гэта акалічнасць не павінна вяржа адхіляць ад іх творчасці, якая таксама зьяўляецца часткай духоўнага жыцця беларускага народа. Акрамя таго, час пачаць улічваць, што зламанасць лёсаў у многіх з іх адбылася далёка не заўсёды па іх уласнай волі. Творчасць эмігрантаў-пісьменнікаў безумоўна патрабуе аб'ектыўнага вывучэння несканжонай ацэнкі. На фоне сучаснай замежнай беларускай літаратуры асабліва прыкметныя фігуры Н.Арсеньевай і М.Сяднёва. Не толькі па абавязку прафэсійнага доўгу, але і па загаду сацыялістычных сьветапоглядных перакананняў, што прызнаюць прынцып сапраўднага гістарызму, мы павінны імкнуцца да аб'ектыўнай паўнаты ўзнаўленьня ўсёй духоўнай спадчыны, якая маецца ў гістарычным распадкаўленьні беларускага народу». («Голас Радзімы», 20. 09. 90)

Дай Божа, гэтым словам хутчэй збыцца, пакуль яшчэ жывыя самі творцы, пакуль палаюць нашыя душы. Мы павінны сьпяшацца. І ня толькі па прафэсійнаму абавязку, а па загаду сэрца, доўгу перад тымі людзьмі, якія, данеслі да нас свае песні.

Зараз на Бацькаўшчыне, мабыць, няма ніводнага сур'эзнага і паважанага

выданьня, якое-б не пазнаёміла свайго чытача з эмігранцкай літаратурай. Пасьлядоўна і зь любоўю распачалі гэтую справу добрыя сябры «Полацака» часопісы «Полымя» і «Спадчына», газэты «Роднае слова», «ЛІМ». Так, «Полымя», пачынаючы з чацьвёртага нумара гэтага г., друкуе падборку вершаў паэтаў-эмігрантаў. Чытачы змаглі пазнаёміцца з творчасцю Алесья Змагара, Янкі Золака, Міхася Кавыля й іншых майстроў слова. «Спадчына» зьмясьціла «Айцы» БССР і іхны лёс Аўгена Галубовіча. «Роднае слова» ад 15-21 травеня 1991 г.— апавяданьне Аляксандры Саковіч «Пра тое, што ў сэрцы». Успаміны Іны Рытар пра Купалу надрукавала «ЛІМ» ад 26.04.91 У жнівеньскім нумары (32) газэты зьмешчаны артыкул Л. Савік пра творчасць Масея Сяднёва. Чытачы «Полацака» маглі прачытаць яго ў скарачаным варыянце ў ліпеньскім (4) нумары часопіса. І гэты сьпісак далёка няпоўны.

Сёння мы працягваем знаёмства з творчасцю паэтаў-эмігрантаў. Наш пастаянны аўтар Масей Сяднёў на гэты раз выносіць на суд чытача новы біблейска-гіранічны цыкл. У ім сабраныя вершы, якія ўзьніклі на памежжы паэзіі і прозы, у тым магічна-чарадзейным полі, дзе будзённае, звычайнае, звыклае сустрэаецца з узвышаным. Дзе сённяшняе пранікае ў далёкае мінулае, мінуласць ператвараецца ў наш час. Увесь цыкл аб'ядноўвае адвечны матыў пошукаў суладнасьці паміж чалавекам і Богам. Зьвяртаньне да біблейскае тэмы, да якой прыходзяць ўсе Майстры, гэта ня толькі жаданьне асэнсаваць нашу мінуўшчыну або пакінуць свае сьляды на дарозе, што вядзе ў храм. Гэта—ў нечым асэнсаваньне свайго шляху ў сусьветнай гісторыі, асэнсаваньне сваіх, Масеевых, і Маісеевых законаў жыцця..»

Творчасць

Масей Сяднёў

3 цыклу «Біблейска-гіранічныя вершы»

Стварыўшы неба і зямлю,
задаволены, Бог сказаў: гэта добра.
У небе запаліў сьвятла ліхтар,
каб гнаў зь зямлі ён цемру,
каб кіраваць начой і днём,
выразна адзьдзяляць сьвятло ад цемры.
І Бог усклікнуў: гэта добра.
Зямлю ў зяленіва ён апрануў,
разьвёў на ёй жывёл, зьвяроў усякіх.
І дрэва, што прыносіць плён,
Ён пасадзіў. Таксама не забыў
Ён гадаў пасяліць на цвёрдзі земнай,
сказаў: і гэта добра.
Нарэшце, Бог, паводля вобліку свайго,—
у творстве сваім найвялікшым—
стварыў на цвёрдзі земнай чалавека.
Ды толькі не падумаў ён,
ці гэта добра.

Маісей міласэрны

Калі будзеш жаць на полі тваім
і забудзеш сноп на полі,
не вяртайся ўзяць яго—
няхай ён застанецца прышלאму,

удава,
сіраце.

У нас калгасы куды больш міласэрныя за Маісея:
на полі застаецца ня толькі сноп—
кнопы снапоў застаюцца нязьвезенымі.

1991

Адкуль мы пайшлі

І стварыў Бог жанчыну з рабра чалавека,
каб яму аднаму ня было сумна.
І назваў Бог тую жанчыну Евай,
што пабеларуску азанчае: Жыцьцё.
Строга наказаў Еве Бог ня есьці пладоў
з дрэва пазнаньня добра і зла.
Але тое дрэва ў Эдэме
было такое прыгожае і прынаднае!
А тут яшчэ і зьмей падначыў:
«Ня бойся — еж».
і не ўцярпела Ева: пакаштавала ад таго дрэва.
Мала таго — і мужа свайго спакусіла пакаштаваць.
Голыя — у раю-ж — яны пазналі адзін аднога:
саграшылі.

За гэты грэх Бог выгнаў іх з раю.
сказаўшы Еве: за непаслухмянасьць будзеш
у муках страшэнных раджаць дзяцей.
І Ева раджала.
Адсюль во і пайшлі мы,
непаслухмяныя дзеці.
Як толькі Бог церпіць нас, непаслухмяных?

Саляны слуп

Калі Бог вырашыў зьнішчыць — за грахі —
Садом і Гамору разам з насельніцтвам,
Ён усё-ткі дбаў, каб праведнікі
засталіся жывымі.
Гэтак праз сваіх ангелаў ён наказаў
Лоту і ягонай жонцы ўцякаць
з Садому і Гаморы, але нагадаў,
каб уцякаючы, не спыняцца
і не аглядацца назад.
Жонка Лотава, уцякаючы, усё-ж аглянулася
І нявідочна ўвасобілася ў саляны слуп.
Я ня веру ў гэта:
я ўвесь час аглядаюся назад, у мінулае і — не слупянею.

У вянок нашай мовы

Уладзімір Бакуновіч

Родзічы і суродзічы

Гэтыя словы розьняцца толькі адценнямі. Асноўнае ёсьць «Родзічы», калі-б ня было родзіча, не магло-б быць «суродзіча». Слова «родзіч» ёсьць вельмі старое, адказвае расейскаму «земляк». «Старыя пройдзены дарогі і сьцежак тысячы людзкіх, Дзе і мае хадзілі ногі і ногі родзічаў маіх». (Я.Колас). Суродзіч ёсьць маладзейшае, адказвае расейскаму «соотечественник». Калі мы хочам падкрэсьліць блізкасьць з родзічамі, скажам «суродзічы» або «суродзіч».

«Дзеля», «для» або

«Для», «дзеля» — гэта розныя формы аднаго і таго-ж слова. «Дзеля» — форма старэйшая, больш арыгінальная ды характэрная нашай мове. Рэзкай розьніцы ў значэньні гэтых словаў ў нашай мове дасюль не разьвілі. Можна сказаць, што заміж «для» ўсюду ў нашай мове можна ўжываць «дзеля» і можа, з увагі на большую арыгінальнасьць і характэрнасьць апошняга, гэтак варта было-б рабіць. Затое «для» заміж «дзеля» можна ўжываць не заўсёды, ці лепш сказаць — не заўсёды гэтая замена гучэла-б прыродна ў нашай мове: «Ён зрабіў гэта дзеля мяне» або «Нельга дзеля розных прычынаў». Тут «для» гучэла-б і непрыродна і не зусім выразна ў сэнсе. Трэба адзначыць, што «дзеля» можа ўжывацца і пасля слова, да якога датычыць: «Хлеба дзеля», «чаго дзеля», «бацькоў дзеля». Такое ўжываньне ўзмацняе выказваньне.

Памагаць або дапамагаць?

Варта звярнуць увагу на гэтыя словы. Калі, прыкладам, у Сыцяпана перакуліўся воз з снапамі, ён кліча Рыгора: «Браток, хадзі, памажы мне падняць мой воз!» Спрабавалі падняць і не даюць рады. Клічуць тады Кастуся: «Кастусь, хадзі дапамажы нам падняць воз!» Калі газэце ці часопісу пагражае банкруцтва, бо цэны павысіліся, то газэта зварочваецца да чытачоў за помаччу, а не за дапамогай, бо каму гэта газэта або часопіс памагае, што просіць дапамогі?

«для чаго дзеля»?

Каб больш узмацніць сэнс, можна ўжываць «для», «дзеля» адначасова, але першае «для» — перад словам, а другое «дзеля» пасля, да якога яны датычаць «для цяпла дзеля», «для чаго дзеля».

Нашая мова часта абходзіцца без пасярэдніцтва «для» і «дзеля» і таму заўсёды, калі хочацца ўжыць гэтыя словы, пажадана памеркаваць, ці ня можна абыйсьціся бязь іх: «Даю вам», «пасылаю вам», тут «для» і «дзеля» гучыць блага.

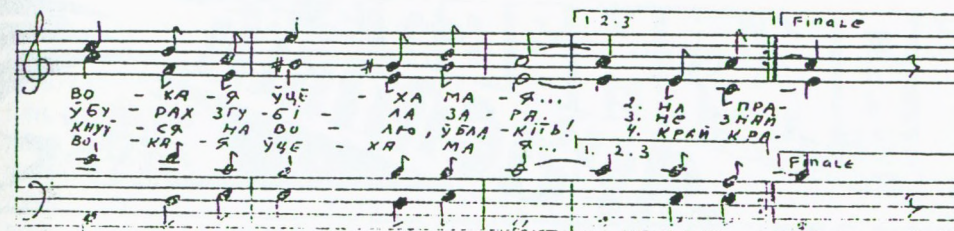
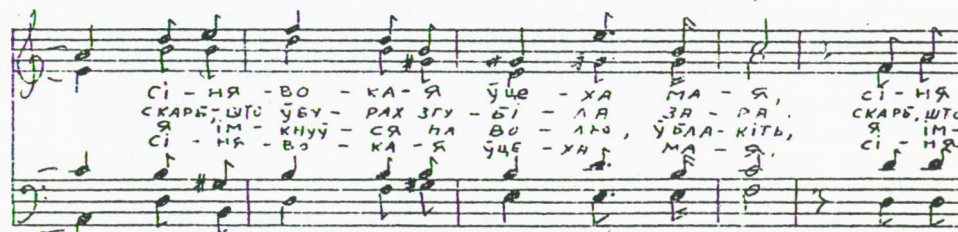
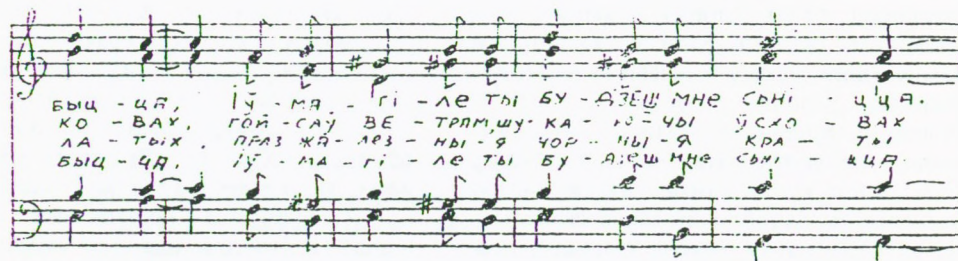
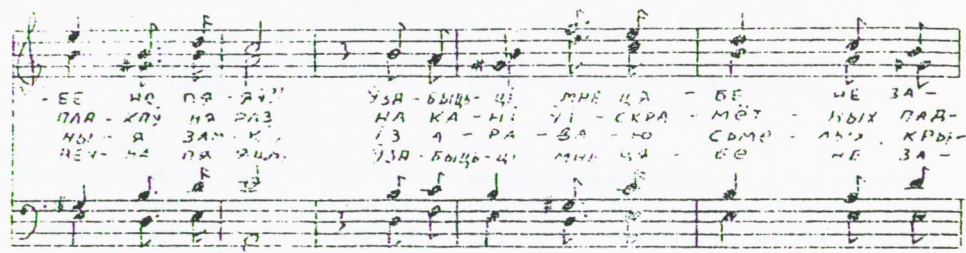
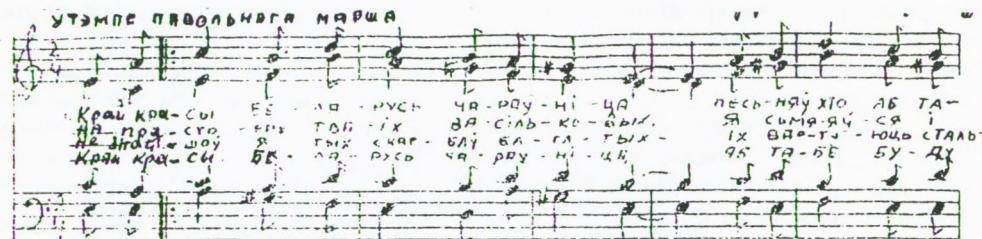
У сувязі з закранутымі словамі «для» і «дзеля» паводля нашага правапісу маюць канчатак **я**, а не **е**. Дзеля гэтага трэба пісаць *подля*, *паводля*, *паделя*, *наводля*, *водля*, бо яны аднае групы, нельга пісаць *подле*, *паводле*.

У народнай мове «для» бывае скарочаным у «ля». У літаратурнай мове «ля» ўжываецца замест «каля»: «ля мяне» і тут «ля» абазначае крыху большую блізкасьць чымсьці каля.

Край красы

Словы Міхася Кавыля.

Музыка Кс. Барысаўца

Край красы, Беларусь-чараўніца,
Песьняў хто аб цябе не пяў?
У забыцці мне цябе не забыцца
І ў магіле ты будзеш мне сьніцца,
Сінявокая ўцеха мая,
Сінявокая ўцеха мая.

Не знайшоу я тых скарбаў багатых:
Іх вартуюць стальныя замкі...
*І з араваю смелых, крылатых,
Праз жалезныя чорныя краты**
Я імкнуўся на волю, ў блакіт,
Я імкнуўся на волю, ў блакіт.

На прасторах твоїх васількових.
Я сьмяяюся і плакаю́ я раз;
На кані ў іскрамётных падковах,
Гойсаў ветрам, шукаючы ў сховах
Скарб, што ў борах згубіла зара,
Скарб, што ў борах згубіла зара.

Край красы, Беларусь-чараўніца,
Пра цябе буду вечна пяць.
У забыцці мне цябе не забыцца
І ў магіле ты будзеш мне сьніцца,
Сінявокая ўцеха мая,
Сінявокая ўцеха мая.

* іншы варыянт 3 і 4 радка наступны:
І да чыну адважных, крылатых,
Праз стальныя варожыя краты

Мастак Сямён Герус

МАКСІМ КІРЭВІЧ ЯЗАСЛІВІЯ

Святлана Белая
«Ўчора толькі шчасьце глянула нясьмела...»

Аня ўвайшла ў яго жыццё нечакана. Вось так-жа, пасля навальніцы, якая разарве сваімі стрэламі чорнае неба, раптам успыхне над горадам вясёлка, і адроджаная зямля запахне палын-травой.

...Максім прабудзіўся разам з сонцам. Нечакана адчуў, што дзень будзе незвычайны. Шчаслівая ўсьмешка расплылася на ягоным твары. Сёння ён чытае на літаратурным гуртку даклад па беларускай літаратуры.

У хаце ціха. Чутна, як на суседнім ложку пасапвае Лёва. Максім ціхенька, каб не пабудзіць брата, прабегае боса да стала. Узяў зборнічак Купалы і зноў прылёг. З «Жалейкі» ён і пачне свой агляд. Праўда, трэба будзе падкрэсліць, што гэта не самы ўдалы томік Купалы, бо шмат у ім яшчэ шурпрых вершаў, што амаль зусім зліваюцца з тагачасным слоям беларускай паэзіі. Толькі ці можна вінаваціць Янку за тое, што пісаўся тыя вершы пад Багушэвіча?

Сямён Герус

Што з'яўляліся яны найчасцей перапевамі толькі некалькіх тэмаў? Безумоўна, не. Бо Янка Купала, таксама як і ён, поўнасьцю захоплены вобразамі роднай Беларусі. І яго цікавіць больш сама зьява, а не як, у якую форму выліваюцца думкі. Але што не кажы, як дробязна не прыглядайся, а Купала будзіць душы чытачоў. Максім адчуў гэтае на сабе. Вершы, напісаныя на беларускай мове, нібы льюцца з шчырага сэрца паэта ў тваю душу. І ўжо ў першым зборнічку адчуваецца вялікі талент Янкі. Яго «Жалейка» сваім мастацкім словам гучна апавясыціла ўсяму сьвету, што беларусы ёсьць, што падняліся яны на вялікую бітву за свабоду і роўнасьць, што яны, як і ўсе, хочуць «людзьмі звацца». А гэта ня можа не захапляць.

Максім перастаў гартаць кніжку і задумаўся, што яшчэ трэба будзе ўзяць з сабой у гімназію. Даклад быў напісаны даўно, але ўчора, калі ён пераглядаў яго, падумалася: для слухачоў больш карысным будзе пачуць вершы-галасы беларускіх паэтаў, чым агляд іхняй творчасці. Таму ён абавязкова прачытае на гуртку купалаўскія «Жніво», «Адгукніся, душа». Буйны, шпаркі рытм вершаў павінен захапіць слухачоў, загіпна-тызаваць іх. А вось які ўзяць яму зборнічак Якуба Коласа? Той-жа на працягу чатырох гадоў не зрабіў значнага кроку ўперад. І ў самых апошніх вершах сьпявае аб тым-жа, што і ў пачатку сваёй творчасці. Тэм у Коласа няшмат: бедныя краявіды роднага краю, доля беларускага народу, турэмныя думкі і жыццё на волі. Ня збіцца тут на старое амаль немагчыма. Таму ў Коласа паўтараецца ня толькі агульны змест вершаў, але й асобныя фразы, вобразы. Але, усё роўна, ягоныя вершы нікога не пакінуць абіякавым. Трэба будзе пак-

ласьці з сабой «Песьні жалбы». Яна выглядае больш цэлай па сьветапогляду, роднымі па зместу здаюцца яе вершы. Так, не забыцца-б пра Гаруна, Леўчыка і Буйло. Добра-б было прачытаць па 2-3 творы кожнага аўтара. Але ці пасьпее ён за гадзіну, адведзеную для даклада? Хацелася-б пазнаёміць гурт-коўцаў і зь беларускай прозай. Вунь на сталае які стос кніг ляжыць. Тут і бойкія казкі-апавяданьні Ядвігіна Ш., і драмы Каганца, і апавяданьні Гурло, Окліча, Коласа. Хоць і невялічкія гэтыя здабыткі, але бязь іх нельга паказаць агульны ўзрост беларускай пісьменнасьці.

Максім разважаў, не заўважаючы, што ў доме ўсе прачнуліся. Пачаў тупаць ў суседнім пакойчыку бацька, збіраючыся на працу. Загудзеў самавар, які паставіла Аляксандра Апанасаўна. Сонечнае святло зрабіла хату ўтульнай, ўнесла ў ранішнюю мітусню нейкі прыўзняты настрой. Нават бацька, які ў апошні час рэдка быў вясёлы зранку, нешта сьпяваў за сьценкай. Раптам песьня абарвалася і пачулася:

—Максім, Лёва! У гімназію будзеце сёння збірацца або думаеце ляжаць да апошняй хвіліны ў ложку?

Усё, трэба ўставаць. А то можна і не пасьпець. Багдановічы здымалі кватэры заўсёды недалёка ад гімназіі. Толькі браты ўсё роўна часьценька прыбегалі ў кляс за некалькі хвілінаў да пачатку заняткаў. Так атрымалася і на гэты раз.

Першы урок — закон божа. За ім арытметыка. Прадмет не зь любімых. Лёва яго не разумее. Ён гадзінамі можа займацца матэматыкай і рашаць складаныя задачкі, якія зьмяшчаюць спэцыяльныя навуковыя часопісы. Бацька хоча, каб Лёва паступаў у Маскоўскі ўнівэрсытэт. Але меншы брат, які мае надзвычайны матэматычны талент і яко-

му ўсе дакладныя навукі даюцца вельмі лёгка, асабліва ня дбае пра будучыню. Яму пакуль што ўсё роўна. А вось Максім ужо вырашыў свой далейшы шлях. Ён хоча прысвяціць сябе беларускай філялёгіі. І сёняшні даклад — гэта адзін крок да заповітнай мэты.

Задачкі не выходзяць. Усе думкі аб выступленьні. Як перадаць у невялічкім аглядзе ўсю прыгажосць твораў беларускіх аўтараў? Як зачараваць сяброў іх талентам? Вельмі хочацца, каб і яны адчулі самабытнасць яго роднай літаратуры.

Праз некалькі гадзінаў усе хваляваньні, трывогі — усё шчасліва мінула. Максім хацеў скончыць свой даклад вершам Янкі Купалы «А хто там ідзе?». Але не паспеў прачытаць: «А чаго-ж, чаго захацелася ім, Пагарджаным век, ім, глухім, сьляпым? — Людзмі звацца», — як з ўсіх бакоў пачулася: «Чытай яшчэ, працягвай далей!»

І ён, расчыраваньне ад хваляваньня, стаў дэклямаваць вершы без перапынку. Максім быў па-сапраўднаму горды за беларускую літаратуру і яе паэтаў. Тады-ж ён упершыню адважыўся прачытаць перад гурткоўцамі свае творы.

Выступленьне Максіма спадабаліся ўсім. А сябра Дзявольскі папрасіў прынесці яму пару зборнічкаў беларускіх аўтараў.

—Прыходзь сёння да мяне вечарам. Разам пойдзем на канцэрт.

—Які канцэрт? — здзіўлена запытаў Максім. — Нічога ня чуў.

—Я сам, браце, сёння ўпершыню ад Рафаіла Какуева даведаўся. Аб'яваў я нідзе ня бачыў. Але Рафаіл сказаў, што ў Яраслаўлі сёння праездам адзін нейкі дужа вядомы скрыпач з Польшчы. Адзіны канцэрт прызначаны на вечар. Адбудзец-

ца у нашай гімназычнай залі. Так што прыходзь да мяне а шостае гадзіне. І не забудзь, калі ласка, пра беларускія кніжкі.

Сябры разьвіталіся на нейкі час. Дзявольскі сьпяшаўся дамоў, а Максім, пад уражаньнем выступленьня, вырашыў крыху прайсьціся па вуліцах.

Сэрца радасна сьціскалася і ўсё сьпявала ў душы, калі ўспамінаў зычлівыя твары сяброў, што ўважліва слухалі ягоныя вершы. Максім вельмі хваляваўся, калі выносіў на суд гурткоўцаў свае творы. Можа, нават болей, чым калі паказаў першую пробу пра сваёй хроснай маці Вользе Епіфанаўне Сёмавай. Сталася гэтае ў 1901 годзе, у Ніжнім Ноўгарадзе, калі Сёмава прыяжджала адведаць свайго хросьніка зь Бацькаўшчыны. Хросная стала яго першым чытачом і крытыкам. Зь яе лёгкае рукі Максім пачаў атрымліваць газэту «Наша ніва», у якую і даслаў адзін з сваіх твораў. Божа мой, колькі радасьці было, калі ў ліпеньскім нумары газэты за 1907 года пабачыў ён свайго «Музыку». І нядзіва. Усю душу ўклаў Максім у гэтае невялічкае апавяданьне. Першы надрукаваны твор Максіма Багдановіча стаў яго праграмай на жыцьцё.

Так, ён быў за мастацтва, якое «...як гром, гудзіць і грозна будзіць ад сну і завець... народ». Ён ставіў яго лёс у залежнасці ад таго, зь кім яно — зь беднымі ці багатымі. Калі душа Музыкі ведала ўсё тое гора, што бачыў ён па людзях, то гэтае гора і грала на скрыпцы, «...гэта яно вадзіла смыкам па струнах; і ніводны сыты ня мог так граць, як грала народнае гора.» Гэтым апавяданьнем Максім сьцьвярджаў, што мастацтва толькі тады мае сваю дзейсную, неадольную сілу, калі выражае народныя спадзяваньні, думкі людю, яго

лёс. Інакш не заб'еца моцна сэрца ў грудзях народу, не заблішчаць вялікім гневам ягоныя вочы, не працнеца ён ад цяжкага сну.

Дэбют Максіма Багдановіча заўважылі ня толькі на Бацькаўшчыне, але й у суседняй Украіне. Літаратуразнаўца Іларыён Сьвянціцкі ў сваёй кнізе «Відраджэньне білорускаго пісьменства» другі разьдзел, прысьвечаны агляду беларускай літаратуры пачатку XX стагодзьдзя, пачынае радкамі яго «Музыкі». Кніга выйшла прыкладна праз год пасля зьяўленьня апавяданьня Багдановіча ў газэце. І калі-б літаратуразнаўца больш уважліва сачыў за беларускім друкам, ён пэўна зацікавіўся-б: чаму гэты таленавіты аўтар больш нідзе не друкуецца. Адкуль яму было ведаць, што ўсе дасланыя Максімам у газэту «Наша ніва» рукапісы адкладуюцца ў папку для архіва. Складаюцца туды таму, што некаторым супрацоўнікам газэты яны здаліся штучнымі і ненароднымі. Змагаючыся за радкі ў «Нашай ніве», яны называлі ягоныя вершы бязглуздыцай. А самі, праз некаторы час спрабавалі пісаць ў яго «філязофска-дэкадэнцкім» стылі. Пэўна, што з гэтага нічога не атрымалася. Акрамя таленту ім не хапала таго пакутлівага настальгічнага болю па Бацькаўшчыне, які пранізваў ўсе ягоныя творы, дасланыя ў газэту». Дзякуй Богу, трапілі тыя вершы аднойчы ў рукі Янкі Купалы і Сяргея Палуяна, якія і настаялі на тым, каб іх надрукавалі. Так, амаль пасля паўтарагадовага перапынку творы Максіма Багдановіча зноў зьявіліся на старонках «Нашай нівы».

Асноўная тэматыка творчасці Багдановіча была наскорзь беларуская. Апрача асабістых перажываньняў, разважаньняў на агульначалавечыя тэмы,

паэт чуйна рэагаваў на падзеі, што адбываліся на Бацькаўшчыне. Ён захапляўся народнай паэтычнай творчасцю беларусаў і выкарыстоўваў у сваіх вершах матывы народнага эпасу, звяртаўся да гістарычнай мінуўшчыны Беларусі. Ён, паэт Адраджэньня, хацеў ахапіць усё. Але яго адарванасць ад радзімай старонкі і стала галоўнай прычынай таго, што ў ранніх ягоных творах Беларусь не набыла выразна канкрэтнага характару. Яна прадставала ў Багдановічаўскіх вершах такой, якой толькі ўяўлялася яму.

Паэты, якія жылі ў той час на Бацькаўшчыне, сваё веданьне беларускага народнага жыцця і мовы вынеслі з роднае хаты. Пазьней яны паглыбілі веды, дзякуючы цеснай сувязі зь беларускім народам. Зусім інакш было з Максімам. Слоўнік І. Насовіча стаў адзіным зьлёным куточкам Беларусі ў далёкай чужыне. Здавалася-б, яму лягчэй было-б пісаць па-расейску, перадаваць свае ўражаньні аб шырокіх прасторах Паволжа, прыуральскага стэпу, дзе ён некалькі разоў летаваў, апяваць прыгожыя расейскія гарады. Але ён амаль ня вяртаўся да тых блізкіх і чужых яму краявідаў. Усё сваё жыцьцё ён цалкам прысьвяціў Бацькаўшчыне. Знаходзячыся за сотні кіламетраў ад яе, ён быў разам зь ёю.

Вось і зараз ён праходзіць велічны храм Міколы Мокрага, а думае пра беларускія цэрквы. Гучаць звонкія галасы званоў. Колькі-ж ён блукаў па вуліцах? Няўжо дзьве гадзіны? Трэба хутчэй ісьці дамоў, бо бацька ня любіць, калі нехта спазьняецца на вячэру.

Калі Максім зайшоў у хату, усе ўжо сядзелі за сталом.

—Чаму так позна, браце? — строга запытаўся бацька. Адчувалася, што ён

зноў без настрою прыйшоў з працы. — Так можна і безь вячэры застацца. Распра-найся і сядай есці, пакуль не астыла ўсё.

За сталом нават малыя сядзелі моўчкі, дрэнны настрой бацькі быццам-бы перадаўся ўсёй сям'і. Гаварыла толькі мачаха. Яна расказвала аб новым спектаклі Воўкаўскага тэатру. Бацька нешта адказваў на яе словы. Але, адчу-валася, ён думаў аб нечым сваім.

Нарэшце, вячэра скончылася. Усе падзякавалі Аляксандру Апанасаўну і паспешліва разыйшліся па пакоях.

— Як прачытаў даклад? — пацікавіў-ся Лёва, гартуючы часопіс па матэматы-цы. У думках, ён, як і бацька, быў недзе далёка. Максім адчуў гэта і таму без усякага энтузіязму адказаў:

— Добра. Здаецца, спадабалася ўсім. Прачытаў нават свае вершы.

— Вось бачыш, — быццам-бы ўзрада-ваўся Лёва. — А ты хваляваўся. — І па-маўчаўшы, дадаў. — У мяне, Максім, неш-та задачка адна не выходзіць. Другі дзень не дае мне спакою. Ты сёння некуды пойдзеш?

— На канцэрт, у гімназію.

— Добра, схадзі разьвейся. А я тады вечарам папрацую. — Лёва пачаў рас-кладаць на сталае кнігі і канспэкты. Ён не заўважаў, як Максім ўзяў з паліцы тоненькую кніжку ў сыціплай вокладцы, на якой было напісана «Жалейка» і выйшаў з пакою. Праз некалькі хвілінаў яго высокая, крышку сутулая постаць, прамільгнула ў вокнах хаты.

Максім сьпяшаўся на Пятніцкі спуск, да Дзявольскага або, як яго называлі сябры, да Добіка. Ён любіў наведваць гасьцёўны дом сябра, дзе яго прыходу заўсёды былі рады. З Добікам Максім пасябраваў адразу, як толькі прыехаў у Яраслаўль і пайшоў у гімназію. Дзя-

вольскі быў першы зь гімназістаў, каму юнак прызнаўся, што піша вершы на бе-ларускай мове. То быў шчыры, разумны і разважлівы хлапец, які любіў літарату-ру, музыку. Ён зь цікавасьцю чытаў «На-шу ніву» і навінкі беларускай літарату-ры, якія Максім разам зь іншымі кнігамі прыносіў яму зь бібліятэкі бацькі. З Добікам паэт дзяліўся усімі сваімі пе-ражываньнямі і думкамі. Менавіта яму ён прысьвяціў верш «Быць можа, пучіна жыцьця Лягла пярсьцёнкам друг...», які потым назваў «Д.Д.Дзявольскаму».

Дзявольскія ўжо чакалі Максіма.

— Махім прыйшоў, Махім прый-шоў, — шчасьліва закрывала маленькая пляменьніца сябра, Вераніка. Яна цягну-лася да Максіма, які вельмі любіў дзя-цей, і заўсёды прасіла, каб ён раскажаў ёй цікавую казку. Максім ня мог пай-сьці ад Дзявольскіх, каб не паслухаць вясёлую шчабятку. Ён любіў гэтую маленькую істоту ня менш, чым любіў-бы сваё дзіця. Але на гэты раз пагу-тарыць зь Веранікай не давялося. Трэба было сьпяшацца на канцэрт.

У іх мужчынскай гімназіі была леп-шая ў Яраслаўлі канцэртная заля. Часта ў ёй праходзілі канцэрты прыездных гас-тралёраў. Гімназісты маглі заўжды на-ведваць іх. Праўда, іх кантрамаркі сі-дзячых месцаў не гарантавалі і канцэрт даводзілася іншы раз слухаць стоячы. Толькі на гэтае ніхто ўвагі не зьвяртаў.

Максім зь дзяцінства любіў музыку. У ягонай сям'і да яе былі здольныя ўсе, асабліва маці, якая цудоўна грала на раялі і мела прыемны голас. Пасьля сьмерці матулі за выхаваньне дзяцей узяліся сёстры бацькі — Магдалена і Маша. Калі ў цёткі Машы было сумна на сэрцы або наадварот, вясёлай птушкай сьпявала ў грудзях радасьць, яна вы-конвала свае любімыя: «А дзе-ж тая

крынічанька, што голуб купаўся» або «Перапёлачку». Простыя мэлёдыі песь-няў нарадзілі ў Максіма вялікую любоў да народнай музыкі. Яго захапленне падтрымоўваў і бацька. Той лічыў, што музыку павінен ведаць і разумець кож-ны. Калі Адам Ягоравіч езьдзіў па служ-бовых справах па губэрні, то браў з са-бою невялікі грамафон і набор кружэ-лак. Ён ня толькі даваў сялянам слу-хаць музыку, але расказваў аб яе аўта-рах. Ягонае апантаннасьць перадалася ўсім дзецям. Старэйшыя заўсёды сачылі за апошнімі музычнымі навінкамі. Як і на кнігі, грошаў на кружэлкі не шкадавалі. А Лёва нават спэцыяльнае дасьлед-ваньне правёў, каб палепшыць акустыч-ныя якасьці грамафоннага запісу. Па яго чарцяжах у хатняга грамафона пе-рарабілі рупар. Амаль кожнаму музыч-наму твору падбіралі спэцыяльную іглу.

Максім ішоў на скрыпічны канцэрт зь нейкім незразумелым яму хвалявань-нем. Ён вельмі любіў скрыпку, асабліва творы Р.Веняўскага. Праўда, яму пада-балася і гітара. Сын цёткі Машы Артур быў сапраўдным віртуэзам гэтага інс-трумэнта. Ён сам перакладаў клавэсін-ную і фартэп'янную музыку Баха, Бет-ховена для гітары. Цудоўна выконваў ён і народныя творы. Максім быў у заха-пленні ад яго музыканага таленту. І ўсё-такі скрыпцы ён аддаваў перавагу.

Сябры крышку спазьніліся. Музыкант ужо стаяў на сцэне і рыхтаваўся па-чаць канцэрт. Заля, на дзіва, была амаль пустая. І Максім з Добікам зручна ўсе-ліся на свабодных месцах.

— Пашчасьціла як... — Добік не пась-пеў скончыць фразы, бо, як зачарованы, стаў услухоўвацца ў чароўную мэлё-дыю, якая палілася ў залю. Скрыпка сьпявала. Яна то плакала, быццам-бы ўбі-тая горам, то сьмяялася, нібы дзіця. Але

такая была ў той песьні нуда, што аж за сэрца ханала. І ўявілася Максіму, што гэта не скрыпач на сцэне, а ягоны Музы-ка. «Плача скрыпка, льюць людзі слёзы, а музыка стаіць і выводзіць яшчэ жа-ласней, яшчэ нудней. І балела сэрца, і падступалі к вачам сьлёзы: так і ўдарыўся-б грудзю аб зямлю ды ўсё слухаў-бы музыку, усё плакаў-бы па сваёй долі...».

Раптам Музыка зайграў мелодыю, да болі знаёмую Максіму. То была ка-лыханка, якую ў дзяцінстве маці сьпява-ла яму. Словы яе ён прызабыў, але мэ-лэдыя ўрэзалася ў памяць на ўсё жыць-цё. Максім быццам-бы ўвачавідкі ўбачыў маці, сьхілёную над ім. Ён бачыць усь-мешку яе вуснай, што напьяваюць яму калыханку, пшчотныя рукі, што туга сьплятаюць касу. Ён чуе яе звонкі чысты голас...

Песьня абарвалася на самай высокай ноце. Маці так і ня скончыла яе. Апошні гук зазьвінеў у цішыні залі і застыў у паветры. Ніхто ня мог паверыць, што Музыка скончыў. І ў гэтай звынячай цішы Максім пачуў голас маці. Яе го-лас, яе інтанацыі: «Брава!» Ён міжволі павярнуў галаву ў той бок, адкуль ішоў гук і ўбачыў прыгожую стройную дзяў-чыну, якая паднялася з свайго месца. Яе вочы, нібы зоркі, сьвяціліся ў застылай залі. І тады яму здалося, што гэта яго маці, маладая і шчасьлівая, вярнулася да яго.

Пляск удзячных далоняў пера-поўніў залю. Публіка доўга не хацела адпускаць скрыпача з сцэны. А ў Максі-ма не выходзіў з галавы вобраз дзяў-чыны. Добік таксама знаходзіўся пад уражаньнем ад пачутага. Моўчкі сябры выйшлі на вуліцу і павольна пайшлі на наберажную Волгі. І тут Максім убачыў Яе. Прыгожа і лёгка яна крочыла насус-

Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі

Ірына Кісялёва

трач. Разам зь ёй шоў знаёмы Максіму па гімназіі Рафаіл Какуеў. Яны параўняліся. У чорных як ноч, вялікіх вачах дзяўчыны гучала музыка. Чаму гэта сэрца так моцна забілася? Што робіцца зь ім?

— Вось так сустрэча, — чуе ён голас Добіка. — Як вам спадабаўся канцэрт? Дзяўчына ўважліва глядзіць на Дзявольскага, потым пераводзіць погляд на Максіма.

— Выбачайце, я не прадставіў Вам майго сябру. Знаёмціся, паэт Максім Багдановіч.

Іх позіркі сустрэліся. І ён адчуў: здарылася нешта незнаёмае. Але чаму ён разгубіўся, быццам-бы ўбачыў дзіва?

Аня Какуева

— Аня Какуева. — Пяшчотная тонкая рука яе лягла ў Максімаву далонь.

— Вельмі рады бачыць Вас. — Голас Максіма чамусьці асекся. Вы, пэўна, любіце музыку? Я палюбіў яе зь дзяцінства. Мая маці вельмі прыгожа сьпявала. Я тады маленькі быў, але ўсе яе песьні памятаю.

— А зараз маці сьпявае? — умешваецца ў размову Рафаіл.

— Маці памерла, калі мне не было і пяці гадоў.

— Мая матульчэчка таксама мела добры голас. — Аня на хвіліну замаўчала, а потым нечакана для ўсіх і, мабыць для самой сябе, дадала. — Калі Вы любіце музыку, то прыходзьце да нас заўтра. У нас будзе невялічкі сямейны канцэрт.

... На крыльях Максім ляцеў дамоў. Усё сьпявала навокал. І аднекуль здалёк ліліся вершы.

*Ўжо позна. Мрок вясеньняй ночы.
На вузкіх вуліцах ляжыць.
А мне весела. Блішчаць вочы,
І кроў ад шчасьця аж кіпіць.*

*Іду я радасны, харошы,
Зьнікае з сэрца пустата...
А пад рызінавай калашай
Ціхутка хлюпае слата.*

Каля наберажнай ён затрымаўся. Даўно ўжо сышла на зямлю ноч, і залатцыстоўп ад поўнага месяца ўжо лёг на люстраную гладзь Волгі. Ён дрыжаў, пераліваўся агнямі і, папаўшы раптам пад хвалі, шырыўся, драбіўся. Здавалася, быцам на вадзе зіе залатая кальчуга калісьці ўтопшага тут велікалюдца, або быццам залаты невад калышыцца на цёмнай гладзі ракі, а ў ім кішма кішыць залатой-жа рыбы. «Але па-троху рассыплюцца зьвеньні кальчугі, распаднецца залаты невад на безьліч паблутаных, узьвіваючыхся сьветлых ніцей, ды зьліюцца паміж сабой пераліўчатая нітка, — і зноў будзе дрыжаць на рацэ ясны, бліскучы стоўп, быццам залаты шлях да блізкага шчасьця...»

(Максім Багдановіч, Шаман)

Мабыць,¹ самай цікавай падзеяй другога паслячарнобыльскага года стаў рэспубліканскі сход партыйна-гаспадарчага актыву з удзелам міністра аховы здароўя СССР Чазова, які спецыяльна прыехаў у Беларусь. На сходзе выступіў былы І-шы сакратар ЦК КПБ Я.Сакалоў. «Міністр аховы здароўя СССР, — сказаў ён, — зрабіў грунтоўны даклад, унёс шмат прапановаў, за што яму паклон».

«У рэспубліцы, — працягваў былы І-шы сакратар ЦК КПБ, — яшчэ вострымі застаюцца праблемы... стаматалёгіі і зубапрадэзаваньня... штодзённа не выходзіць на працу 120 тыс. чалавек, высокім застаецца ўзровень захворваньняў. Але шмат праблемаў можна было-б вырашыць, калі мінздраў, аддзелы Дзяржпляна і Саўміна рэспублікі былі больш клапацілівымі і ўважлівымі... Пры наяўнасьці ў рэспубліцы такога прамысловага патэнцыяла ўжо даўно можна было-б вырашыць пытаньне з вытворчасьцю, напрыклад, столікаў для немаўлятак, возікаў для перавозкі ежы, мэдыцынскіх вагаў...»

Абодва міністра аховы здароўя — Чазоў (СССР) і Улашчык (БССР) гаварылі аб атмасфэрным паветры Наваполацка і Салігорска, аб гігіене і санітарыі, аб барацьбе зь п'янствам...

Ці не цынзм разважаць у той час пра возікі для перавозкі ежы і мэдыцынскія вагі?.. Няўжо міністр аховы здароўя БССР Улашчык спадзяваўся, што усё таёнае з Чарнобылям ня стане яўным?

1. Заканчэньне. Пачатак у № 2-5.

Можа таму, нават тады, калі прымалася Праграма па ліквідацыі вынікаў аварыі, калі ўжо было вырашана, што з тэрыторыі, дзе звыш 15 кюры на км² неабходна адсяляць людзей, кіраўнік урадавай Камісіі па праблемах Чарнобыля Еўтух зрабіў заяву што магла сарваць арганізаванае перасяленьне з забруджаных тэрыторыяў: «...по оцёнке специалистов, проживание в этих населенных пунктах (гутарка ідзе аб тэрыторыі з шчыльнасьцю забруджаньня ад 15 да 40 кюры на кв. м, у якіх жыве 96 508 людзей — І.К.) в общем, не опасно для здоровья людей, но связано с соблюдением личной гигиены, ведения сельскохозяйственного производства, возможного приобретения отдельных продуктов питания...» («Советская Белоруссия» 2610. 89.)

«Этим жителям, — казаў далей Еўтух, — предоставляется право свободного выбора — уезжать или оставаться и получать соответствующие финансовые и социальные льготы за дополнительные неудобства и определенный риск».

Пад словамі «личная гигиена» Еўтух, мабыць меў на ўвазе «чысьціць зубы», бо штодзённым душ раскоша не для савецкага селяніна, які ў большасьці ня мае ў хаце вадаправода. Таму зусім нядзіўнае тое, што пасля такіх заяваў перасяленьне было сарванае.

У студзені 1990 г. у тых раёнах Расеі, Украіны і Беларусі, якія пацярпелі ад ядзернай катастрофы, працавала экспэртная камісія Дзяржаўнага пляна СССР. У яе заключным дакумэнце запіса-

на: «Галоўнай задачай лічылася ўтрыманьне ў рэгіёне (уключаючы 30-км зону) па мажлівасьці вялікую колькасць людзей і разьвіцьцё сельскагаспадарчай вытворчасьці. Па сутнасьці, гэта адыход ад галоўнай задачы — стварэньня ўсяму насельніцтву паўнацэнных умоваў для жыцьця... Больш маральнай зьяўляецца стратэгія перасяленьня на чыстыя тэрыторыі ўсіх жыхароў забруджаных раёнаў... Далейшая тэндэнцыя схаваньня маштабаў бяды можа катастрофічна пагоршыць становішча...» (Заклучение экспертной подкомиссии Госплана СССР от 27. 02. 199, с. 24-25)

Усе 86 чалавек, якія падпісалі гэты дакумэнт (сярод іх 7 акадэмікаў, 27 дактароў і 31 кандыдат навук), лічаць неабходным прызнаць Чарнобыльскую катастрофу агульначалавечай бядой, а зону катастрофы — адчыненай для шырокага міжнароднага супрацоўніцтва. Усе яны лічаць недапушчальным усякае прамядленьне ў вырашэньні пытаньняў, якія звязаныя зь ліквідацыяй вынікаў, у першую чаргу, перасяленьня. Калі-б рашэньне аб перасяленьні перакладецца на саміх жыхароў, неабходна абавязкова выканаць дзьве ўмовы: па-першае, праінфармаваць насельніцтва аб стэпені рызыкі, што пагражае ім і іхнім дзяцям, калі яны застаюцца на забруджанай тэрыторыі, па-другое, праінфармаваць аб умовах жыцьця на новым месцы.

Беларускі ўрад павінен пераключыцца з клопатаў аб вытворчасьці сельскагаспадарчай прадукцыі на забруджаных тэрыторыях на клопаты аб людзях — рэальныя клопаты, якія забесьпечваюцца матэрыяламі і грашыма, а не бездаказнымі пастановамі. Для гэтага асноўная маса расходаў павінна быць напраўлена на дапамогу ахвярам Чарнобыля — на будаўніцтва жылля на чы-

стых землях, прадукты харчаваньня, мэдыцынскую дапамогу.

Мы просім у Цэнтры каля 18 млрд. рублёў. Але куды па нашай Праграме прадугледжваецца накіраваць іх?

Капітальныя ўкладаньні (млн. руб.)

Аграпрамысловы комплекс:	4150, 6
Жыльлёвае будаўніцтва:	2321, 6
Ахова здароўя:	1563, 4

Бюджэтыныя асыгнаваньні:

Ахова здароўя	162, 6
Пакрыцьцё дапаўняльных затратаў калгасаў і саўгасаў для атрымання чыстай вытворчасьці:	1212, 0
матэрыяльныя і фінансавыя льготы:	2821, 7

Выходзіць, што на аграпрамысловы комплекс, ачыстку прадукцыі, льготы за вытворчасць забруджанай прадукцыі прызначана 8184, 3 млн. руб.

На жыллёвае будаўніцтва — 2321, 1, г. зн. амаль у 4 раза менш.

На ахову здароўя — 1726 ,0 болей чым у 2,5 раза менш.

Ці можна лічыць праблемы чалавека ў лічбах гэтага дакумэнта галоўнымі? Не. На гэтае таксама ўказвае й экспертная камісія Дзяржплана СССР.

Катастрофа на ЧАЭС адбылася на фоне прававой неабаранёнасьці людзей і зямлі. Няма закона аб адказнасьці дзяржавы перад чалавекам, ведамстваў і дзяржаўных асобаў перад дзяржавай. Такі закон патрэбны нам. Чарнобыльскія катастрофы чакаюць нашых дзяцей ува ўсіх прамысловых гарадах, і мы павінны абараніць іх будучае.

А можа гэтая планэтная катастрофа, якая больш за ўсё адбылася ў Беларусі, прымусіць нас, нарэшце, аглянуцца і задумацца?

Хто мы? Ці ёсьць у нас чалавечая годнасьць, калі мы дазваляем сябе ашукваць, абкрадаць, падкупаць?

Ці зможам мы ў далейшым самастойна думаць і рашаць або здольныя толькі паслухмяна падпарадкоўвацца загадам і ісьці, куды вядзе пуга пастуха? Калі мы зараз не задумаемся, нам ужо ніколі не выплыць. Не выратавацца. Ня выжыць. І гэтае павінен зразумець кожны.

Мёртвая зона

Анатоль Цыркуноў

Шмат слёз было проліта горкіх,
Як ад'язджалі ўсе, хто мог.
І на пакінутых падворках
Расьце палын-трава і мох.

Сёй-той і сёньня лезе з козы,
Каб утаіць памер бяды...
Хто жыў на «грабавыя» грошы,
Той памірае малады.

Вясёлыя блакітныя вочкі...

Кастусь Акула

У Тароньце гарачыня дапаўзла да трыццаці трох Цэльсія. Душна, быццам у фінскай лазьні. Едзем у Полацк, што ля Кліўленду. Летась не давалося мне быць на 19-й сустрэчы Беларусаў Паўночнай Амэрыкі таму, што ў хаце былі госьці зь Менску.

Пряжджам туды позна, дзесьці каля 11-ай. Гэта-ж за брамай яркія лямпы лашчаць сьвятлом новага прыгажуну, у якім летась гула тая гістарычная сустрэча... Мінаем «палац» і прыглядаемся, ці ёсць сьвятло ў доме Сяргея і Кастуся Алесь з Таронта, — ён-жа за рулём хуткага аўтамабіля Фольксвагена, — запэўнівае нас, што гаспадары чакаюць.

Дзьверы адчыніла нам жанчына, як неўзабаве я даведаўся, з Рэчыцы, што ля Мазыра. Каля яе трэцца маленькі хлопчык. Ён усьцешыўся, калі на прывітаньне паглядзілі яго па галоўцы. Матка Вера і хлопчык Раман, якому адно 21 месяц ад нараджэньня, як неўзабаве я даведаўся, ня ёсць сваякамі гаспадароў гэтай раскошнай хаты.

Сядзелі й гутарылі дзесьці да паловы другой. Падчас гэтай гутаркі і назаўтра пачуў я пра Веру і Рамана. Хлопчык заражаны Чарнобылям. Вера шукала лекароў і лекаў. Хадзіла, бегала, езьдзіла, стукала ў нязьлічаныя дзьверы малых і вялікіх чыноўнікаў. Дыягназ хворага Рамана—рак крыві ці лейкемія—наканавала яму сьмерць. На працягу васьмі месяцаў матка цярпела ў шпіталі разам з сынам. Савецкія мэдыкі казалі Веры, што ў сына ёсць два працэнты шансу, што выжыве.

Вера шукала для сына ратунку ўва ўсіх урадавых канторах і арганізацыях. І ніхто не абяцаў помачы. «Перадавая ў сьвеце» савецкая мэдыцына перад чарнобыльскай заражай бясьсільная. Вера напісала ліст да Раісы Гарбачовай. І ад-

туль, зьверху, прыйшоў адказ, што ў Савецкім Саюзе ня могуць Рамана вылечыць, адно трэба шукаць помачы за мяжою. А за мяжу беднай матцы з сынам ня могуць памагчы паехаць, бо «ішчэ рана валюта». Во які!

Пачула пра распачлівыя намаганьні маткі, каб выратаваць сынка, адна асоба, якая паставіла памагчы. Пасьля кантактаў з мэдыкамі ў Кліўлендзе, жоўценькі выгляд, зьняможаны, блізка да сьмерці Раман і матка апынуліся ў Кліўлендзе. Цяпер Рамана лечаць хімічнай тэрапіяй раз у тыдзень. Лечаць бясplatна. Хвароба адступае.

Прыглядаюся Раману. Ён надта рухавы і непаседлівы. Мае вясёлыя блакітныя вочкі. Цяжка верыць, што ня так даўно ў іх ужо гаспадарылі зьвястунны сьмерці. Кажуць лекарам, што Раман мае адно 20% шансу, што вернецца назад леўкемія. Матка Вера хваліць Полацк і добрых суродзічаў, што далі ім прытулак.

У нядзелю ў Полацку быў пікнік. Сабралася шмат людзей. У тым «грамадзкім цэнтры»-палацы мастакі рабілі выстаўку свайго майстэрства. Зь нейкай патрэбай зайшоўся я ў дом Сяргея і Кастуся. Застаў там аднаго Рамана. Ускарабкаўшыся на вялікі стол, ён з паважнай мінай лістаў вялікую кнігу-альбом. Пабачыўшы мяне, прыбег. Блакітныя вочкі зьзялі радасьцю, калі я паглядзіў ягоную галоўку і прыгарнуў да сябе. Дзякуй Богу за добрых людзей, што памаглі яму!

А колькі-ж у Беларусі матак у роспачы, колькі дзетак ужо ў магілах! І «перадавая ў сьвеце» мэдыцына ім не паможа, і за мяжу не паедуць, бо «валюта ішчэ рана». «Імпэрыя зла» распадаецца. Прсыпяшы, Госпадзе, гэты працэс распаду! Выратуй наш і іншыя народы ад будучых духоўных і фізычных чарнобыляў!

ЗІГКІ БАЦЬАЎЧЫНЫ

Аднаўленьне Беларускае Хрысьціянскае Дэмакратыі

Алесь Анціпенка

За гады панаваньня таталітарнай камуністычнай сыстэмы наш народ зазнаў цяжкія выпрабаваньні: пад забаронай апынулася рэлігія, разбураліся выдатныя помнікі беларускай культуры, ганьбілася спрадвечная народная мараль, выкарчоўвалася родная мова, народ губляў сваю гістарычную памяць. Зараз, калі беларусы пачалі барацьбу за людзкое, боскае выратаваньне пачаў узьнімацца нацыянальна-рэлігійны рух. Паўстаюць рэлігійныя партыі, адчыняюцца новыя парафіі, ідзе рэстаўрацыя, адраджэньне цэркваў у Беларусі, перадача вернікам божых храмаў.

Так, у 1990 г. створаны Беларускі Экзархат на чале з Высокапрэасьвяшчэньнейшым Філарэтам, Мітрапалітам Менскім і Горадзенскім, Патрыяршым Экзархам Усяе Беларусі, з наданьнем гэтаму Экзархату і другое назвы Беларуска Праваслаўная Царква. Былі адраджаныя Менская духоўная Сэмінарыя ў Жыровічах і жаночы Спаса-Еўфрасіньнеўскі манастыр у Полацку. Адчынена болей чым 200 цэркваў, якія раней выкарыстоўваліся ў сьвецкіх мэтах.

21 верасьня 1990 г. ў Менску на ўстаноўчым сходзе грэка-католікаў, была абраная Царкоўная Рада менскай грэка-каталіцкай абшчыны. На працягу восені грэка-каталіцкія абшчыны паўстаі ў Гомелі, Полацку, Наваполацку, Віцебску, Горадні і іншых гарадах Беларусі.

16 чэрвеня 1990 г. ў Менску адбыўся сход Менскай каталіцкай грамады, які абраў касцёльную Раду й Арганізацыйны камітэт па стварэньню Беларускай Каталіцкай Грамады (БПГ). 13 красавіка 1991 года БПГ правяла свой устаноўчы зьезд, на якім сабралася 107 дэлегатаў з Менску і пераважна заходніх частак Беларусі. Зьезду папярэднічала богаслужэньне ў касцёле сьв. Роха. Упершыню за доўгія гады каталіцкая абшчына атрымала мажлівасьць праводзіць богаслужэньні ў гэтым храме, раней ператвораным у канцэртную залю. На зьездзе БПГ адзначалася, што каталіцкія абшчыны выдаюць тры беларускамоўныя выданьні: «Беларуская крыніца», «Беларуская сьвятыня», «Голас душы». На зьездзе быў зацьверджаны статут і абрана кіраўніцтва БПГ. Старшынёй стаў мастак Фелікс Янушкевіч. Таксама было падкрэсьлена, што надыйшоў час аб'ядноўваць намаганьні ўсіх вернікаў ў агульнай барацьбе за нацыянальнае выратаваньне.

І вось 1 чэрвеня 1991 г. ў Менску прайшла канфэрэнцыя Беларускае Хрысьціянскае—Дэмакратычнае Злучнасьці (БХДЗ). 69 дэлегатаў зь Менску, Гомеля, Наваполацку й іншых гарадоў Беларусі прадстаўлялі ўсе хрысьціянскія канфэсіі. Прапануем чытачам часопіса нататкі дэлегата канфэрэнцыі Алесь Анціпенкі.

Пастарскім благаславеньнем канфэрэнцыю адкрыў пратэстанцкі сьвятар Э.Сабіла. Ад імя арганізацыйнага камітэту прысутных вітаў сп. П.Сілка. Пасьля абраньня працоўнае групы канфэрэнцыя перайшла да разгляду пытанняў парадку дня. З справаздачным словам ад аргамітэту выступіў сябра А. Бембель (Зьніч). Ён адзначыў тую асаблівасьць, што гаворка ідзе не пра стварэньне новае партыі, а пра аднаўленьне гвалтоўна разбуранай арганізацыі Беларускае Хрысьціянскае Дэмакратыі, створанай у травені 1917 г. Потым прамоўца спыніўся на асноўных сьветапоглядных прынцыпах дзейнасьці БХДЗ. На яго думку, БХДЗ — гэта не традыцыйная сьвецкая партыя, а сьвецкі працяг Хрыстовай Царквы, Адзінае, Сьвятое, Саборнае й Апостальскае. Негвалтоўнае ўдасканаленьне розных бакоў грамадзкага жыцця з улікам нацыянальных традыцыяў і нормаў міжнароднага права па вінна стацца той падвалінай дзейнасьці БХДЗ, якая ня толькі загарантуе захаваньне правоў кожнае чалавечае асобы, але-ж і паспрыяе зьліквідаваньню небясьпечнай для далейшага разьвіцьця грамадства канфрантацыі паміж рознымі сацыяльна-палітычнымі сіламі.

Палітычны даклад аргамітэту прадставіў сп. М. Арэшкаў. Ахарактарызаваўшы стан сучаснага беларускага грамадства як прадапакаліпстычны, ён адзначыў, што вытокі крызысу найперш трэба шукаць у навіязанай грамадству атэістычнай ідэялёгіі сацыяльнага дзікунства і нялюдзкіх экспэрымэнтаў над чалавечай асобай. Таму ўзнаўленьне высокай духоўнасьці ёсьць адзін з найважнейшых накірункаў дзейнасьці, што ніяк не адмаўляе шляху парлямэнцкай палітычнай барацьбы выключна негвалтоўнымі сродкамі.

Як і ў папярэдняй прамове выразна гучала думка, пра тое, што БХДЗ — гэта партыя нацыянальнае, міжканфэсійнае і міжпартыйнае згоды, якая павінна адлюстроўваць зацікаўленасьць людзей ў памяркоўным і негвалтоўным вырашэньні складаных праблемаў сучаснага беларускага грамадства. Выканальнік абавязкаў галоўнага рэдактара «Беларускае крыніцы» (ворган БХДЗ) сп. А.Траяноўскі зрабіў агляд гісторыі Беларускае Хрысьціянскае Дэмакратыі.

Сябра аргамітэту М.Якімовіч выказаў шэраг цікавых меркаваньняў на карысьць неабходнасьці разьвіцьця хрысьціянска-дэмакратычнага накірунку палітычнае дзейнасьці ў агульнай плыні палітычнага жыцця грамадства. Прамоўца ахарактарызаваў камунізм як скрайнюю, сатанінскую ідэю і зазначыў, што абавязак кожнага сапраўднага хрысьціяніна любіць камуністаў гэта-жа, як і ўсіх людзей, маліцца за іх.

У абмеркаваньні праектаў Праграмных прынцыпаў і Статуту БХДЗ бралі ўдзел В.Злобіна (Наваполацак), А.Яўсеенка (Гомель), С.Вітушка, Я.Гучок, І.Багдановіч, Ф.Янушкевіч, Э.Сабіла (Менск). Канфэрэнцыю віталі прадстаўнікі іншых партыяў: ад Нацыянальна-Дэмакратычнае партыі Беларусі — сп. А. Астапенка, ад Аб'яднанай Дэмакратычнай партыі Беларусі — сп. Ул. Афанасьеў, ад Беларускага Экалягічнага саюзу — сп. Ул. Сацэвіч. Канфэрэнцыя абрала кіруючыя органы: Раду й Управу БХДЗ. Выконваючы абавязкі сустаршыні — каардынатара абраны сп. П.Сілка.

«... К ТОМУ МЕСТУ ВЕЛИКУЮ ЛАСКУ ИМАЮТЬ»

Сьвятлана Менская

Адразу хачу папярэдзіць чытача: гэтыя зацемкі аб сёляшнім (ліпень-жнівень) падарожжы 9 беларусаў Амэрыкі ў Беларусь толькі спроба перадаць, хоць сотую частку таго, што адчулі, перажылі, зразумелі яны за 26 дзён сустрэчы з Бацькаўшчынай. Гэта толькі эскіз да падзей тых часоў, калі ўпершыню ўступілі яны на родную зямлю, калі ўбачылі сваіх родных, калі ўваскрэслі іх у сваім сэрцы і самі ўваскрэслі для іх. Каб зразумець іх, трэба прайсьці іхні шлях з таго самага дня, калі апошні раз пабачылі яны з вагона цягніка родную зямлю, калі разьвіталіся з ёю. Яны ад'яжджалі ў невядомасць, Бацькаўшчына засталася ўдалечыні. І ўсе гэтыя гады яны жылі толькі ўспамінамі, якія былі разнакалёльнымі адбіткамі іх памяці.

Недзе ў снах яны бачылі бацькавую хату, суседку, што заўсёды частавала іх нечым смачным, магутны дуб, пад якім хаваліся ад дажджу. Напэўна, ў падсьвядомасьці захаваўся водар сонечных суніц і смак сырадою з пахучым акрайчыкам сьвежага ржаного хлеба. Дзесьці такой сваёй, па-хатняму роднай, і хацелася ім пабачыць Бацькаўшчыну. Каб на імгненьне ўваскрэсіць той час.

І вось, нарэшце, яна дарагая зямля. На лётнішчы, не пасьпелі яны яшчэ зразумець, што стаяць на цьвердым беларускім грунце, іх акружыла вялікая (за 30 асобаў) грамада людзей зь бел-чырвона-белым сыцягам. Сваякі, сябры і проста незнаёмыя людзі, — усе былі ўзрушаныя, няменьш, чым самі падарожнікі. Столькі было радасьці і шчырасьці ў той першай сустрэчы, што забыўся ўвесь няблізкі шлях на радзіму.

Першыя дні ў Менку яны прысьвяцілі знаёмству з жыцьцём, культурай, гісторыяй горада. Былі таксама ў іх выезды ў Вязанку, Хатынь, Коласаўскія мясціны, сустрэчы ў таварыстве «Бацькаўчына», па запрашэньню якога і прыехала група, і на паседжаньні Беларускага Народнага Фронту. Рытм жыцця быў настолькі напружаны, што нават журналісты не пасьпявалі за імі. І некаторыя інтэрв'ю даводзілася даваць у час абеду. Увесь час іх група некуды сыпшалася. А потым, хто раней, хто крышку пазьней, яны раз'ехаліся. Кожны на сваю малую радзіму.

Міхась Мітраховіч прыехаў на Бацькаўшчыну разам з сынам Андрэям. Меншчына, Гомельшчына, Магілёўшчына праплылі перад вачыма за некалькі дзён падарожжа па гарадах Беларусі як дзіўны сон. Потым яны блукалі па старажытных завулках Вільні і нават пасьпелі ўдыхнуць водар Петэрбургскіх туманоў. Але прыгожая архітэктура не змагла засланіць прыгажосьці беларускай душы.

—Самае моцнае ўражаньне пакінулі беларускія людзі, — кажа Міхась Мітраховіч. — Такія шчодрія, адкрытыя, зчлівыя, такіх пашукаць трэба. Езьдзіў я на сваю вёску Скалку, што на Гомельшчыне. Першы раз пасьля 50 гадоў. Вельмі цёплыя ўспаміны засталіся ад сустрэч з сваякамі. На наступны год зноў паеду. І жонка мая зьбіраецца ехаць...»

Андрэй Мітраховіч, які прызнаўся мне, што толькі крышку разумее беларускую мову, першае, што адзначыў, перадаючы свае ўражаньні аб падарожжы: «Людзі ў Беларусі вельмі ветлівыя, зыч-

лівыя». Людзі сапдабаліся яму, мабыць, больш за ўсё. А яшчэ ўразіў дух беларускіх гарадоў.

«Калі я пабачыў Вільню, адчуў яе старажытны эўрапейскі стыль. Спадабаліся мне таксама Менск, Петэрбург, Скалка, дзе мае сваякі. Я яшчэ вярнуся ў Беларусь. Мажліва, праз год.»

Тацьцяна Дубаневіч пачала збірацца на Бацькаўчыну яшчэ зімою. «У мяне там-жа брат у Косава жыве. Вось паеду ў Косава, брата пагляджу. Ён у мяне адзін застаўся. Мабыць і не пазнаем адзін аднога, 50 гадоў-жа мінула». Але пазналі, адразу, як толькі ўба-чыліся. Мабыць, сэрца падказала.

«З братам мы разьмінуліся ў першы дзень у Менску. Ён прыехаў сустрэцца мяне на стары аэрапорт, а мы прыляцелі на новы. Нашая сустрэча адбылася на трэці дзень нечакана. Я размаўляла з журналістам, раптам да мяне падыходзіць мужчына (а гэта, як потым высьветлілася мой пляменьнік) і гаварыць: «Вы Тацьцяна Дубаневіч?» «Так, — кажу, — я». Потым гляджу, брат мой да мяне падыходзіць. Я так і ўпала на яго.

Мы расталіся зь ім зусім дзяццмі. Яму 5 гадоў было, а мне 10. Колькі ўспамінаў... Прыгадваалі нашае дзяцінства, я ўсё плакала. Потым паехалі да яго ў Косава. Маленькі такі гарадок — сапраўдная вёска. І пабачыла я, што беларускія вёскі амаль не зьмяніліся. Як і 50 гадоў назад усё такія-ж. І людзі такія-ж працавітыя. У майго брата сапраўдная гаспадарка. Бульба ўва гародзе, і буракі, і цыбуля. А якой жыў насыці у яго няма... І парсюкі, і трусы, і куры, і качкі... Ён мяне пытаецца: «А што у цябе расьце?» Я кажу: «Трава». Бачу, ён мне ня верыць, ён не разумее, што гэта звычайна для Амэрыкі карціна. Потым кажа мне: «Добра, паедзем да цябе

ў госьці і бульбу пасадзем». Ён мне і з сабой хацеў мех бульбы даць... Добрыя ў нас у Беларусі людзі.

Крышку пазьней прыехала з-пад Масквы сястра з сынам. Ёй 81 год. Я ня ведала, што яна жывая. Расказвала яна мне пра дзяцінства маё. Цяжка было зноў перажыць усё гэтае, але трэба было. Вось так, думала пабачыць брата, а сустрэла сям'ю. Вялікая ў мяне сям'я».

Эва Яраховіч таксама не здагадалася, што яна такая багатая на сваякоў. Яна збіралася ў свае Вулькі II, што у Лунінецкім раёне, каб пабачыць тую старонку, дзе яна нарадзілася, знайсці тое месца, дзе некалі стаяла яе хаты, пакланіцца на вясковых могілках сваім продкам. Яна знайшла і сваю вёску, і той горб-магілку, дзе некалі стаяў яе дом. І, мабыць, самае галоўнае, яна адшукала сваіх шматлікіх кузінак, сваякоў, суседзяў, якія былі вельмі рады, што іх даражэнькая Эва жыва. (Хаця адзін кузін знайшоў яе сам. Даведаўшыся з газэт, што яна вярнулася ў Беларусь, ён прыляцеў на спатканьне зь ёю зь Сібіры). Самае дзіўнае было, што яе, пакінуўшую родны кут зусім маленькай дзяўчынкай пазналі. «Ты пэўна Эўка будзеш, — павясковаму проста зьвярнулася да яе старэйшага веку жанчына. — Як дзьве кроплі вады на свайго бацьку падобная. А памятаеш, як ты спадніцу да мяне тайком прыносіла?.. Забылася, пэўна. Ты-ж тады зусім дзеўчыне была.»

«Ад'яжджала я з Бацькаўшчыны з складанымі пачуцьцямі, — расказвала Эва Яраховіч па прыездзе. — Столькі новага пабачыла, столькіх людзей пазнала. У Жыровіцкім манастыры была. Ваду сьвятую з калодзежа піла. А потым паехала на сваё Палесьсе. Як пабачыла ўсё тое гора, што прынёс Чарнобыль на беларускую зямлю, так сэрца ў мяне і

зашчаміла. Ведала, што Чарнобыль прынёс нам вялікую бяду, але да канца я зразумела ўвесь гэты жах, усю трагедыю народу толькі там. Бачыла я сваіх кузінак, прыгожанькія дзяўчынкі, галоўкі беленькія, што лянок, а вочкі блакітныя, як васілёчкі. І ў іх ужо другая ступень шчытападобнай залозы. Што далей будзе зь ім, ня ведаю. Як успомню маю вёску, маіх сваякоў — плачу. Вельмі цяжка ўспамінаць Бацькаўшчыну».

Зося Шымчык таксама вельмі хацела пабачыць сваю хату, адкуль іх сям'ю выслалі ў Сібір. Дом іх быў вялікі, сьветлы. Яго потым у Маладэчна перавезьлі і доўгі час збожжа захоўвалі. А пасля — хату вартаўнік сабе прыбраў. Стаў жыць у ёй з сваёй сям'ёй. Тады мець такія хароміны ўжо не лічылася перажыткамі капіталізму.

«Усё зьмянілася на Бацькаўшчыне, — дзялілася сваімі ўражаньнямі яна. Маладэчна маё і не пазнаць. Пабудавалі высокія гмахі, а з рэчак нашых паўнаводных парабіліся канаўкі, што пераскочыць можна. Толькі царкву, у якую раней мы хадзілі ўспомніла і некалькі хатак, што каля яе стаялі. Царква не зьмянілася. Яна так усе 50 гадоў і прастаяла і ніколі не зачынялася. Зайшла я ў яе. Сьвечкі паставіла, і быццам-бы ў тыя часы вярнулася. Праяжджала я вёскі. Домікі чорныя, увайшлі ў зямлю, цяжка было глядзець на гэтае. Адно толькі парадавала: нашыя лясы. Вось лясы — гэта прыгажосць. Як лён, такія гладзенькія. Роўненькія, ніякага сухоцця, толькі на вяршыні пушыстая мяцёлка. Лясы мне вельмі спадабаліся. Ды і наогул, падарожжа было вельмі добрае. Мае і майго мужа Янкі сваякі вельмі добра заапекаваліся мною. Паказалі мне ўсё, што маглі. У Маладэчна прывялі

мяне да дома, дзе я раней жыла. Зьмяніўся ён, стаіць такі перафарбаваны... Але пазнала я яго і ў сярэдзіне пазнала. Усё мае дзяцінства перад вачыма прайшло...

Сяргей Карніловіч, ініцыятар і арганізатар гэтай паездкі, ехаў у Беларусь ня першы раз. Гэта была яго 4 сустрэча з Бацькаўшчынай. Пэўна, што таго хваляваньня, якое ў самы першы раз адчуў, ужо не было. Але і для яго гэтая паездка запомніцца надоўга.

«Бацькаўшчына стала больш свабоднай. Усюль бел-чырвона-белыя сьцягі, выявы Пагоні. Гэта ўзьнімае патрыятычны дух беларусаў. Калі я ў пачатку 70-х гадоў ўпершыню наведаў Беларусь, то здавалася, што і яе сьцены маюць вушы. Усюль мяне суправаджалі позіркi, якія не пераблытаеш ні з чым. У гатэлі, у рэстаране, нават проста на вуліцы я заўважаў, як за мной сачыла пільнае вока. Зараз усё інакш. Мянэецца Беларусь і, дай Божа, нарэшце яна стане вольнай і незалежнай».

На адваротным шляху, яны завіталі ў Беласточчыну. Два дні правялі на гасьцёўнай Беластоцкай зямлі. А потым усе ўдзельнікі гэтага падарожжа: Янка Азарка, Тацьцяна Дубаневіч, Сяргей Карніловіч, Марыя Любыш, Андрэй і Міхась Мітраховічы, Адольф Субота, Эва Яраховіч — казалі беларускай зямлі й яе людыям: «Да пабачыньня». Яны так і не разьвіталіся з Бацькаўшчынай, бо ведалі, што яны яшчэ сюды вернуцца. Бо гэта і пра іх казаў вялікі Скарына:

«Тако ж и люди, игде зродилися и ускармлиены суть по бозе, к тому месту великую ласку имеют».

ЗЬ ЖЫЦЬЯ ЭМІГРАЦЫІ

Letter to Bush and to Baker*

BYELORUSSIAN-AMERICAN ASSOCIATION, INC.

Branch of Cleveland

3517 West 25th Street, Cleveland, Ohio 44109

Tel. (216) 749-5756, 781-7231

September 4, 1991

President Bush
White House
Washington, D.C.

Dear President Bush:

The Byelorussian -American Association of Cleveland, Ohio, and its descendents are writing this letter to request that the United States not only acknowledges the independence of the Baltic Republics but also recognizes the historic truth of the original borders of these countries which existed in October, 1939. We emphatically support the Baltic States declaration of freedom and independence and encourage dialogue in regards to the dispute of the borders claimed by Lithuania and Latvia since much of Byelorussia was seized and given to these countries after October, 1939, by Stalin. The study of historical borders clearly indicates that Kaunas not Vilnius was originally the capital of Lithuania. Vilnius was part of Byelorussia until the pact between Stalin and Hitler removed it from its territory. If borders are to be disputed now when these republics declare their independence this vital fact should be considered and dealt with.

Sincerely yours,
John Chanenka, President

* Тэксты лістоў да прэзідэнта ЗША Буша і сакратара замежных справаў ЗША Бекера — ідэнтычныя.

Дзень беларускіх сустрэчаў

адбыўся 21 жніўня ў цэнтры «Полацк». З чатырох краінаў сьвету зьехаліся на яе беларусы. Зь Беларусі прыехала дэлегацыя сацыяльна-экалягічнага Саюза «Чарнобыль» у складзе старшыні Саюза, пісьменьніка, рэдактара газэты «Набат» **Васіля Якавенкі**, фізыка-ядзершчыка, кансультанта газэты «Набат», публіцыста **Аляксандра Люцко**, старшыні клюба «Спадчына», ганаровага сябра часопіса «Полацк» **Анатolia Белага**. Гасьцямі зь Вільні былі старшыня таварыства «Сябрына» **Валянтын Стэх**, радыё-журналіст **Ігар Раўнаполец**. З Рыгі завітала спадарства Целешаў, а з Канады пісьменьнік, рэдактар часопіса «Зважай» **Кастусь Акула**, актывіст руху за вольны і незалежны друк **Алесь Палескі**. З шчырасьцю сустрэлі кліўлендцы і гасьцей з Дэтройта: прэзыдэнта Рады БНР **Язэпа Сажыча** і сп. **Уладзіміра Бакуновіча**.

Пасьля абеду ў малой залі «Полацка» адбыўся сход беларусаў. Яго веў **Янка Ханенка**. З прывітальным словам да ўсіх звярнуўся **Язэп Сажыч**. Ён пажадаў кліўлендцам і гасьцям, якія зьехаліся на сустрэчу, пасьпехаў на шляху Адраджэньня Бацькаўшчыны. Зь цёплым пранікнёным словам ад імя беларускіх Калюмбусаў на Амэрыканскім кантынэнце выступіў **Кастусь Акула**. Ён таксама склаў найлепшыя зычэньні часопісу «Полацк» і падкрэсліў ягоную ролю ў беларускім Замежжы.

Ад імя беларускага таварыства «Сьвітанак», што ў Рызе, выступіў мастак **Вячка Целіш**. Ён разам з жонкай Валяй прыехаў на візыт да свайго дзядзькі ў Канадзе. Вячка Шеліш расказаў пра свой творчы шлях, пра таварыства «Сьвітанак», якое ён узначальвае, а таксама перадаў «Полацаку» творы сваёй працы.

Анатоль Белы прыпыніўся на некаторых праблемах часопіса «Полацка». «Дзякуючы вашым ахвяраваньням і намаганьням «Полацк» рэгулярна выходзіць у сьвет і распаўсюджваецца ў Беларусі. Па-сутнасьці, гэта першы сумесны часопіс Беларусаў Бацькаўшчыны і Беларусаў Замежжа, першы часопіс вольнага незалежнага друку, які свабодна распаўсюджваецца на Бацькаўшчыне. Гэта вялікая гістарычная падзея.» Сход зацьвердзіў прапанову **Анатolia Белага** ўвесці ў склад ганаровых сяброў часопіса «Полацк» выдатнага беларускага пісьменьніка **Васіля Быкава**.

Васіль Якавенка расказаў аб дзейнасьці і задачах сацыяльна-экалягічнага саюза «Чарнобыль», які аб'ядноўвае незалежных вучоных і журналістаў. Саюз вывучае перспэктывы падбудовы ў Беларусі санаторыя маці і дзіцяці, у якім сканцэнтравалася б дапамога пацярпелым ад ўсіх прагрэсыўных людзей, арганізацый, клапаціцца аб тым, што-б аб чарнобыльскай бядзе ведала як мага больш людзей. З гэтай мэтай саюз выдае газэту «Набат», кліч якой -Выжыць! Улічваючы ўзьдзеаньне друкаванага слова на сьвядомасьць людзей, у саюза ёсьць задума выдаць дайджэст газэты **Набат** па-ангельску, каб амэрыканцы маглі пазнаёміцца з сапраўднымі памэрамі Беларускай бяды. **Васіль Якавенка** таксама прыпыніўся на ролі часопіса «Полацк». «Гэта чаўнок, які спалучае дзьве культуры беларусаў Бацькаўшчыны й эміграцыі.»

Аб выніках Чарнобыльскай трагедыі, аб тым, як урад і сеньня хоча замалчаць іх, аб рашэньнях Венскай асацыяцыі незалежных экспэртаў, стварэньні міжнароднага коледжа па вывучэньню радыяцыі, расказаў **Аляксандр Люцко**. «Акрамя нас саміх, ніхто не спасе нас. Нашая дэлегацыя клапаціцца аб тым, што-б сродкі, якія зьбіраюцца для дзяцей Чарнобыля не зьніклі і не патанулі ў моры агульнага дэфіцыта. Мы за кансалідацыю ўсіх сілаў і дапамогі, якую аказвае нам Вы й Амэрыка.»

«Змагарная Беларусь»

Так называлася фотавыстаўка, якая ладзілася 28 ліпеня ў культурным цэнтры «Полацк». На ёй было прадстаўлена 11 плякатаў, на якіх змешчана каля 60 фотаздымкаў беларускіх фотамайстраў Амельчанкі, Брушко, Драчова, Дубінкі, Іванова, Ігнатвіча, Кляшчука, Плыткевіча, Шаблюка, Шубы, Эйсмана й іншых. Фотавыстаўка адлюстроўвала найбольш важныя падзеі ў жыцці і змаганні беларускага народу за сваю волю і незалежнасць, за сваё нацыянальнае адраджэнне. Экспазыцыя пачыналася цыклам фотаздымкаў «Паход на Курапаты», вядомы ўсім беларусам сваімі трагічнымі падзеямі 30 кастрычніка 1988 г. Былі тут і фотаздымкі, якія адлюстроўвалі святаванне Дзядоў—1989, устанавленне і асвячэнне крыжоў на месцах масавых забойстваў у Курапатах і парку Чэлюскінцаў. Некалькі плякатаў знаёмілі з прадвыбарчай барацьбою ў Вярхоўны Савет БССР. Яны іскравала сьведчылі тую напружанасць, якая адбывалася ў тыя дні, перадавалі настрой, імкненні людзей, якія выходзілі на вуліцы і словамі паэта-змагара Зьніча заклікалі:

Каб адужаць мафію ЦК,
галасуй, зямляк, —за Пазьняка!

Прыйдзе ўлада сьмеляя,
калі прыме ў склад Белага!

Каб пасьвяціць бязбожны Савет,
прыйдзе хай — Уладыка Філарэт!

Усе злачынствы, «застой»-дзеячоў
раскапае гісторык Ткачоў!

За аса Менскага, за боса «ЛІМ»скага,
менчук, змагайся за Вярцінскага!

Ачышчаць ад адстойных згравяў
наш парлямэнт пайшоў Някляеў!

Шырока была прадстаўлена на здымках дэманстрацыя 7 лістапада 1990 г. Каля помніка Леніну, на якім прымацаваны бел-чырвона-белы сьцяг, замест кветак ускладзены пудзілы чэкіста і вязьня савецкага канцлягера. Тут-жа міліцэйскія сілы, якія накінуліся на дэманстрантаў, не дапускаючы іх да помніка «правадыру сусвет нага пралетарыяту». Гледачы змаглі ўбачыць тот палатачны гарадок, які паставілі двое сялянаў каля помніка Леніну ў знак пратэсту ўраду, які не выконвае абяцанняў.

«Беларусь сам-насам з Чарнобылем», «Шляхі за сваё выжываньне»,—гэтыя плякаты раскрывалі Чарнобыльскую трагедыю беларускага народу. 12 фотаздымкаў адлюстроўвалі красавіцкія забастоўкі рабочага кляса Беларусі.

На плошчы твараў—
Бы пялёстак на белай вішні...—
Забастоўка зараз,
Амаль усе людзі выйшлі.
(Аўген Гучок)

Апошні плякат, які завяршаў экспазыцыю называўся «Беларусы ў Вільні». Ён адлюстроўваў ушанаваньне 150-годзьдзя з дня нараджэння К.Каліноўскага і правядзеньне Устноючага зьезду БНФ.

У родным краі, на улоньні

сам сябе нічым ня мушу...
Бы сьняжынкі на далоні,
Вершы падаюць на душу...

Гэтыя словы Аўгена Гучка прыходзяць на памяць пасля знаёмства з мастацкай выстаўкай беларускіх мастакоў Сямёна Геруса, Арлена Кашкурэвіча, Алены Лось, Ільлі Немагая, Раісы Сіпліевіч, Віктара Сташчанюка й інш. Вернісаж яе адбыўся 4 жніўня ў цэнтры «Полацк». Больш за сотню графічных твораў, напісаных на адным дыханні, знаёмілі гледачоў з мінулай і сёньняшняй Беларуссю.

Заслаўскі замак ХУІ ст., ціхія вулачкі дарэвалюцыйнага Менска, домік Манюшкі, такой паўставала Беларусь з афортаў Віктара Сташчанюка. Краявіды роднай Бацькаўшчыны, выкананыя зь любоўю і пяшчотай Сямёнам Герусам, яго галерэя партрэтаў выдатных дзеячоў беларускай гісторыі і культуры: Скарыны, Міцкевіча, Каліноўскага, Купалы, Коласа, Буйніцкага, Таўлая й інш. —безумоўна, запамніліся гледачам. Падобнае затрымліваліся наведвальнікі выстаўкі каля партрэтаў Е. Полацкай, Ф. Скарыны, М. Гусоўскага (мастак Арлен Кашкурэвіч), Цёткі, М. Багдановіча, (мастак Ільля Немагай), Ул. Караткевіча (мастачка Раіса Сіпліевіч). Асобная падборка гэтых партрэтаў магла-б утварыць самастойную выстаўку пад назвай «Выдатныя сыны Беларусі», якую варта было-б паказаць у іншых беларускіх асяродках ЗША і Канады, каб пазнаёміць беларускую моладзь і амэрыканскую грамадзкасць з гісторыяй Беларусі й сучасным беларускім мастацтвам. Адпаведную цікавасьць выклікалі творы на чарнобыльскую тэматыку, шэсьць каляровых лінагравюр Алены Лось і каляровыя літаграфіі, аб'яднаныя ў трыпціх «Тры сонцы» Раісы Сіпліевіч.

Да ўсяго трэба дадаць, што выстаўку ладзіў наш госьць з Менска, старшыня клюба «Спадчына», ганаровы сябра часопіса «Полацк» Анатоль Белы.

Нашыя госьці

Лета — гэта ня толькі сезон падарожжаў, але і пара гасьцей.

Па запрашэньню аддзела БАЗА ў Кліўленд 19 ліпеня прыехала дэлегацыя сацыяльна-экалягічнага саюза «Чарнобыль» у складзе старшыні Саюза, пісьменьніка, рэдактара газэты «Набат» Васіля Якавенкі, фізыка-ядзершчыка, кансультанта газэты «Набат», публіцыста Аляксандра Люцко, старшыні клюба «Спадчына», ганаровага сябра часопіса «Полацак» Анатоля Белага. У гасьцёўны «Полацак» завітала з Манрэалю 4 жніўня спадарства Хрэноўскіх, якія прыехалі ў Кліўленд адведаць сваіх сваякоў: сп-ю Лазар, Лідзію Лазар-Ханенку і Янку Ханенку. Сп-р Хрэноўскі зь цікавасьцю азнаёміўся з працаю Кліўлендзкага аддзела БАЗА, культурна-асьветніцкага цэнтру «Полацак», наведваў мастацкую выстаўку беларускіх мастакоў «У родным краі», пабываў у царкве Жыровіцкае Божае Маці.

— Мне хацелася, сказаў ён, — пабачыць, як кліўлендцы вядуць сваё грамадзкае жыцьцё. У нечым павучыцца ў іх, бо тут назапашаны каласальны вопыт. Беларусы Манрэалю думаюць адчыніць сваю беларускую царкву. Ведаю, што нас чакае шмат працы. Але гэта не палохае. Будзем спадзявацца на сябе і на Бога.

27 жніўня да Кастуся Калошы прыехала адразу чацьвёра плямненьнікаў: Ірына Кірыковіч, Наташа Сіняк, Вячаслаў Калоша, Алесь Суднік. Алесь і Ірына жывуць у Пінску, Наташа — у Горадне, Вячаслаў — у Баранавічах. Усе яны ўпершыню наведваюць Амэрыку і пакуль прывыкаюць да Кліўлендзкага часу. Кастусь Калоша плянуе паказаць сваім плямненьнікам прыгажосць Ніагаркага вадаспада й іншыя экстрагантныя куточки Амэрыкі. Няхай той месяц, які зьбіраюцца правесці на Амэрыканскай зямлі Ірына, Наташа, Вячаслаў і Алесь будзе для іх цікавым і памятным.

Прыемнай нечаканцёю для кліўлендцаў стаў прыезд на Labor day вялікай групы гасьцей з Чыкага. Парафіяне царквы Сьв.Юрыя: Тамара Барташэвіч, Жэня й Юра Кучынскія, Аднрэй Леўчук, Галіна Несьцярук, Алесь Семанюк, Валя і Валодзя Яканюкі разам з кліўлендцамі адслужылі малебен за Беларусь, які адбываўся ў царкве Жыровіцкае Божае Маці, наведалі культурна-асьветніцкі цэнтр «Полацак», пабачылі прыгожае паветранае шоу, якое традыцыйна праводзіцца ў Кліўлендзе ў першую верасьнёўскую нядзелю. Застаецца дадаць, што гасьцямі апекаваліся а. Якуб, Янка Салавянюк, Люба Блізьнюк і інш. кліўлендцы.

За вольную і незалежную Беларусь

малебен быў адслужаны 1 верасьня 1991 года ў царкве Жыровіцкае Божае Маці ў Кліўлендзе. Яго служылі пратаярэй а.Міхась Страпко і іераманах Якуб. Урачыста гучалі малітвы за свабоду і незалежнасьць нашай Бацькаўшчыны, за шчасьце яе народу. Прыгожа сьпяваў харкоўны сьпевы хор, якім кіраваў Кастусь Калоша.

Беларусь — ЗША: працяг дыялёгу

2 верасьня 1991 года ў ЗША па запрашэньню Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання Амэрыкі (БАЗА) прыбыла дэлегацыя зь Беларусі ў складзе **Уладзіміра Новіка** — сябра Сойму БНФ, народнага дэпутата БССР, сакратара камісіі Вярхоўнага Савета БССР па прамысловасьці, энергетыцы, транспарту, сувязі й інфарматыцы й **Анатолія Гурыновіча** — сябра Сойму БНФ, намесьніка мэра Менска. Галоўная мэта візыту — вывучэньне магчымасьці ўзаемавыгоднага супрацоўніцтва паміж незалежнай Беларуссю і ЗША, устанавленьне дзелавых кантактаў паміж беларускімі і амэрыканскімі арганізацыямі, фірмамі, ўстановамі і банкамі. Гэты візыт зьяўляецца працягам кантактаў, пачатых дэлегацыяй апазыцыі БНФ у Вярхоўным Савеце БССР у складзе народных дэпутатаў БССР Зянона Пазьняка, Уладзіміра Заблоцкага і Лявона Баршчэўскага, якія наведалі ЗША у красавіку гэтага года.

Уладзімір Новік і Анатоль Гурыновіч былі цёпла сустрэты ў Амэрыцы. Яны наведалі Нью Ёрк, штаты Нью Джэрсі, Агайо, дзе пражывае шмат этнічных беларусаў. Амэрыканскія беларусы вельмі зацікаўленыя апошнімі навінамі з Бацькаўшчыны. Асабліва іх хвалюць падзеі, зьвязаныя з спробай дзяржаўнага перавароту ў Маскве.

3-га верасьня дэлегацыя наведвала беларускую місію пры ААН у Нью Ёрку. У час сустрэчы з прадстаўнікамі беларускай місіі У. Новік і А.Гурыновіч расказалі пра апошнія падзеі на Бацькаўшчыне. У прыватнасьці — аб прэтэнзіях дэмакратычных сілаў у Беларусі да дзейнасьці Міністэрства замежных справаў Беларусі. Фактычна, беларускае Міністэрства замежных справаў сваім маўчаньнем падтрымала «путчыстаў» і нават не інфармавала беларускую місію ў Нью Ёрку аб сытуацыях у Беларусі, аб надзвычайнай сэсіі й абвяшчэньні Вярхоўным Саветам незалежнасьці Беларусі.

4 верасьня дэлегацыя была прынятая ў дэпартаменце камэрцыйнага і эканамічнага разьвіцьця штата Нью Джэрсі. Старшыня дэпартаменту **George R. Zoffinger** у час сустрэчы падкрэсьліў вялікую зацікаўленасьць амэрыканскіх кангрэсмэнаў ў супрацоўніцтве зь беларускімі фірмамі й арганізацыямі і перадаў пакет прапановаў.

8 верасьня ў культурна-асьветніцкім цэнтры «Полацак» адбылася сустрэча зь кліўлендзкімі беларусамі. Госьці прачыталі рэферат на тэму «Палітычнае жыцьцё Беларусі». Уладзімір Новік і Анатоль Гурыновіч расказалі аб апошніх падзеях на Бацькаўшчыне, аб выніках 5-й надзвычайнай Сэсіі Вярхоўнага Савета БССР, на якой была 25 жніўня абвешчана незалежнасьць Беларусі.

9 верасьня ў Кліўлендзе адбылася сустрэча з кангрэсмэнкай **Mary R. Oaker**. Пад час сяброўскай гутаркі былі закранутыя важныя пытаньні аб разьвіцьці эканамічнага супрацоўніцтва паміж Беларуссю і ЗША. **М.Оакар** вітала абвяшчэньне незалежнасьці Беларусі і выказала гатоўнасьць аказаць дапамогу дэмакратычным сілам ва ўстанавленьні дзелавых кантактаў паміж камэрцыйнымі банкамі Беларусі і ЗША, а таксама сусьветным банкам разьвіцьця і супрацоўніцтва, бо ў аснове міждзяржаўных эканамічных адносін ляжаць дасканалыя фінансава-крыўныя сыстэмы краін-партнёраў. Намесьнік мэра Менска А.Гурыновіч запрасіў **М.Оакар** наведваць Менск.

14-15 верасьня Уладзімір Новік і Анатоль Гурыновіч прымуць удзел у працы 24-га Кангрэсу БАЗА, які адбудзецца ў Нью Брансвіку. Уладзімір Новік плянуе выступіць з дакладам аб ролі беларускай эміграцыі ў станаўленьні незалежнай Беларусі.

28 ліпеня ў культурна - асьветніцкім цэнтры «Полацк» экспанавалася выстаўка беларускага мастака з Рыгі Вячкі Целеша. Гледачы мелі цудоўную мажлівасьць пазнаёміцца з жывапіснымі палотнамі мастака і сэрыяй яго экслібрысаў.

Вячка Целеш —мастак няпростага жыццёвага лёсу. Нарадзіўся ён у Беларусі, але з 19 гадоў вымушаны жыць у Латвіі. Тут ён скончыў мастацкую акадэмію, ажаніўся, стаў прафэсійным мастаком. Але настальгія па роднай Беларусі, яе краявідах, людзях адчуваецца ў творчасьці мастака. Можа таму ў яго пэйзажах, нацюрмортах сустракаюцца матывы, навеяныя уражаньнямі роднай зямлі.

Прапануем чытачам пазнаёміцца з экслібрысам З.Верас, выкананым В. Целешам.

Рэдакцыя часопіса «Полацк» сардэчна віншуе Валянтыну Ягодзік зь вясельлем сына Аляксея. Зычым маладым шчасьця, каханьня і ўсяго самага найлепшага ў іх жыцці.

Рэдакцыя часопіса «Полацк» выражае спачуваньні Марыі і Лёлі Міхальчык у сувязі з напаткаўшым іх горам —смерцю сына і брата Аляксея.

Сямён Герус

адлёт жураўлёў

'верасынёвае сонца гуляе
на іх крыльях - і ціха, тужліва
крыхлі йграюць у ветры моў струн пераліву
над іржышчам пустыні, над гаёмі.

'вольны покліч далёка нясецца
ў паднябесных сініх шляхох ...
тані, далёка дзесь, родны астаўся парог -
асталося вернае сэрца.

'і лятуць. 'а пад імі, зь нямою налітваю,
засынаюць палі ў адзіноце ...
'а іх крыхлі, сінью залітыя,
верасынёвае сонца залюціць.

Цёплы вечар
Мастак Сямён Герус